

(Re-)integratie via stadslandbouw

Universiteit Utrecht

Martine Land 3631664

Master Urban Geography

Universiteit Utrecht

(Re-)integratie via stadslandbouw

**Een onderzoek naar de bijdrage van stadslandbouw
aan mogelijkheden tot (re-)integratie van deelnemers**

**Master Urban Geography
Faculteit Geowetenschappen
Universiteit Utrecht**

Begeleiding: Ilse van Liempt
Masterthesis
08-08-2014

Martine Land
3631664

Samenvatting

(Re-)integratie van deelnemers aan stadslandbouwprojecten is een onderwerp dat in de literatuur onderbelicht is. Wel zijn er links gelegd tussen stadslandbouw en andere onderwerpen zoals begeleiding, scholing en gezondheid en welzijn. In dit kwalitatieve onderzoek wordt vanuit een holistische benadering en een kwalitatief oogpunt naar (re-) integratie via stadslandbouw gekeken. Daarvoor is er een vergelijking gemaakt tussen twee projecten in de omgeving van Utrecht, op het gebied van doelstellingen van de projecten, de motieven voor deelname van deelnemers en de ervaringen die de deelnemers hebben met het werk op de projecten.

Het grootste verschil in begeleiding heeft te maken met de doelgroepen waar de projecten zich op richten. Het systeem van de tuinen, met zijn wat afgelegen ligging, de begeleiding, de sociale contacten en de veilige sfeer blijkt voor zowel de vrijwilligers als de zorgcliënten voornamelijk mogelijkheden tot (re-) integratie te beïnvloeden. Deze elementen zorgen er vooral voor dat deelnemers aan zichzelf kunnen werken. Ook de rol van sociale instanties en begeleiding buiten het project om is, voor met name de zorgcliënten, van belang.

Voorwoord

Ik wil iedereen bedanken die aan dit onderzoek heeft meegewerkt. Allereerst de coördinatoren, vrijwilligers en zorgcliënten op 'De Volle Grond' en 'De Amelis'Hof'. Ik vond het heel bijzonder om jullie te mogen interviewen en jullie persoonlijke verhalen te mogen horen. Ik heb van jullie een heleboel geleerd over het werk op de tuinen en de mogelijkheden die deze kunnen bieden. Daarnaast wil ik Ilse van Liempt, mijn thesisbegeleidster, bedanken voor de steun, de sturing op bepaalde vlakken en het luisterend oor. Ook mijn zusje, Meike Land, wil ik bedanken. Zij is een grote steun geweest door mijn hoofdstukken herhaaldelijk door te lezen en te becommentariëren. Ook anderen die mijn stukken hebben doorgelezen en van commentaar hebben voorzien, of er gewoon voor mij waren tijdens het onderzoeksproces, bedankt!

De ondragelijke lichtheid van het bestaan

Genade oh kosmos
Wat aanschouwde ik hier een reut idylles
Tafereeltjes geknipt voor een streekroman
Ze tartten in hun onschuld de goede smaak
Geen beelden waar een zelfbenoemde estheet mee aankomen kan

Wat had mijn schrijversziel niet te verduren
Dit oord stelde mij genadeloos op de proef
De juiste woorden voor de wereld vinden is sowieso geen sinecure
Maar bij wat zich hier aan mijn netvlies opdrong was het niet zelden:
Wanhoop troef!

Zo vaak zei ik: geknipt voor een brochure
Niet bewegen! Dit plaatje is gemaakt
Om in een folder te fungeren
Die mensen voor dit lustoord lekker maakt

Maar levenslust laat zich niet zomaar vangen
Waagde ik me aan woorden dan werd het geheid zoetelijk, sentimenteel,
Een vieze weeë hap
Van het goede simpelweg te veel

Zo stuitte ik op de grenzen van mijn verbeeldingskracht
Fraaie scènes nekten mij
Ik erken mijn nederlaag
Maar laat het daar niet bij

Ik geef u losse termen
U zoekt het dan verder zelf maar uit
Als een kleuter met een blokkendoos
Wie weet wat voor weergaloosheid aan uw fantasie ontspruit:

Bankje	zonnetje	verweerde kist
Kat	strelen	vrouw
Houten schuur	zwijgen	grasveld
	pruimenboom	opkrullen

Bron: Gedicht geschreven door Annelies, vrijwilligster op 'De Amelis'Hof'.

Inhoud

Samenvatting	6
Voorwoord	8
Hoofdstuk 1: (Re-)integratiemogelijkheden via stadslandbouwprojecten	12
1.1 Introductie stadslandbouw	12
1.2 Doel van het onderzoek	13
1.3 Onderzoeksvragen	14
1.4 Wetenschappelijke relevantie	14
1.5 Maatschappelijke relevantie	15
1.6 Hoofdstukindeling	17
Hoofdstuk 2: (Re-)integreren in het groen	17
2.1 Stadslandbouw: een verrijking voor de maatschappij	17
2.2 Perspectieven op motieven voor werken in het groen	21
2.3 Verschuivende achtergronden	24
2.4 Een toelichting op (re-)integratie	26
2.5 Samenvatting	29
Hoofdstuk 3: Methodologie	30
3.1 Kwalitatief onderzoek	30
3.2 Verantwoording keuze twee projecten	31
3.3 Onderzoeksfasen en dataverzameling	32
3.4 Data analyse	35
3.5 Betrouwbaarheid, validiteit en de rol van de onderzoeker	36
3.6 Samenvatting	37
Hoofdstuk 4: Opzet en doelstellingen van de projecten	38
4.1 Waar kwam ik terecht?	39
4.2 Met wie werk ik hier?	40
4.3 Hoe werken wij en wat doen we eigenlijk?	41
4.4 Met wie werkt ons project samen en hoe wordt het bekostigd?	44
4.5 Waar ligt de nadruk op binnen ons project?	46
4.6 Wat zijn de doelen van onze coördinatoren?	48
4.7 Wat zijn de doelen van ons project in de alledaagse praktijk?	50
4.8 <i>Wat zijn de overeenkomsten en verschillen tussen de twee gekozen stadslandbouwprojecten in Utecht op het gebied van doelstellingen?</i>	53
Hoofdstuk 5: Motieven voor deelname aan de stadslandbouwprojecten	55
5.1 Waarom wilde ik hier komen werken?	55
5.2 Waarom koos ik uiteindelijk voor dit project?	59
5.3 Waarom is de tuin een goede plek voor mij?	60
5.4 Wil ik dat het werk hier aansluit op mijn oude werk of juist niet?	61
5.5 Waarom wil ik hier blijven werken?	62
5.6 <i>Wat zijn mijn motieven voor deelname aan het stadslandbouwproject?</i>	64
Hoofdstuk 6: Ervaringen met deelname aan stadslandbouwprojecten gericht op (re-)integratie	65
6.1 Hoe ervaar ik de persoonlijke begeleiding en aansturing door de tuinders?	65
6.2 Hoe heb ik mij persoonlijk ontwikkeld?	68
6.3 Hoe ervaar ik contacten op de tuin?	71
6.4 <i>Wat zijn mijn ervaringen met deelname op het stadslandbouwproject?</i>	72
Hoofdstuk 7: Mogelijkheden tot (re-)integratie via de twee stadslandbouwprojecten	73
7.1 Begeleiding op de tuin en daarbuiten	73

7.2 Leren door zelf te doen	75	
7.3 Het systeem van de tuin: 'Hoe ging dat bij jou?'	76	
7.4 <i>In hoeverre bewerkstelligt het stadslandbouwproject mogelijkheden tot (re-)integratie voor mij?</i>	77	
Hoofdstuk 8: Conclusie		79
Literatuurlijst		82
Bijlagen:		88
Bijlage 1: Interviewvragen	90	
Bijlage 2: Onderzoekspiramide en codeboom	92	
Bijlage 3: interviewfragmenten gekoppeld aan de vragen	95	
Bijlage 4: Kenmerken participanten onderzoek	96	

1. (Re-)integratiemogelijkheden via stadslandbouwprojecten

1.1 Introductie onderzoek

1.1.1 Inleiding

Strengere pensioenregels, die moeten zorgen dat pensioenen eerlijker worden verdeeld over de generaties, maken het voor pensioenfondsen moeilijker om de pensioenen jaarlijks te verhogen. Staatssecretaris Klijnsma adviseerde Nederlanders daarom onlangs om een moestuin te nemen als aanvullend pensioen:

21-6-2014: *Staatssecretaris Klijnsma adviseert Nederlanders een moestuin te nemen als aanvullend pensioen. Dat zegt ze vandaag in een interview met het AD. Volgens Klijnsma behouden we in de toekomst een fatsoenlijk pensioen, maar moeten we ons ook niet rijk rekenen. 'Ik raad mensen wel aan om ook naar andere vormen van ouderdagvoorziening te kijken' zegt de bewindsvrouw (AD, 2014).*

De uitspraak van de staatssecretaris dat 'een moestuin een uitstekende ouderdagvoorziening kan zijn', werd in verschillende lagen van de maatschappij weggehoond in de daaropvolgende periode met uitspraken als:

'Vochtige doekjes in plaats van douchen, een moestuin in plaats van pensioen, een luier in plaats van een wc. Gaat lekker joh. Beschaafd.' (AD, 2014)

Klijnsma speelde daarop in door aan te geven dat de vergelijking niet handig was. Zelf kent ze mensen die hun moestuin zien als een aanvulling, maar dat hoeft niet voor iedereen te gelden. Met haar voorbeeld wilde ze vooral aangeven dat mensen die de pensioengerechtigde leeftijd bereiken momenteel veel rekening moeten houden met de eigen ouderdagvoorziening.

Wat uit deze discussie wel naar voren komt is dat werk op een moestuin kan zorgen voor het betrokken blijven bij de maatschappij en 'social return of investment', ofwel terugstroom van investeringen in de maatschappij, zoals ook de KNHM aangeeft. Mensen krijgen door de werkzaamheden het gevoel een bijdrage aan de maatschappij te leveren en ze doen sociale contacten op. Bovendien zijn er mogelijkheden om stadslandbouw uit te voeren en daardoor minder geld kwijt te zijn aan het kopen van voedsel in de winkel, waardoor dat geld aan andere dingen kan worden uitgegeven (KNHM, 2014).

Deze terugstroom van investeringen in de maatschappij door middel van moestuinen en stadslandbouwprojecten vindt niet alleen plaats door mensen die op hun oude dag een moestuin nemen, maar kan op vele verschillende manieren worden bereikt. In eerder onderzoek is stadslandbouw al in verband gebracht met verschillende doelstellingen en andere onderwerpen. Ook de relaties tussen stadslandbouw en educatie (Bont e.a., 2011), stadslandbouw en werkgelegenheid (Lyson, 2004; De Zeeuw, Guendel & Waibel, 2000) en stadslandbouw en gezondheid en welzijn (Jonkhof, Philippa & Visschedijk, 2012; KNHM, 2014) zijn al vaker onderzocht en al deze onderwerpen op zich kunnen zorgen voor 'social return of investment'. Echter, de koppeling van deze onderwerpen met (re-)integratie via stadslandbouw is vrijwel nog niet onderzocht. In vele gevallen wordt (re-)integratie zelfs niet, of alleen zijdelings genoemd. Om hier meer inzicht in te verkrijgen is het van belang om een koppeling te maken tussen deze onderwerpen, en waar mogelijk de onderwerpen met elkaar te integreren. Zo kan een helderder licht schijnen op mogelijkheden voor (re-)integratie bij stadslandbouwprojecten.

1.1.2 Focus van dit onderzoek binnen stadslandbouw

Er bestaan tal van definities van stadslandbouw, allemaal met een andere inslag of kijkwijze. In deze thesis ligt echter de focus op de doelstellingen en motieven van waaruit bij verschillende stadslandbouwprojecten wordt gewerkt. Om deze reden wordt gebruik gemaakt van een definitie die hierop ingaat:

'Urban agriculture is an industry located within (intra-urban) or on the fringe (peri-urban) of a town, a city or a metropolis, which grows or raises, processes and distributes a diversity of food and non-food products, (re-using) largely human and material resources, products and services found in and around that urban area, and in turn supplying human and material resources, products and services largely to that urban area' (Mougeot, 2000).

In deze definitie van Mougeot zijn de drie hoofddoelen van stadslandbouw van De Zeeuw, Guendel & Waibel (2000) terug te vinden, namelijk 'levensonderhoud en voedselzekerheid', 'verbeteren van de stadsecologie' en 'genereren van inkomsten en werkgelegenheid' (De Zeeuw, Guendel & Waibel, 2000, p. 162). *'in turn supplying human and material resources, products and services largely to that urban area'* slaat daarbij terug op het eerste doel van De Zeeuw, Guendel & Waibel, *'grows or raises, processes and distributes a diversity of food and non-food products'* op hun tweede doel, en *'(re-using) largely human and material resources, products and services found in and around that urban area'* op hun derde doel.

Een ondersteunend argument voor de keus voor deze definitie van Mougeot (2000) is dat doelstellingen centraal staan in deze definitie, te zien aan dat de hoofddoelstellingen van stadslandbouwprojecten van De Zeeuw, Guendel & Waibel (2000) erin terug te vinden zijn. Deze thesis richt zich onder andere op het perspectief van coördinatoren op de doelstellingen van de twee gekozen stadslandbouwprojecten (zie hoofdstuk 4).

In West-Europa lijkt over het algemeen het eerste doel van De Zeeuw, Guendel & Waibel van minder belang te zijn dan de andere twee doelen. In Westerse steden staan doelen als creatie van werkgelegenheid, het ontwikkelen van gemeenschapsgevoel en nieuwe relaties tussen producenten, consumenten en producten en het verbeteren van welzijn en gezondheid meer centraal (Smit, Nasr & Ratta, 1996; De Zeeuw, Guendel & Waibel, 2000; Sonnino, 2009; Pearson, Pearson & Pearson, 2010; Sumner, Mair & Nelson, 2010). De vraag is hoe dat er bij de twee cases die in dit onderzoek worden meegenomen aan toe gaat.

Wel kan er bij de gekozen definitie van Mougeot (2000) vanuit dit onderzoek nog een kritische noot geplaatst worden, aangezien stadslandbouw in deze definitie een 'industry' wordt genoemd. Dit is enigszins misleidend aangezien stadslandbouw niet alleen professioneel plaatsvindt, maar ook door middel van vele buurtgeleide initiatieven, waardoor de definitie anders geïnterpreteerd dient te worden. Echter, de casestudies die in dit onderzoek naar voren komen zijn geen particuliere initiatieven, maar op winst gerichte bedrijven (zie hoofdstuk 4), waardoor de hiervoor genoemde definitie het beste aansluit bij dit onderzoek.

1.2 Doel van het onderzoek

Het doel van deze masterthesis is inzicht bieden in doelstellingen van twee stadslandbouwprojecten in Utrecht, 'De Volle Grond' en 'De Amelis'Hof' in respectievelijk de nieuwe en oude Amelisweerd (zie hoofdstuk 4). Hierbij staan de verhoudingen tussen doelstellingen van de projecten, motieven voor participatie en ervaringen met participatie centraal. De focus ligt daarbij op mogelijkheden voor integratie en re-integratie van werklozen op de arbeidsmarkt, aangezien daarvoor een gat in de literatuur te vinden is (zie paragraaf 1.4). In deze thesis wordt dan ook met name gekeken naar mogelijkheden op dit vlak vanuit verschillende perspectieven: die van coördinatoren van de projecten, vrijwilligers en zorgcliënten die meewerken. Daarbij wordt op verschillende projecten over het algemeen gewerkt met verschillende doelstellingen. Deze hebben invloed op het aanbod van opleidings- en scholingskansen, de vormen van werkgelegenheid die worden geboden en de gezondheid en het welzijn van de deelnemers op het project. Daarnaast spelen vaak meerdere motieven een rol bij de keuze voor vrijwilligers en zorgcliënten om mee te werken op een project.

Ook verschillen doelstellingen van de projecten, motieven voor deelname en ervaringen tijdens deelname soms van elkaar. Er wordt uiteindelijk gekeken hoe de combinatie van de doelstellingen van de twee projecten, motieven voor deelname van de participanten en ervaringen met deelname van de participanten, (re-)integratiemogelijkheden van vrijwilligers en zorgcliënten beïnvloeden.

1.3 Onderzoeksvragen

In dit onderzoek is sprake van twee casestudies van stadslandbouwprojecten aan de rand van Utrecht. De centrale vraag is daar dan ook op gericht en luidt:

In hoeverre komen doelstellingen van stadslandbouwprojecten met betrekking tot (re-)integratie overeen met motieven voor- en ervaringen met deelname van vrijwilligers en zorgcliënten bij twee stadslandbouwprojecten in Utrecht: 'De Amelis'Hof' en 'De Volle Grond' en hoe beïnvloedt dit de mogelijkheden tot (re-)integratie van deelnemers aan stadslandbouwprojecten?

Uit de voorgaande vraag kunnen de volgende deelvragen worden afgeleid die beantwoord worden in dit onderzoek:

1. *Wat zijn de overeenkomsten en verschillen tussen de twee gekozen stadslandbouwprojecten in Utrecht op het gebied van doelstellingen?*
2. *Wat zijn de motieven voor deelname van vrijwilligers en zorgcliënten die meewerken op de stadslandbouwprojecten?*
3. *Wat zijn de ervaringen met deelname van vrijwilligers en zorgcliënten die meewerken op de stadslandbouwprojecten?*
4. *In hoeverre bewerkstelligen de stadslandbouwprojecten mogelijkheden tot (re-)integratie voor vrijwilligers en zorgcliënten?*

Doelstellingen van stadslandbouwprojecten worden vastgesteld door de eigenaren of coördinatoren. De manier waarop deze worden gepresenteerd kunnen invloed hebben op de motieven van deelnemers om op een bepaald project te komen werken. Ervaringen met het werk op de projecten kunnen vervolgens afwijken van- of overeenkomen met de doelen die gesteld zijn door de coördinatoren en de motieven die deelnemers vooraf hadden. Zo kunnen doelstellingen, motieven voor deelname en ervaringen met deelname met elkaar overeen komen of juist van elkaar afwijken, omdat deelnemers en coördinatoren kijken vanuit een verschillend perspectief.

Ook moeten verwachtingen van buiten de projecten worden meegenomen. Zo is het (re-)integratiebeleid in Nederland van invloed op de opzet van doelstellingen van stadslandbouwprojecten. Dit is het geval omdat zorgcliënten, en in sommige gevallen vrijwilligers, zich vaak niet rechtstreeks kunnen aanmelden, maar door instanties worden geplaatst.

Hoogstwaarschijnlijk hebben deelnemers daarnaast niet alleen motieven met betrekking tot (re-)integratie, maar ook andere motieven. In dit onderzoek komt aan het licht in hoeverre deelnemers motieven en ervaringen op het vlak van (re-)integratie hebben, en of deze overeenkomen met de doelen die door de coördinatoren van projecten zijn gesteld. In principe wordt ervan uitgegaan dat hoe dichter deze drie perspectieven bij elkaar liggen, hoe tevredener deelnemers en coördinatoren zijn en hoe succesvoller een project is. Meer informatie over de voorgenoemde onderwerpen komt naar voren in hoofdstuk 2.

1.4 Wetenschappelijke relevantie

In de afgelopen decennia is stadslandbouw een 'trendy topic' geworden. De laatste jaren is veel literatuur verschenen over stadslandbouw in het algemeen, maar met name over ontwikkelingen in deze branche in ontwikkelingslanden (zie bijvoorbeeld Baumgartner & Belevi, 2001; Bryld, 2003; De Bon, Parrot & Moustier, 2009; Zezza & Tasciotti, 2010). De focus van onderzoek op deze sector in Westerse landen is pas vrij recent ontstaan, terwijl ook in Europa al lange tijd stadslandbouw voorkomt op verschillende schaalniveaus en met verschillende inslagen (Pearson, Pearson & Pearson,

2010; Jonkhof, Phillipa & Visschedijk, 2012). Om hier meer inzicht in te verkrijgen is extra onderzoek vereist (Pearson, Pearson & Pearson, 2010; Sumner, Mair & Nelson, 2010).

Ook in Nederland wordt stadslandbouw een steeds populairder onderwerp van onderzoek. Echter, de focus ligt met name op Amsterdam, Rotterdam en Almere (Lems & van der Veen, 2011; Bronsveld, 2011; Jansma e.a., 2010), omdat dit de voorlopers zijn op het gebied van stadslandbouw in Nederland. Deze populariteit kan worden verklaard doordat het evenement 'dag van de stadslandbouw' in 2012 en 2013 respectievelijk werd gehouden in Almere en Rotterdam. Echter, ook Utrecht kan zich op deze wijze met stadslandbouw op de kaart gaan zetten, want in mei 2014 was zij gaststad (Dag van de stadslandbouw, 2014). De focus op de stad met betrekking tot stadslandbouw door dit evenement zorgt voor meer aandacht voor het fenomeen in Utrecht.

Hiernaast dient ook de keuze voor de gebieden waar de twee stadslandbouwprojecten gevestigd zijn, de oude en nieuwe Amelisweerd, toegelicht te worden. Deze heeft te maken met de historie van de stad Utrecht. Utrecht heeft namelijk een rijk verleden wat betreft tuinders en tuinderijen. Vóór het industrialisatietijdperk was het heel gewoon voor gefortuneerde stadsbewoners om landerijen buiten de stad te bezitten, waar eigen voedsel kon worden verbouwd (Steel, 2011). In Utrecht lagen de stadslandbouwprojecten tot de 16^e eeuw binnen de singels, maar in die eeuw verzezen op de oeverwallen rond de stad, op de droge, voedselrijke gronden vele landerijen en havezaten. Deze waren over het algemeen zelfvoorzienend, met een eigen moestuin die veelal werd onderhouden door een eigen hovenier. Ook op andere plekken rondom de stad werden groente- en fruitteeltbedrijven gevestigd. Aan de noordzijde en de zuidzijde was een oudkatholieke groep telers actief die met haar dijken en boerderijen een basis legde voor latere uitbreidingen van de stad (Bemuurde Weerd, Tolsteeg en Abstede). Hierdoor zijn er in die wijken veel stadstuinjes te vinden, overblijfselen van het oude tuindersbezit. De meeste kleine restanten tuindersbezit aan de noord- en de zuidkant van Utrecht zijn echter niet groot genoeg om (re-)integratiedoelstellingen te kunnen bewerkstelligen, terwijl dit aan de oostkant van Utrecht wel mogelijk is. In dat gebied bevinden zich de laatste tuinders die aan de stadsrand gevestigd zijn. Het terrein is er open gebleven vanwege de daar gelegen Hollandse waterlinie (Happyland collective, 2012). Daardoor is er plaats voor tuinderijen van iets groter formaat die doelstellingen hebben met betrekking tot (re-)integratie (zie afbeelding 1).

Dit onderzoek wordt, zoals in paragraaf 1.1 naar voren kwam, uitgevoerd om meer inzicht te verkrijgen in links tussen werkgelegenheid, educatie en gezondheid en welzijn op stadslandbouwprojecten. Door deze onderwerpen met elkaar te integreren waar mogelijk, kan een helderder licht schijnen op (re-)integratiemogelijkheden op stadslandbouwprojecten. Bovendien komt in de literatuur totaal niet aan bod wat motieven van zorgcliënten zijn om deel te nemen aan re-integratietrajecten. Ook dit is een onderwerp dat via dit onderzoek wordt uitgelicht. Educatie, werkgelegenheid en gezondheid en welzijn zijn op zichzelf interessant en bieden allen een andere kijk op mogelijkheden en doelstellingen die stadslandbouwprojecten bieden. Echter, de combinatie van deze onderwerpen zorgt ervoor dat ook andere aspecten, zoals (re-)integratie, doelgerichter kunnen worden bekeken. Bovendien is het voor (re-)integratiemogelijkheden van belang dat zowel educatie als werkgelegenheid en gezondheid en welzijn bij een project op elkaar zijn afgestemd. Deze combinatie beïnvloedt de (re-)integratiemogelijkheden die geboden kunnen worden. Door een koppeling te maken tussen doelstellingen met betrekking tot educatie, werkgelegenheid en gezondheid en welzijn, motieven voor deelname en ervaringen met deelname, komt naar voren op welke manier deze twee projecten in de Amelisweerd zich richten op (re-) integratie van vrijwilligers en zorgcliënten. Ook laat het zien in hoeverre deze motieven en ervaringen worden beïnvloed door de doelstellingen en andersom.

1.5 Maatschappelijke relevantie

Op maatschappelijk vlak is het voor de nationale overheid van belang re-integratie te steunen, gezien Nederland in de jaren '80 en '90 tot de koplopers in Europa behoorde wat betreft ziekteverzuim en arbeidsongeschiktheid (Jehoel-Gijsberts, 2007). Dit had te maken met de invoering van de WAO (De

Boer en Houwaart, 2006). In de jaren '90 is de focus verschoven van inkomensbehoud voor mensen die arbeidsongeschikt raakten naar activering van arbeidsongeschikten waar mogelijk, om het sociale zekerheidsstelsel betaalbaar te houden (Verbraak, 2003). Gemeenten hebben hier door decentralisatie van beleid nu een grote rol in.

Bovendien wordt op 1 januari 2015 de WMO (Wet Maatschappelijke Ondersteuning) uitgebreid met onderdelen van de AWBZ (Algemene Wet Bijzondere Ziektekosten), omdat deze wet te log is geworden. Dit houdt in dat verschillende taken die nu door de rijksoverheid uitgevoerd worden verschuiven naar de gemeenten. Zo komen onder andere cliënten met zorgzwaartepakketten één tot en met drie (de lichtste zorgpakketten) onder de verantwoordelijkheid van de gemeente te vallen. Deze hebben hierdoor meer verantwoordelijkheden ten opzichte van zorgcliënten en moeten zorgen dat deze zorgcliënten een plek krijgen (Rijksoverheid, 2014). Stadslandbouwprojecten kunnen hierbij een geschikte mogelijkheid zijn om zorgcliënten richting (re-) integratie te begeleiden. Deelname aan stadslandbouwprojecten kan, zoals eerder genoemd, op lokaal niveau bovendien zorgen voor 'social return of investment', omdat er onder andere mogelijkheden zijn om stadslandbouw beroepshalve uit te voeren (KNHM, 2014). Dit maakt het voor gemeenten extra aantrekkelijk zich ermee bezig te houden. Bovendien neemt de laatste jaren het aantal stadslandbouwprojecten toe omdat het concept steeds populairder wordt (Van Diepen & Raats, 2011, p. 378).

Op persoonlijk vlak is het ook van belang. De opvatting heerst nu dat een zo snel mogelijke werkherleving in het voordeel van de werknemer is (Verbraak, 2003). Werk biedt namelijk de belangrijkste weg naar een zeker inkomen, verschaft status en een bepaalde identiteit en geeft ritme en regelmaat aan het leven ('t Hart, Boeije & Hox, 2009, p. 254). Voor personen die in eerste instantie bezig zijn met integreren en daarna wellicht door kunnen stromen naar een re-integratietraject, is het bovendien van belang dat er genoeg projecten zijn waar ze terecht kunnen in verschillende sectoren om ritme en regelmaat op te doen. Ook de landbouwsector is hierin een optie.

Echter, een bijkomende vraag is óf, op welke manieren en vanuit welke gedachten (re-) integratieprogramma's, vaak gesteund vanuit de nationale overheid (Bannink, 2012, p. 2), (re-) integratie op de arbeidsmarkt beïnvloeden. De projecten worden over het algemeen al snel als 'succesvol' aangemerkt, mede door de gestage daling van het aantal personen in de bijstand (De Gier, 2010, p. 306). Enthousiaste maar niet onderbouwde resultaten van gemeenten die zelf zijn gestart met het uitvoeren van (re-)integratieactiviteiten staan daarbij in sterk contrast met negatieve ervaringen van gemeenten met re-integratie via re-integratiebedrijven (Mallee, Mevissen & Tap, 2008, p. 6).

Daarbij geeft de overheid in haar 'Plan van Aanpak Re-integratie' aan hoe re-integratiemiddelen gericht kunnen worden ingezet om resultaten van re-integratie te verbeteren (Tweede Kamer der Staten Generaal 31700 XV, 2009, p. 81). Dit is noodzakelijk gezien vergoedingen voor (re-)integratie-instrumenten deels ineffectief zijn, geredeneerd vanuit de minimalisering van uitkeringslasten door maximalisering van uitstroom en preventie. Deze effectiviteit was lager omdat de middelen werden gespreid over het volledige cliëntenbestand, terwijl deze nu selectief gericht zijn op de middengroep werklozen in de bijstand. Hierdoor is de kans op terugstroom van investeringen waarschijnlijker dan in de groep werklozen waarbij de verwachting is dat investeringen in mindere mate zorgen voor (re-)integratie, terwijl in de groep met werklozen met de meeste kansen over het algemeen de middelen niet nodig zijn om weer aan de slag te kunnen komen (Bannink, 2012, p. 6, p. 32).

In deze thesis wordt hier een kritische noot aan toegevoegd door bij twee stadslandbouwprojecten te kijken naar de (re-)integratiemotieven van deelnemers en ervaringen op het vlak van (re-)integratie op de projecten van vrijwilligers en zorgcliënten. Dit is relevant om inzicht te bieden in welke mate de vooropgezette doelstellingen van een project invloed hebben op de daadwerkelijke motieven voor deelname en ervaringen die deelnemers aan de projecten uiteindelijk opdoen. Het is van belang om te ontdekken of vooropgezette doelen bereikt worden via de methoden die daarvoor zijn bedacht, of dat ook andere motieven en ervaringen een rol spelen bij

deze bewerkstelling. Dit omdat op die manier een beter overzicht kan worden gegeven van de mogelijkheden voor (re-)integratie via stadslandbouwprojecten en de invloed van de gestelde doelen daarop.

1.6 Hoofdstukindeling

In hoofdstuk 2 wordt eerst gekeken naar doelstellingen van projecten, met extra aandacht voor doelstellingen op het vlak van educatie, werkgelegenheid en gezondheid en welzijn. Daarna worden motieven voor deelname uitgelicht, alsmede ervaringen met deelname aan stadslandbouwprojecten en wat deze projecten te bieden hebben voor personen die willen (re-)integreren. De gebruikte methoden komen aan bod in het methodologiehoofdstuk, hoofdstuk 3. Ook komt de keus voor kwalitatief onderzoek en de keus voor de twee bedrijven aan bod, evenals de fasen van onderzoek, de meting van hoofd- en deelvragen en de manier van analyse. Vervolgens wordt in hoofdstuk 4 ingegaan op de stadslandbouwprojecten die in het onderzoek zijn opgenomen, hierin worden de opzet van de projecten, een beschrijving van de doelgroepen, samenwerking met instanties en doelstellingen van de individuele projecten besproken. Daarna komen motieven voor deelname van participanten, ervaringen met deelname van participanten, en de manier waarop deze zich tot elkaar verhouden en mogelijkheden tot (re-)integratie beïnvloeden naar voren. Dit wordt besproken in hoofdstuk 4 tot en met 7. Tot slot komt een algemene conclusie aan bod in hoofdstuk 8.

2. (Re-)integreren in het groen

In dit hoofdstuk komt naar voren op welke wijze het (re-)integratieproces van deelnemers aan stadslandbouwprojecten vorm krijgt. Daarbij worden de tuin en de omgeving van de tuin als basis genomen voor het onderzoek, en wordt er met een interdisciplinaire blik gekeken naar mogelijkheden tot (re-)integratie. De bedoeling is om niet alleen vanuit bijvoorbeeld de psychologie, sociologie of economie naar het onderwerp te kijken, maar om de onderwerpen uit verschillende disciplines die te linken zijn aan (re-)integratie via stadslandbouw te combineren. Daarnaast wordt geprobeerd zowel sociale, culturele als economische elementen mee te nemen, om een zo holistisch mogelijk beeld van (re-)integratiemogelijkheden op stadslandbouwprojecten te creëren.

2.1 Stadslandbouw: een verrijking voor de maatschappij

Aandacht voor stadslandbouwprojecten is in de afgelopen jaren toegenomen. Van den Berg e.a. (2000) geven aan dat stadslandbouw aan de randen van de stad weer steeds meer aandacht krijgt, nadat het in het recente verleden deels uit het oog was verloren. De link met de stad is voor agrarische bedrijven aan de stadsrand van steeds groter belang. Er is niet alleen meer vraag naar groente, fruit en veeteeltproducten, de vraag naar aantrekkelijke wandel- en ruiterspaden en andere recreatiemogelijkheden, opvang van zorgbehoevende mensen en dieren en opwekking van energie stijgt. Hierdoor is de focus van sommige stadslandbouwprojecten verschoven, waarbij doelstellingen met betrekking tot onder andere het bieden van recreatie zijn opgenomen in menig bedrijfsplan. De nadruk die vroeger vooral lag op de productie en verkoop van groente en fruit is daardoor verminderd. Niet alleen productie, maar ook recreatie en sociale aspecten worden steeds belangrijker (van den Berg e.a., 2000, p. 7).

Het benutten van mogelijkheden voor stadslandbouwprojecten kan daarbij vanuit verschillende perspectieven worden bekeken. Voorbeelden hiervan zijn een sociaal perspectief (Lawson, 2005; Van Veenhuizen, 2006; Wiskerke, 2009; Van Diepen & Raats, 2011; Sumner, Mair & Nelson, 2010; Koning, 2012), een economische perspectief (Van den Berg e.a., 2000; Van Veenhuizen & Danso, 2007; Zwinkels, 2007; Pearson, Pearson & Pearson, 2010), een gezondheidsperspectief (Kaiser, 1967; Smith & Aldous, 1994; Brown & Jameton, 2000; Owen e.a., 2000; Bellows, Brown & Smith, 2003; Sempik, Aldridge & Becker, 2003; Levack e.a., 2006; Oosterbaan, Van Blitterswijk &

Niemeijer, 2006; Mind, 2007; Oosterbaan, 2013) en een omgevingsperspectief (Deelstra & Girardet, 2000; Danckaert e.a., 2010; Pearson, Pearson & Pearson, 2010; De Muijnck, 2011; Van der Schans & Wiskerke, 2011).

In deze paragraaf worden deze aspecten zoveel mogelijk samengetrokken omdat (re-) integratieprocessen kunnen worden versterkt door een mix van deze verschillende aspecten binnen stadslandbouwprojecten. Concrete doelstellingen om deze mix functioneel te maken, zorgen ervoor dat werklozen meer autonoom kunnen werken, dat evaluatie van gestelde doelen plaats kan vinden en dat wetgeving en afspraken in contracten kunnen worden gecontroleerd (Levack e.a., 2006, pp.740-741). Voor stadslandbouwprojecten die zich op (re-)integratie richten ligt daarbij de nadruk op motivering van de werkloze, specificatie in training en scholing, secundaire therapeutische effecten en teamwork (Levack e.a., 2006, pp. 740-741).

Een eenduidige indeling van doelen in de literatuur bestaat echter niet (De Muijnck, 2011, p. 3). Daarom wordt in deze thesis gebruik gemaakt van een viertal categorieën die tezamen naar verwachting invloed hebben op mogelijkheden tot integratie en re-integratie op stadslandbouwprojecten. Dit zijn educatie, economie en werkgelegenheid, gezondheid en welzijn en sociale cohesie. Educatie en economie en werkgelegenheid zijn daarbij van belang omdat ze concreet gericht zijn op het bieden van scholing en het bieden van werk, wat vooral re-integratiemogelijkheden bevordert. Gezondheid en welzijn en sociale cohesie zijn juist van belang omdat het contact op de projecten met andere personen ervoor kan zorgen dat het meedraaien in de maatschappij makkelijker wordt, deze twee categorieën zijn vooral gericht op integratie.

2.1.1 Educatie

Stadslandbouw kan de stedelijke bevolking op het gebied van scholing verschillende producten en diensten bieden (Bont e.a., 2011, p. 42; Van den Berg e.a., 2000, p.7). Zo blijkt dat in Nederland vanwege financiële redenen steeds minder schooltuinen zijn. Door de aandacht hiervoor van milieu-educatiecentra en andere maatschappelijke organisaties zijn er mogelijkheden bedacht om kinderen op dit vlak nog wel te scholen (Van Laarhoven, 2014, p. 17). Ook stadslandbouwprojecten hebben hier een aandeel in. Scholing kan worden gegeven op het gebied van voeding, gezondheid, geschiedenis van de streek, de natuur, etcetera. Kinderen leren daarbij wat ze eten en hoe dat geteeld of gekweekt wordt. Bovendien worden ze zich bewust van de seizoenen (Danckaert e.a., 2010, p. 19). Kinderen krijgen zo kansen om wat over landbouw en waarden in de maatschappij te leren en de projecten krijgen extra inkomsten binnen. Zo werkt het bieden van scholing twee kanten op (Lawson, 2005).

Echter, niet alleen schoolkinderen krijgen op die manier kennis van stadslandbouw, ook volwassenen delen erin mee door middel van bijvoorbeeld tuinierscursussen (Danckaert e.a., 2010, p. 19). Educatie op de projecten kan namelijk een belangrijke rol vervullen voor de volledige stedelijke bevolking (Van Veenhuizen, 2006). Als voedsel lokaal wordt verbouwd is er over het algemeen meer interesse in het voedselverbouwingsproces en het biofysische proces dat plaatsvindt. Kennis erover kan worden uitgebreid door training en scholing. Dit kan de manier van voedselproductie positief beïnvloeden (Deelstra & Girardet, 2000, p. 54) en het kan mensen bewuster maken van gezond voedsel, waardoor ze hun eetpatronen wijzigen. Veel stadslandbouwprojecten willen dit bereiken met de scholing die zij bieden (Quale, 2008; Deelstra & Girardet, 2000, p. 54).

Naast scholing voor personen van buiten het project is ook scholing voor personen die op het project werken mogelijk. Zo kunnen groepen die moeilijk hun weg vinden naar de arbeidsmarkt ervaring en kennis opdoen. Ook kunnen zij competenties zoals doorzettingsvermogen en verantwoordelijkheid trainen, die hen uiteindelijk kunnen helpen op de arbeidsmarkt (Quale, 2008). Meestal wordt getraind op de 'big five': externe gerichtheid, zelfbewustzijn, emotionele stabiliteit, extravertie en openheid (Koning, 2012, p. 29).

Door deelname aan stadslandbouwprojecten wordt daarnaast veel duidelijk over de ecologische basis van voedsel en de links tussen voedselproductie en de natuurlijke voedselketens. Daarnaast zorgt de verkoop van producten voor de ontwikkeling van verkoop- en marketingskills op

verschillende niveaus. Op deze manier wordt op onbewuste basis kennis gevormd en overgedragen (Deelstra & Girardet, p. 54).

Over het algemeen blijkt echter dat extra scholing voor mensen die kansrijk zijn op de arbeidsmarkt ervoor zorgt dat ze minder productief zijn en langer werkloos blijven. Dit is het geval doordat er niet, of minder actief, naar werk wordt gezocht tijdens de opleidingsperiode (Zwinkels, 2007, p. 123). Wel is het mogelijk dat deelnemers bagage meekrijgen waardoor ze zich voor veel langere tijd op de arbeidsmarkt kunnen redden (Zwinkels, 2007, p. 129). Dat is ook iets wat stadslandbouwprojecten met educatiemogelijkheden willen bereiken.

2.1.2 Economie en werkgelegenheid

Ook zijn stadslandbouwprojecten vaak gericht op creatie van werkgelegenheid. Dit leidt onder andere tot een kleine groei in de lokale economie en kan leiden tot een groei in het gemeenschapsgevoel doordat er nieuwe relaties ontstaan tussen consumenten, producenten en producten (Pearson, Pearson & Pearson, 2010; Sumner, Mair & Nelson, 2010, De Zeeuw, Guendel & Waibel, 2000). Vaak leidt het tot ontwikkelingen op microschaal doordat de individuele werkgelegenheid groeit en het werk op het stadslandbouwproject voor extra inkomsten voor de deelnemer zorgt (Van Veenhuizen & Danso, 2007, p. 69). Dit geldt vooral voor arme stedelijke bewoners en stedelijke bewoners met een middeninkomen (De Zeeuw, Guendel & Waibel, 2000, p. 161). Bovendien zorgt stadslandbouw voor een relatieve groei van de toegang tot voedsel in een klein deel van de stad (Van Veenhuizen & Danso, 2007, p. 30) waardoor de lokale economie wordt versterkt (Van Veenhuizen & Danso, 2007, p. 22).

Creatie van werkgelegenheid en een zeker inkomen voor personen die vanuit de bijstand instromen in de arbeidsmarkt, wordt gestimuleerd op meerdere stadslandbouwprojecten (Bont e.a., 2011, p. 42). Het vergaren van inkomen is zowel voor de werknemers als stadslandbouwprojecten vaak een doel op zich, dat echter vooral wordt bereikt op commerciële schaal in stedelijke gebieden en gebieden net buiten de stad. Daar vindt vooral intensieve of gespecialiseerde productie plaats, en bevinden zich kleine en middelgrote bedrijfjes die zich bezighouden met landbouw (De Zeeuw, Guendel & Waibel, 2000, p. 164). Om inkomsten te genereren worden de tuinen daar vaak gecombineerd met winkels en eetcafés waar dagbesteding en arbeidsintegratiemogelijkheden worden geboden aan mensen die niet deelnemen op de arbeidsmarkt en aan personen met een handicap. Ook in de omgeving Utrecht is dit het geval (Bont e.a., 2011, p. 42). Echter, vooral kleine projecten bieden beperkte kansen voor mogelijkheden tot (re-) integratie, doordat er weinig mogelijkheden zijn om afwisseling te brengen in het werk (De Zeeuw, Guendel & Waibel, 2000, p. 164). Veel projecten zijn hier te optimistisch over. Wel zijn eigenaren van projecten vaak creatief in het bedenken van extra taken die uitgevoerd kunnen worden en geld op kunnen leveren, vooral als een project niet zoveel werkgelegenheid oplevert als was gehoopt. Zo hebben samenwerkende instellingen aan de werkzaamheden op een aantal stadslandbouwprojecten in Rotterdam wijkgebonden werkzaamheden toegevoegd, zodat meer re-integreerders er aan de slag konden (Bronsveld, 2011, pp. 9-11). Op die manier is uiteindelijk aan de vooraf gestelde doelstellingen voldaan. Over het algemeen moeten echter vooraf opgestelde doelen op het vlak van werkgelegenheid worden vertaald naar concrete, werkbare stappen en dat zorgt soms voor discrepanties. Voor kleine bedrijfjes is het dan ook van belang dat er een institutionele en politieke omgeving aanwezig is die ze accepteert of in ieder geval tolereert, en dat marketingfaciliteiten worden geboden (De Zeeuw, Guendel & Waibel, 2000, p. 164)

2.1.3 Gezondheid en welzijn

Ook 'gezondheid en welzijn' is een aspect waar veel stadslandbouwprojecten zich op richten. Stadslandbouw zorgt op drie manieren voor het verbeteren van de publieke gezondheid. Dit begint al met het feit dat aanwezigheid van stadslandbouw ervoor zorgt dat het voor bewoners van steden mogelijk wordt om dichterbij de natuur te leven, doordat de stad vergroent door de aanwezigheid van de projecten. Bovendien wordt voedselzekerheid geboden doordat er een lokale voedselbron beschikbaar is (Brown & Jameton, 2000, p. 36). Zo kan stadslandbouw de mogelijkheid bieden, met

name aan de wat armere bevolking, om op een betaalbare manier aan vers, kwalitatief goed voedsel te komen (Van der Schans en Wiskerke, 2011). Ook biedt het werkgelegenheid voor personen in de directe omgeving van het project (Brown & Jameton, 2000, p. 36). De ervaring van het verbouwen van groente zorgt er daarbij voor dat mensen meer geneigd zijn groenten te eten. Uit onderzoek van Bellows, Brown & Smith komt zelfs naar voren dat mensen die op stadslandbouwprojecten werken over het algemeen meer groente en fruit eten dan mensen die er niet werken. Dit duidt op een verbetering van de gezondheid van deelnemers (Bellows, Brown & Smith, 2003, pp. 1-4).

Ook is het werk op stadslandbouwprojecten actief, wat de fysieke gezondheid bevordert. Bovendien wordt het werk op stadslandbouwprojecten gezien als bevredigend, vooral op het vlak van fysieke en mentale ontspanning. Ook biedt het sociale contacten biedt, waardoor de persoonlijke mentale gezondheid van deelnemers verbetert (Bellows, Brown & Smith, 2003, pp. 1-4; Quale, 2008). Met betrekking tot mentale en fysieke gezondheid wordt op projecten meestal aandacht besteed aan creatie en bewustwording van zelfvertrouwen, trots, zelfverzekerdheid, persoonlijke voldoening en daadkracht. Bovendien vermindert het werk op de tuinen risico's voor ziekten als obesitas, hart- en vaatziekten en diabetes. Niet alleen zorgt het tuinieren voor het voorkomen van ziekten, het kan ze ook genezen. Mensen met psychiatrische aandoeningen kunnen gebaat zijn bij het werken in een stadslandbouwproject voor het verbeteren van hun sociale vaardigheden, zelfvertrouwen en de invulling van vrije tijd (Bellows, Brown & Smith, 2003, pp. 6-7). Ten slotte verschaft werk status en een bepaalde identiteit en geeft het ritme en regelmaat aan het leven ('t Hart, Boeije & Hox, 2009, p. 254; Oosterbaan, van Blitterswijk & Niemeijer 2006, p. 21).

Daarnaast kunnen kleine stadslandbouwbedrijfjes bijna niet overleven als zij geen extra inkomsten verwerven uit andere functies dan de landbouw zelf. Het bieden van zorgtrajecten is dan een aantrekkelijke optie. Het werkt twee kanten op: de bedrijfjes kunnen blijven bestaan op hun kleinschalige wijze en de gezondheid van de mensen die voor het traject zijn aangemeld verbeterd. In onderzoek van Mind (2007) komt naar voren dat de combinatie van natuur en fysieke inspanning het meest belangrijk is voor de manier waarop de mensen die meedoen zich voelen. In de meeste gevallen voelt men zich er mentaal beter door. Dit rapport van Mind (2007) is niet alleen gericht op stadslandbouw, maar ook op wandelen in de natuur, conservatiewerk, hardlopen en fietsen in de natuur, al is tuinieren wel de meest gebruikelijke manier om dit te bereiken. Bovendien is 'ecotherapy', zoals bovengenoemde genoemd wordt, kosteneffectief en een natuurlijke toevoeging aan andere bestaande behandelingen om mentale gezondheid te versterken (Mind, 2007). Er zijn tal van andere onderzoeken die hetzelfde beweren (zie onder andere Kaiser, 1976; Smith and Aldous, 1994). Ook voor personen met een burnout is revalidatie door middel van stadslandbouw en tuinieren een optie (Sempik, Aldridge & Becker, 2003). Owen e.a. (2000) geven aan dat de nabijheid van groen daarbij ook van belang is. Bovendien wordt in verschillende onderzoeken aangegeven dat als een plant uiteindelijk bloeit of fruit geeft er vredige en kalme gevoelens naar boven komen bij deelnemers (Kaplan, 1973; Lewis, 1979).

2.1.4 Sociale cohesie

Het lokaal produceren van voedsel kan volgens Wiskerke voor mensen een verbindend, inbeddend en vervlechtend effect hebben (Wiskerke, 2009). Sumner, Mair & Nelson (2010) geven dit ook aan. Doelstellingen van stadslandbouw kunnen de nadruk dus leggen op het zorgen voor burgerlijke betrokkenheid en opbouw van gemeenschappen. Bovendien is volgens dit onderzoek herintroductie van culturele elementen in de landbouw van belang, wat ook een doel op zich kan zijn.

De mix van de verschillende hierboven genoemde aspecten is van belang gezien stadslandbouwprojecten zichzelf moeten kunnen bedruipen. Stadslandbouwprojecten moeten zoeken naar een combinatie van deze aspecten die aansluit bij wat de projecten willen bieden. Daarbij moeten ze voor ogen houden dat er genoeg inkomsten worden gegenereerd (Jansma e.a., 2010, p. 28). Deze mix verschilt dus per project, naar gelang de visies van de coördinatoren en de mogelijkheden die de omgeving biedt.

Ook voor het integratie en re-integratieproces van personen die meewerken in stadslandbouwprojecten is het van belang dat de invulling van een project zo gevarieerd mogelijk is,

zodat ze verschillende werkzaamheden kunnen verrichten. Bij re-integratieprocessen in het algemeen heerst namelijk veel negativiteit over het scholingsaanbod van sociale diensten. De grootste klacht is dat scholingstrajecten beneden het niveau van de deelnemer liggen en dat er te weinig rekening wordt gehouden met persoonlijke wensen op arbeidsvlak (De Gier, 2010, p. 310). Aanbod van verschillende werkzaamheden bij integratie en re-integratieprojecten, en ook bij stadslandbouwprojecten die mogelijkheden bieden voor integratie en re-integratie, kan dus zorgen voor gevarieerdere scholing zodat dit meer aansluit bij de persoonlijke wensen van deelnemers.

Doelen die projecten hebben worden echter lang niet altijd bereikt op het vlak van sociale cohesie, educatie, economie en werkgelegenheid en fysieke en mentale gezondheid. Dit kan te maken hebben met de inschattingen die van tevoren van een project zijn gemaakt, maar het kan ook afhangen van andere factoren, zoals motieven voor deelname van werklozen zelf.

2.2 Perspectieven op motieven voor werken in het groen

Re-integratietrajecten helpen om mensen een beter zelfbeeld te geven en gemotiveerder te maken, aldus Koning (Koning, 2012, p. 29). Maar waaruit ontstaat de motivatie voor deelname aan een (re-) integratietraject eigenlijk? Scholing en bemiddeling voor betere re-integratie, blijkt uit literatuur, hebben lang niet zoveel effect op re-integratie als motivatie van deelnemers zelf (Koning, 2012, p. 28). Deze redenen zijn echter subjectief, waardoor voorzichtig met informatie op dit vlak moet worden omgegaan (Bekkers, 2002, p. 6). Literatuur over redenen om deel te nemen aan stadslandbouwprojecten is er weinig, en als het er is, is het beleidsgericht en geschreven vanuit instanties of begeleiding, zoals hieronder ook naar voren komt. De redenen van, vooral, zorgcliënten om mee te werken op stadslandbouwprojecten worden vrijwel niet genoemd in deze rapporten en bovendien wordt er geen onderscheid gemaakt tussen vrijwilligers en zorgcliënten als het gaat om (re-)integratiemogelijkheden. Zo ontstaat een eenzijdig beeld vanuit de sociale instanties. In dit onderzoek wordt juist uitgegaan van de perspectieven van de vrijwilligers en zorgcliënten zelf, waarna een vergelijking wordt gemaakt met de perspectieven van begeleiding.

2.2.1 Sociale instanties als voordeur

Ondanks het feit dat motivatie van deelnemers het grootste effect heeft op (re-) integratiemogelijkheden, hebben sociale instanties doelen opgesteld om mensen mee te laten werken in (re-)integratietrajecten. Het doel daarbij is heel basaal, en alleen gericht op 'meedoen'. Dit is een basisstap die kan leiden tot integratie, waaruit uiteindelijk re-integratie kan voortkomen. Hier wordt naartoe gewerkt door verbetering van het zelfstandig functioneren van deelnemers, het versterken van sociale contacten op de projecten, het zorgen voor levering van een bijdrage aan de maatschappij, het vergroten van vaardigheden in het werk en het verwerven van een eigen inkomen, zo wordt aangegeven in het rapport van Verschelling-Hartog (Verschelling-Hartog, 2009, pp.4-5).

Blijkbaar zijn sociale instanties voor bepaalde mensen nodig om ze, bijvoorbeeld door middel van een activeringsgesprek, te laten inzien dat ze motivatie hebben om aan het werk te gaan. Anderen hebben wel de motivatie om meer voor de maatschappij te betekenen, maar kunnen hier door lichamelijk klachten, psychische klachten of verstandelijke beperking zonder hulp geen invulling aan geven. Ook redenen voor deelname met betrekking tot het verminderen van sociaal isolement en het bereiken van persoonlijke verandering worden ondersteund door de aanpak van sociale instanties, aldus Verschelling-Hartog (Verschelling-Hartog, 2009, pp. 9-20).

De Gier (2010) geeft aan dat personen die aan een baan moeten worden geholpen vaak negatief zijn over de begeleiding die ze krijgen van sociale diensten. Over het algemeen hebben zij het gevoel dat de scholingsmogelijkheden beneden hun eigen niveau liggen en dat persoonlijke wensen op gericht op opleidingen niet worden meegenomen. Dit zijn negatieve punten die (re-) integratie niet ten goede komen. Bij de bemiddeling is het voor mensen juist van belang om werk op maat te krijgen, vooral omdat langdurig werklozen vaak 'koudwatervrees' hebben ten aanzien van het oppakken van werk doordat ze vaak lang in de bijstand hebben gezeten. Ze willen wel graag weer aan het werk, maar ze willen er financieel niet bij inschieten (De Gier, 2010, p. 310).

Wat volgens sociale instanties ook van belang is voor mogelijkheden voor (re-)integratie van bepaalde groepen is een vast dagritme, aldus Wanberg, Kanfer & Rotundo (1999). Dit kan ervoor zorgen dat een deelnemer er mentaal op vooruit gaat. Werk dat wordt toebedeeld moet daarvoor wel zinvol zijn en aansluiten bij de opleiding, capaciteit en belangstelling van de werkzoekende (Ministerie van Veiligheid en Justitie, 2013, p. 105).

Personen die werkloos zijn zoeken volgens rapporten van sociale instanties vooral werk omdat het werkloos zijn stress met zich meebrengt. Daardoor verslechtert de fysieke gezondheid van personen tijdens de periode van werkloosheid. Ook leidt werkloosheid tot financiële spanningen, depressie en boosheid, wat vooral de mentale situatie van deze werklozen onder druk zet. Het zoeken naar een baan zorgt ervoor dat spanningen verminderen en dat meer positiviteit wordt ervaren. Mensen die daarbij via sociale instanties aan de slag worden geholpen willen vooral weer werken vanwege financiële problemen en om iets om handen te hebben. Ook de kwaliteit van de baan die gevonden wordt is van belang voor de manier waarop werklozen in het re-integratieproces staan. Daarnaast spelen de beperkingen een rol die een persoon heeft met betrekking tot werk, zoals het vinden van gepaste kinderopvang (Wanberg, Kanfer & Rotundo, 1999, pp. 897-898).

2.2.2 Van motieven naar behoeften

Zoals eerder in deze paragraaf al naar voren kwam is er in de literatuur weinig tot niets bekend over motieven voor deelname aan re-integratietrajecten vanuit het perspectief van de zorgcliënten. Het perspectief dat wordt aangehouden in de literatuur is vooral dat van de sociale instanties (Wanberg, Kanfer & Rotundo, 1999; Verschelling-Hartog, 2009; De Gier, 2010). Bovendien kan voor zorgcliënten beter worden gekeken naar 'behoefte' die ze hebben dan naar motieven. Deze motieven voor deelname komen namelijk voort uit behoeften die zorgcliënten hebben, zoals de behoefte aan sociaal contact met gelijkgestemden. Sociale instellingen proberen om zorgcliënten te plaatsen in een bepaald begeleidingstraject naar aanleiding van de behoeften die zij zien bij zorgcliënten (Oosterbaan, 2013, p. 4). Zo wordt deelname in bepaalde projecten door de sociale instanties eigenlijk gestimuleerd.

Tot voor kort was de keuzevrijheid voor zorgcliënten op het vlak van werk erg klein. Dit was het geval omdat er weinig verschillende soorten werk werden aangeboden binnen bepaalde instanties. Echter, de laatste jaren zijn instanties gevarieerder in het aanbod van werk ook voor zorgcliënten steeds meer van belang gaan achten voor mogelijkheden tot (re-)integratie. Werk kan op die manier namelijk meer aansluiten bij de interesses van een cliënt (Van der Schaar, 2002, p. 11). Ook zijn zorgaanbieders meer combinaties van zorg, dienstverlening en wonen aan gaan bieden. Daarvoor worden de grenzen van de instellingen niet meer aangehouden, zodat er voor zorgcliënten meer keuzevrijheid bestaat in het soort werk dat zij willen doen (Van der Schaar, 2002, p. 29). De plaats van werk moet daarvoor echter los staan van de plaats van wonen of verblijf (Van der Schaar, 2002, p. 11).

Al met al is de mogelijkheid voor (re-)integratie via stadslandbouwprojecten voor zorgcliënten niet los te zien van de invloed en de trajecten die sociale instanties uitzetten.

2.2.3 Beperkte diepgang bij vrijwilligers

Vrijwilligers hebben over het algemeen andere specifieke redenen waarom zij vrijwilligerswerk doen dan zorgcliënten. Daarbij is er een verschil tussen vrijwilligers die in religieuze organisaties actief zijn en vrijwilligers die in opkomende buitenkerkelijke organisaties actief zijn (Bekkers & De Graaf, 2002). Op deze laatste groep wordt hier de aandacht gevestigd. Een belangrijke verschuiving in deze groep heeft de laatste decennia plaatsgevonden, gezien uit onderzoek blijkt dat vrijwilligers steeds vaker minder hoog opgeleid zijn en een extraverte persoonlijkheid hebben dan vroeger. Mede hierdoor, en door hun vrijwilligerswerk, krijgen ze dan ook toegang tot een veel groter netwerk van sociale relaties dan niet-vrijwilligers (Wilson & Musick, 2000; Bekkers e.a., 2002).

Voor vrijwilligers die zich vanuit eigen interesse aanmelden voor deelname in een vrijwilligersproject, is het in de sociale omgeving minder vanzelfsprekend om vrijwilligerswerk te doen dan voor vrijwilligers die gevraagd worden om deel te nemen. Toch melden vrijwilligers zich

steeds vaker vanuit eigen beweging aan. Dit duidt erop dat zij hun motivatie steeds minder halen uit verwachtingen van hun sociale omgeving. Zij geven vaak aan dat ze vrijwilligerswerk doen voor een verbreding van hun levenservaring en omdat ze plezier hebben in het werk waar ze zich voor hebben aangemeld. Bovendien zijn vrijwilligers die zich uit zichzelf aanmelden bij vrijwilligersprojecten vaak bereid hun eigenbelang op te offeren voor de organisatie, waardoor ze voor een bedrijf of vereniging vaak een grotere aanwinst zijn dan personen die via een sociaal netwerk zijn binnengekomen (Bekkers, 2002, pp. 12-13).

De voordelen die vrijwilligers vaak zien van het werk dat ze doen hebben meestal van doen met leren, waarden, en zelfbevestiging. Redenen met betrekking tot het vinden van betaald werk worden minder vaak genoemd. Ook al vormt ook dat voor hen een motief voor deelname (Bekkers, 2013, p. 107). In Tabel 1 zijn de redenen voor vrijwilligerswerk in 2000 te zien van personen die zich vanuit eigen beweging aanmeldden bij vrijwilligersprojecten.

Tabel 1: Motieven van vrijwilligers voor het doen van vrijwilligerswerk in 2000 (in %)

Vind het leuk om te doen	73
Mensen ontmoeten, vrienden maken	32
Verbreedt levenservaring	31
Dingen doen waar ik goed in ben	27
Vanwege morele, religieuze en politieke principes	24
Zien van resultaten	23
Nieuwe vaardigheden leren	21
Actief en in goede gezondheid blijven	18
Geeft sociale erkenning, positie in de samenleving	10
Geen van deze	2

Bron: selectie uit Bekkers, 2002, tabel 4.

De motieven van vrijwilligers zijn over het algemeen dus niet erg diepgaand (zie tabel 1). Het vrijwilligerswerk wordt vooral gedaan omdat vrijwilligers het leuk vinden, bijna driekwart van de vrijwilligers in 2000 geeft dit aan (Bekkers, 2002). Ook het ontmoeten van mensen of het maken van vrienden en het verbreden van de levenservaring zijn belangrijke motieven. Het verkrijgen van sociale erkenning wordt maar door tien procent van de vrijwilligers genoemd. Dat vrijwilligers hun werk echter als 'leuk' bestempelen, kan ook te maken hebben met een PR-offensief van vrijwilligersorganisaties, aldus Bekkers (2002, p. 6).

Om betrokkenheid van vrijwilligers bij de natuur en het landschap te begrijpen zijn ook de motieven voor het doen van werkzaamheden van belang (Ellis & Waterton, 2005). Sommige vrijwilligers hebben daarbij persoonlijke redenen met betrekking tot de inrichting van een gebied, terwijl andere vrijwilligers collectieve motieven hebben, die zich richten op het behoud van het karakter van een streek en aansluiting van het vrijwilligerswerkgebied bij het omliggende landschap. Redenen voor het doen van vrijwilligerswerk met betrekking tot ecologie, zoals natuurontwikkeling, lijken onder vrijwilligers minder te spelen, geven Overbeek, Somers & Vader (2008) aan.

Ook voor het werken in de natuur geldt dat vrijwilligers vooral gemotiveerd worden door het 'lekker bezig zijn' en door de zorg over de achteruitgang van de natuur. Ze zijn niet zozeer bezig met bredere doelen zoals maatschappelijke verandering (Bommel, Aarts & Turnhout, 2006, p. 20; Overbeek, Somers & Vader, 2008). Volgens Ellis & Waterton (2005) bestaat er aan de ene kant een contract tussen de vrijwilliger en de 'professional' (bijvoorbeeld beleidsmakers, die het werk in bepaalde gebieden aansturen) en aan de andere kant is er een contract met de natuur. Passie voor de natuur is dan een overkoepelend motief voor deelname (Bommel, Aarts & Turnhout, 2006, p. 20).

Al met al blijkt dat sociale instanties veelal conclusies trekken over wat zorgcliënten nodig hebben qua mogelijkheden voor (re-)integratie, door naar de behoeften van zorgcliënten te kijken. In de literatuur is echter weinig informatie te vinden over de motieven voor deelname aan (re-) integratietrajecten op stadslandbouwprojecten vanuit het perspectief van zorgcliënten. Wel is er

informatie te vinden voor redenen voor het doen van vrijwilligerswerk over het algemeen. Deze redenen zijn in de afgelopen decennia steeds minder diepgaand geworden, gezien vrijwilligers vooral deelnemer aan vrijwilligerswerk omdat ze het leuk vinden. Mogelijkheden tot (re-)integratie worden daarbij, ook op het niveau van vrijwilligerswerk in het algemeen, niet vaak genoemd.

2.3 Verschuivende achtergronden

Ervaringen van deelnemers met werkzaamheden op stadslandbouwprojecten kunnen de redenen van werklozen om op een project te blijven werken zowel positief als negatief beïnvloeden. Motieven voor deelname vooraf en motieven om te blijven die ontstaan door ervaringen kunnen daardoor van elkaar afwijken. Zoals in de vorige paragraaf echter al is aangegeven moet voorzichtig worden omgegaan met motieven, omdat ze subjectief zijn. Er bestaat een grijs gebied in de kennis over motieven voor deelname (aan stadslandbouwprojecten) omdat lang niet altijd duidelijk is of deelnemers een bepaalde reden van tevoren al hadden of dat het later aan hun motieven om te blijven is toegevoegd. Ervaringen met deelname aan stadslandbouwprojecten kunnen vanuit verschillende invalshoeken worden bekeken, zoals vanuit vrijetijdsstudies (Saunders, 1993; Bekkers, 2002; Bekkers, 2013; Mind, 2007; Bellows, Brown & Smith, 2003), gezondheidsstudies (Dankers & Wilken, 2005; Oosterbaan, 2013) en beleidsstudies (Zwinkels, 2007). Om een goed beeld te krijgen van ervaringen in het algemeen, is het echter van belang deze verschillende perspectieven bij elkaar te trekken, wat in deze paragraaf gebeurt.

Voor stadslandbouw geldt dat deelnemers over het algemeen aangeven het gevoel te hebben dat door deelname hun persoonlijke gezondheid verbetert (Saunders, 1993). Daarnaast is onderzocht dat deelnemers over het algemeen meer verse groente en fruit gebruiken en dat ze een betere gezondheid hebben dan mensen die niet werken op stadslandbouwprojecten, zoals genoemd werd in paragraaf 2.1.6. Ook schrijven Crouch & Ward dat deelnemers aan stadslandbouwprojecten aangeven dat het ontsnappen aan dagelijkse stress van essentieel belang is voor hun eigen welzijn (Crouch & Ward 1994).

Ervaringen met deelname aan een project zijn minder positief als een deelnemer zich er niet op zijn plek voelt. Hierdoor kan zijn motivatie voor deelname verminderen (Zwinkels, 2007, p. 122). Als een persoon zich op zijn plek voelt in een bedrijf heeft het werk betekenis voor deelnemers. Dit kan zich uiten in bepaalde gevoelens en ervaringen met betrekking tot deelname zoals:

- Het vinden van regelmaat, ritme en structuur;
- het buiten zijn;
- het opdoen van sociale contacten;
- de goede sfeer;
- het krijgen van waardering voor geleverde arbeid;
- het gevoel krijgen een prestatie te leveren en zinvol werk te doen;
- fysiek vermoeiend en geestelijk ontspanning bieden;
- Afwisseling tussen de woon- en werkomgeving bieden;
- Een gevoel geven erbij te horen door identificatie met het bedrijf (Dankers & Wilken, 2005, p. 11; Oosterbaan, Van Blitterswijk & Niemeijer, 2006, p. 21).

De voorgenoemde punten zijn allemaal positief geformuleerd. Het is echter voor te stellen dat deelnemers negatieve ervaringen hebben die ervoor zorgen dat zij minder snel op een project blijven. Zoals aangegeven komen positieve ervaringen pas naar voren als deelnemers zich op hun plek en op hun gemak voelen op een project. Redenen van sociale instellingen en overheden om werklozen op een bepaalde plek te plaatsen, hoeven dus nog niet tot positieve ervaringen voor de werklozen zelf te leiden (Zwinkels, 2007, p. 129).

Mogelijkheden voor snellere integratie- en re-integratiemogelijkheden blijken zich eerder voor te doen als mensen een grotere afstand tot de arbeidsmarkt hebben. Voor WW'ers gelden bijvoorbeeld kleine effecten, met uitzondering van laagopgeleiden, vrouwen en allochtonen binnen deze groep. Vooral de effecten die met scholing bereikt kunnen worden zijn voor deze groep gering

of zelfs negatief. Dit komt doordat het actief zoeken naar een baan door het scholingstraject niet meer de hoogste prioriteit heeft, geeft Zwinkels (2007, p. 129) aan. Het krijgen van scholing heeft dus enerzijds een positief effect gezien deelnemers zich wellicht langer op de arbeidsmarkt kunnen redden als zij eenmaal aan het werk komen, anderzijds duurt het, door de scholing die wordt geboden en de focus die niet meer alleen gericht is op het vinden van een baan, langer voordat personen weer aan het werk komen.

2.3.1 Ontspanning en persoonlijke vooruitgang

De ervaringen van zorgcliënten op stadslandbouwprojecten zijn belangrijk om mee te nemen in dit onderzoek. Vooral voor mensen met een handicap, tijdelijke burnout, ziekteverzuim, chronische ziekte, verslaving of positie zonder werk is deelname aan betaald of onbetaald werk van wezenlijk belang. Het leidt tot sociale contacten, geeft regelmaat en biedt mogelijkheden om kennis en vaardigheden te ontwikkelen. Ook wordt de betrokkenheid bij de maatschappij erdoor versterkt en zorgt het hebben van een baan ervoor dat mensen zich gewaardeerd en erkend voelen, zodat hun zelfvertrouwen toeneemt, geven Oosterbaan, Van Blitterswijk & Niemeijer (2006, p. 19) aan.

Vooraf personen die lijden aan mentale gezondheidsproblemen geven, zoals eerder al naar voren gekomen is, aan dat het in de natuur zijn en de lichamelijke inspanning zorgen voor mentale ontspanning (Mind, 2007). Bovendien schrijven Bellows, Brown & Smith dat dit leidt tot meer zelfvertrouwen, trots, zelfverzekerdheid, persoonlijke voldoening en daadkracht. Mensen met psychiatrische aandoeningen kunnen daarom gebaat zijn bij het werken in een stadslandbouwproject om hun sociale vaardigheden en zelfvertrouwen te verbeteren en hun vrije tijd nuttig in te vullen (Bellows, Brown & Smith, 2003, pp. 6-7). Dit geldt ook voor andere groepen zorgcliënten.

2.3.2 Inzet voor een ander en zichzelf

Het meewerken als vrijwilliger komt voort uit een aantal maatschappelijke waarden. Daarbij zijn de mogelijkheid om dingen te leren, zelfbevestiging, zelfbescherming, het maken van carrière en sociale aspecten vooral van belang voor de ervaringen die vrijwilligers hebben met het vrijwilligerswerk dat ze doen. In 2012 geeft meer dan de helft van de vrijwilligers in Bekkers (2013) aan dat ze zichzelf willen ontwikkelen door:

- het helpen van andere mensen;
- iets te leren over de zaak waar zij zich voor inzetten;
- het opdoen van nieuwe inzichten;
- dingen op een praktische wijze te leren;
- zich goed te voelen over zichzelf;
- voldoening te halen uit vrijwilligerswerk (Bekkers, 2013, pp. 113-114).

Daarnaast vinden ze het belangrijk dat ze kunnen laten zien dat ze begaan zijn met mensen die het minder goed hebben dan zijzelf en meeleven met mensen die hulp nodig hebben. Ook geeft het ze het gevoel dat ze ertoe doen in de maatschappij, verbeterd het hun zelfbeeld, krijgen ze meer inzicht in zichzelf en kunnen ze door het werk beter omgaan met persoonlijke problemen. Dit kan hen vooruit helpen in een betaalde baan of carrière. Deze elementen spelen allemaal mee die in de ervaringen met vrijwilligerswerk (Bekkers, 2013, pp. 113-114).

Al met al kunnen ervaringen met deelname aan stadslandbouwprojecten verschillen, al komen ervaringen van zorgcliënten en vrijwilligers op verschillende vlakken overeen, voor zover dat uit de literatuur af te leiden valt. Wel zijn ervaringen van zorgcliënten meer gericht op het verbeteren van hun mentale en fysieke gezondheid en zijn vrijwilligers meer gericht op voldoening halen uit het werk dat ze doen. Ook voor ervaringen met deelname geldt weer dat er weinig literatuur te vinden is die ervaringen met deelname in (re-)integratieprojecten vanuit de zorgcliënten zelf bekijkt. Voor vrijwilligers is die literatuur er wel, al is die gericht op vrijwilligerswerk in het algemeen.

2.4 Een toelichting op (re)integratie

In deze thesis is het van belang toe te lichten wat er wordt verstaan onder integratie en re-integratie, gezien voor stadslandbouw op dit gebied een gat in de literatuur bestaat (Zie hoofdstuk 1.4). Bovendien is het belangrijk om te kijken hoe werkgevers mogelijkheden kunnen bieden tot (re-)integratie aan vrijwilligers en zorgcliënten. Om inzichten te verkrijgen in (re-)integratie is voornamelijk gebruik gemaakt van beleidsrapporten (Mallee, Mevissen & Tap, 2008; Collewet, Gravesteijn & De Koning, 2009), onderzoeksrapporten (Brouwer, Zwinkels & Van Genabeek, 2006; Kok, Hollanders & Hop, 2006; Oosterbaan, Van Blitterswijk & Niemeijer, 2006; Edzes, Broersma & Van Dijk, 2009) en tijdschriftliteratuur (Cytrynbaum e.a., 1997; Zwinkels, 2007; Farkas & Anthony, 2001; Van der Veer, 2007; De Gier, 2010).

2.4.1 Integratie en re-integratie binnen deze thesis

Werk kan integratiemogelijkheden bieden doordat ondersteuning op het persoonlijke vlak wordt gegeven en participatie buiten in de samenleving buiten het werk wordt gestimuleerd. De mogelijkheden die worden geboden in de woonomgeving en bij vrijetijdsbesteding naast het werk zijn daarbij belangrijk, omdat deze integratiemogelijkheden op het werk kunnen stimuleren of afremmen. Integratie is daarbij gericht op mensen met een verstandelijk beperking en andere groepen in de samenleving die de afstand tot de arbeidsmarkt niet zelfstandig kunnen overbruggen. Zorg is in het integratieproces sterk van belang en het aanbod daarvan moet worden afgestemd op de wensen van deelnemers. Verder is de relatie tussen de zorgverlener en de cliënt van belang voor de mogelijkheden tot integratie in de maatschappij (Sohl, Van Widdershoven & Van der Made, 1997).

Werkgelegenheid met het oog op re-integratie is smaller van opzet. In deze thesis zijn re-integratiemogelijkheden vooral gericht op vrijwilligers. Werkgelegenheid vanuit dit oogpunt is bedoeld om personen die zelf de afstand tot de arbeidsmarkt niet kunnen overbruggen weer aan het werk te helpen (Sol e.a., 2011, p.17). Mensen die vanwege mogelijkheden tot re-integratie meewerken op stadslandbouwprojecten wordt ondersteuning geboden in het overbruggen van deze afstand tot de arbeidsmarkt door middel van het werk op de projecten. Soms wordt extra ondersteuning geboden aan minder kansrijke werklozen. Lang niet alle werklozen komen echter in aanmerking voor extra ondersteuning, omdat kansrijke werklozen geacht worden zelfstandig op zoek te gaan naar werk (Collewet, Gravesteijn & De Koning, 2009, p. i.).

De focus op integratie en re-integratie bij stadslandbouwprojecten hangt echter af van de opzet en doelstellingen van projecten. Ook is het van belang wie de eigenaren zijn, omdat zij bepalen op welke manier de projecten worden gerund. Voor de casussen in deze thesis komt dat naar voren in hoofdstuk 4.

2.4.2 De rol van sociale instanties

Het (opnieuw) zoeken van werk, eventueel met persoonlijke aanpassingen, wordt voor werkzoekenden grotendeels georganiseerd door het Centrum voor Werk en Inkomen (CWI, dat in 2009 is opgegaan in het UWV (UWV, 2014)). Zij zijn in verschillende situaties verantwoordelijk om mensen zo snel mogelijk weer aan een baan te helpen. Dit gebeurt voornamelijk bij arbeidsongeschiktheid, ziekteverzuim of werkloosheid. Ook voert het CWI de WSW uit, de Indicatie Wet Sociale Werkvoorziening. Het doel daarvan is om arbeidsgehandicapten die alleen onder aangepaste omstandigheden in staat zijn om op regelmatige basis te werken, een arbeidsplaats te bieden waar hen gelijke kansen worden geboden als mensen die geen arbeidsbeperking hebben. Het is de bedoeling dat daarbij zoveel mogelijk wordt toegewerkt naar doorstroom naar regulier werk (Oosterbaan, Van Blitterswijk & Niemeijer 2006, pp. 19-20).

Bij het UWV ligt de taak om WW'ers en arbeidsongeschikten weer aan het werk te krijgen, in het geval van mensen die in de bijstand zitten zijn dit de gemeenten en in het geval van ziekte is de werkgever verantwoordelijk als de werknemer een vast diensverband heeft (Koning, 2012, p. 29).

Het CWI is een onderdeel van de Nederlandse sociale diensten. Deze diensten onderscheiden verschillende elkaar openvolgende treden in hun beleid om mensen op weg te helpen naar (re-)

integratie. Zij proberen zowel kansen te bieden aan werklozen die ver van de arbeidsmarkt afstaan als aan mensen voor wie de afstand tot de arbeidsmarkt kleiner is. Dit doen ze onder andere door financiële bijstand te geven, sollicitatietraining te bieden en snelle herplaatsing bij reguliere werkgevers te regelen. Aan de andere kant bieden zij ook schuldhelpverlening, psychische en sociale hulpverlening, het trainen in arbeidsritme en het opdoen van werkervaring in een beschutte arbeidsomgeving aan (De Gier, 2010, pp. 308-309; Zwinkels, 2007, p. 122).

(Re-)integratieprojecten worden daarbij aangeboden vanuit de overheid of vanuit particuliere aanbieders. Echter, voor particulieren is de drempel hoog om personen die in de bijstand zitten aan te nemen, zo schetsen Mallee, Mevissen & Tap (2008, p. 6). Toch is een deel van de integratie en re-integratieprojecten geprivatiseerd, omdat private bedrijven werknemers over het algemeen meer prikkels kunnen geven tot groei binnen het bedrijf dan publieke bedrijven (Zwinkels, 2007, p. 121).

Ook gemeenten voeren projecten uit voor personen in de bijstand (Edzes, Broersma & van Dijk, 2009, p. i). Deze projecten zijn voor een deel gericht op het vergroten van het aantal banen op de lokale arbeidsmarkt op korte termijn en deels op integratie door activering van mensen die in de bijstand zitten en een zeer grote afstand tot de arbeidsmarkt hebben. Bij dit laatste doel is maatschappelijke integratie van belang, net als de mogelijkheid om in de toekomst op de arbeidsmarkt mee te werken (De Gier, 2010, pp. 306-307).

Zowel het meewerken in private als in publieke bedrijven geeft echter problemen. Zo blijkt uit onderzoek van Bevilacqua in Farkas & Anthony dat bekostiging van projecten door de overheid over het algemeen zorgt voor te snelle behandelingsmethoden, terwijl bij geprivatiseerde re-integratieprogramma's de kennis en vaardigheden ontbreken om deelnemers goed te scholen (Farkas & Anthony, 2001, p. 120). Bovendien zijn er vanuit sociale diensten geen expliciete re-integratiestappen bekend, waardoor het moeilijk is te meten of een deelnemer is geklommen op de re-integratieladder. Vermijding van ongewenst gedrag buiten de projecten en het verminderen van de zorgvraag van een deelnemer zijn echter effecten die voor integratie van belang zijn en door (re-) integratieprojecten worden gestimuleerd (Brouwer, Zwinkels & Van Genabeek, 2006; Kok, Hollanders & Hop, 2006).

Wat echter in de literatuur wel naar voren komt is dat de manier van begeleiding op de projecten sterk van belang is voor de snelheid en de mogelijkheden voor re-integratie (Van der Veer, 2007).

2.4.3 Begeleiding in het proces van (re-)integratie

De opbouw van herstel- en re-integratieprocessen kent een logische volgorde. Allereerst moeten personen weer goed in hun vel zitten en daarna is het mogelijk om toe te werken naar een terugkeer naar werk. Het is echter niet mogelijk een algemeen verhaal te vertellen over terugkeer naar werk of participatie in de maatschappij, doordat er heel veel soorten (psychische) klachten zijn die invloed hebben op de duur van het re-integratieproces. Bij klachten die gerelateerd zijn aan stress kan terugkeer naar werk bijvoorbeeld veel eerder aan de orde zijn dan bij erge psychische klachten. Zelfs voor personen met dezelfde diagnose zijn er verschillen in het tijdsplan te zien (Van der Veer, 2007, p. 223).

Daarbij is het niet zo dat alleen op (re-)integratieprojecten zelf begeleiding van deelnemers plaatsvindt, zorgcliënten hebben vaak ook begeleiding thuis en hulp van psychologen of andere hulpverleners. In Nederland blijken wederzijdse verwachtingen en beelden tussen medewerkers van sociale diensten, werkgevers en cliënten uiteen te lopen op meerdere punten (De Gier, 2010, p. 309; Van der Veer, 2007, p. 225). Dat de stappen in het re-integratiebeleid van sociale diensten niet expliciet zijn omschreven draagt hier waarschijnlijk aan bij. Een extra nadeel is dat de uiteenlopende verwachtingen een negatief effect hebben op effectiviteit van de (re-)integratieprojecten, net als op de deelnemers, omdat niet duidelijk is wat er van ze wordt verwacht. Eigenlijk staan er twee activeringsculturen tegenover elkaar: de zachte (permissieve) activeringscultuur die erop gericht is het maatschappelijk welzijn van cliënten te verbeteren, en de hardere activeringscultuur (De Gier, 2010, p. 309) die er vooral gericht is om mensen aan het werk te krijgen.

Bij de begeleiding gaat het echter in beide gevallen om het herstel van de cliënt en het terugbrengen van de cliënt in het werkproces. Herstel is daarbij niet zozeer gericht op oplossingen voor psychiatrische symptomen, maar op het in de hand nemen van je eigen leven. Daarbij kan het zijn dat de personen die bezig zijn te (re-)integreren blinde vlekken hebben die andere mensen kunnen bijsturen door ze af te remmen of te stimuleren door middel van nuttige tips of confrontatie. Vaak doen de begeleiders van het project dit. In het begin van het (re-)integratieproces is het vooral belangrijk dat begeleiding, in de rol van coach, de cliënten hoop voorhoudt, waarbij een perspectief op betere tijden wordt geboden en de cliënten het gevoel hebben volledige te worden geaccepteerd. Het serieus nemen van de cliënten en een respectvolle behandeling staan daarbij voorop (Van der Veer, 2007, p. 224).

De begeleiding van cliënten in (re-)integratietrajecten mag dan niet altijd ideaal op elkaar zijn afgestemd, toch maken cliënten over het algemeen stappen in het (re-)integratieproces. In hoeverre zijn de (re-)integratieprojecten hierin eigenlijk succesvol?

2.4.4 Succes en effectiviteit integratie en re-integratieprojecten

Succes van (re-)integratieprojecten wordt bepaald door een combinatie van vraag-, aanbod- en institutionele factoren.

- *Vraagfactoren* zijn er hierbij op gericht dat werkgevers de deelnemers actief blijven benaderen en begeleiden. Ook worden financiële voordelen gegeven aan bedrijven die werklozen vanuit een bijstandssituatie aannemen en wordt geprobeerd om de risico's van werkgevers te verlagen mocht een (re-)integratiepoging mislukken.
- *Aanbodfactoren* zijn erop gericht om leer-werktrajecten te bieden, werkervaring op te kunnen doen in een beschermde omgeving, problemen die er zijn tegelijkertijd aan te pakken vanuit één benadering, de fysieke gezondheid van langdurig werklozen te verbeteren, aandacht voor en betrokkenheid bij de deelnemers en het welzijn van de deelnemers boven de financiële situatie te stellen.
- *Institutionele factoren* zijn erop gericht om deelnemers actief te benaderen, evenwichtige en juiste beeldvorming van betrokken partijen te vormen, duurzame aandacht op het project te bieden voor personen die langdurig werkloos zijn en het geven van trainingen aan de personen die voor de begeleiding op de projecten aanwezig zijn (De Gier, 2010, pp. 313-314).

In deze thesis wordt vooral ingegaan op de aanbodfactoren, al worden de andere twee categorieën zijdelings meegenomen.

Het stellen van doelen die zijn gericht op (re-)integratie is ook van belang voor het succes van re-integratieprojecten (Levack e.a., 2006, p. 740). Dat komt doordat het niet alleen de uitkomsten van (re-)integratieprogramma's beïnvloedt, maar het heeft ook een therapeutische werking voor de deelnemers (Cytrynbaum e.a., 1997). Doelstellingen voor (re-)integratie kunnen (re-)integratieprocessen voor deelnemers versterken, autonomie van deelnemers verhogen, zorgen dat uitkomsten geëvalueerd kunnen worden en een antwoord bieden op vereisten in contracten en de wet (Levack e.a., 2006, pp. 740-741).

Levack e.a. (2006) geven aan dat het werken aan de hand van integratie- en re-integratiedoelstellingen de effectiviteit van projecten in evenveel gevallen wel als niet verhoogd. Bovendien komt uit de vergelijking van verschillende studies die door hen zijn gedaan naar voren dat schriftelijke, specifieke en moeilijk te behalen doelen voor werklozen zorgen voor betere prestaties op motorisch en cognitief vlak (voor mensen met aangeboren hersenletsel).

Uit onderzoek van De Gier (De Gier, 2010, p. 312) komt bovendien naar voren dat de opbrengsten van succesvolle en duurzame bemiddeling naar betaald werk te gunstig worden ingeschat bij de opzet van projecten. Daarnaast is er sprake van een Hawthorne-effect, wat erop neerkomt dat tijdelijke extra aandacht en inspanningen op projecten alleen maar zorgen voor tijdelijk succes van deelnemers. Als de gerichte aandacht verslapt en de gevolgde werkwijze verandert, verdwijnen de successen grotendeels of helemaal (De Gier, 2010, p. 312). Bovendien is het niet alleen mogelijk om via integratie of re-integratieprojecten aan de slag te komen, deelnemers kunnen ook zelf betaalde arbeid vinden in de tijd dat ze op een integratie of re-integratieproject werken.

(Zwinkels, 2007, p. 122). Dit duidt erop dat re-integratiemogelijkheden lang niet altijd de reden zijn dat personen een betaalde baan vinden.

In deze paragraaf is naar voren gekomen hoe integratie en re-integratie in dit onderzoek worden gezien en wat de doelen en effectiviteit van de (re-)integratieaanpak in Nederland zijn. In de volgende paragraaf wordt een samenvatting gegeven van het voorgaande hoofdstuk.

2.5 Samenvatting

Integratie wordt gezien als een breder concept dan re-integratie. Het is zowel gericht op het toewerken naar reguliere arbeid als het bewerkstelligen van meer of betere participatie in de samenleving. Dit kan gericht zijn op bijvoorbeeld wonen of vrijetijdsbesteding. In deze thesis is integratie vooral gericht op de zorgcliënten die deelnemen op de twee onderzochte projecten. Re-integratie is wat smaller van opzet en alleen gericht op het vinden van werk voor personen waarvan de afstand tot de arbeidsmarkt overbrugbaar is. In dit geval gaat het om vrijwilligers die deelnemen op de twee stadslandbouwprojecten.

Er zijn verschillende aspecten die integratie en re-integratie door middel van stadslandbouwprojecten beïnvloeden. De rol van de sociale instanties is daar één van. Met name voor personen met een grote afstand tot de arbeidsmarkt die in de bijstand zitten wordt gestreefd naar het doen van stapjes op de integratie en re-integratieladder en participatie in de samenleving, in plaats van volledige re-integratie op korte termijn. De arbeidsaanbieders met wie wordt samengewerkt spelen een belangrijke rol in dit proces. Deze kunnen particulier zijn of door de overheid worden aangestuurd. Aan beide soorten arbeidsaanbieders zitten voor- en nadelen. Zo hebben arbeidsaanbieders vanuit de overheid vaak ongeduldige behandelmethoden, terwijl private aanbieders vaak te weinig kennis hebben om deelnemers goed te scholen.

Bovendien blijkt dat deelnemers, medewerkers en sociale diensten andere verwachtingen hebben van het activeringsbeleid en wordt doorstroom over het algemeen te hoog ingeschat. Hierdoor wordt de effectiviteit van projecten negatief beïnvloed, terwijl die meestal toch al klein zijn. De manier van begeleiding is echter als tweede aspect van wezenlijk belang voor kansen die deelnemers hebben in het integratie- en re-integratieproces. Voor de begeleiding is het van belang te helpen bij het in de hand nemen van het eigen leven door te laten zien dat de deelnemer geaccepteerd wordt. Zo komt bij ernstige klachten herstel voorop te staan en komt daarna re-integratie pas in beeld. Tijdspladen met betrekking tot snelheid van (re-) integratie van deelnemers verschillen hierdoor. Toch blijkt dat het niet altijd de activeringsprojecten zijn die ervoor zorgen dat werklozen weer aan het werk komen, het komt ook voor dat zij op eigen kracht een baan vinden.

Het derde aspect dat van belang is voor re-integratie door middel van stadslandbouwprojecten zijn de doelstellingen die de projecten hebben. Er zijn tal van doelstellingen die stadslandbouwprojecten kunnen vervullen, maar een eenduidige indeling van deze doelstellingen bestaat niet. Wel kunnen een aantal aspecten worden onderscheiden waarin (re-)integratie via stadslandbouw terug te vinden is. Deze categorieën zijn educatie, economie en werkgelegenheid, gezondheid en welzijn en sociale cohesie. Van belang voor re-integratieprojecten is dat deze aspecten integraal worden bekeken, zo zijn er meer keuzemogelijkheden binnen een project voor werklozen die weer aan de slag willen.

Invulling van deze mix hangt af van verschillende dimensies: ten eerste de opzet van een project, omdat kleinschalige projecten minder mogelijkheden bieden voor het bereiken van verschillende doelen. Ten tweede de ligging en de aard van het terrein waarop het project gevestigd is omdat openbare gronden meer - en andere bezoekers kennen dan particuliere gronden. Ten slotte wordt de invulling van de mix beïnvloed door wie de eigenaren of initiatiefnemers zijn, omdat hun denkbeelden invloed hebben op de opzet van projecten.

Het vierde aspect dat van belang is voor (re-)integratie door middel van stadslandbouwprojecten is welke motieven voor deelname er zijn. Scholing en bemiddeling hebben lang niet zoveel effect op (re-)integratie als de motivatie van deelnemers zelf. Niet alleen de vrijwilligers en zorgcliënten hebben motieven voor deelname, deelnemers die via de sociale

instanties binnenkomen bij een stadslandbouwproject komen vooral vanwege behoeften die de sociale instanties bij deze personen zien. Zij willen deelnemers vooral laten (re-)integreren door het verbeteren van het zelfstandig functioneren, versterken van sociale contacten, bewerkstelligen van maatschappelijke participatie, zorgen voor maatschappelijk bijdragen, het vergroten van arbeidsvaardigheden en het verwerven van een eigen inkomen. Gesprekken zijn hiervoor soms eerst nodig, omdat lang niet alle deelnemers van tevoren beseffen dat ze motivatie hebben om deel te nemen in een project. Zorgcliënten hebben vaak een behoefte en niet zozeer een motivatie, waar de sociale diensten op inspelen. Dit verloopt alleen niet altijd vlekkeloos. Met name over de manier waarop scholingsmogelijkheden zijn geregeld, zijn deelnemers vaak niet tevreden.

De motieven voor vrijwilligers om vrijwilligerswerk te doen bestaan er voornamelijk uit dat ze het leuk vinden om te doen, dat ze mensen willen ontmoeten en dat ze levenservaring willen verbreden. Daarnaast werken ze mee om met dingen bezig te kunnen zijn waar ze goed in zijn, vanwege morele, religieuze en politieke principes, voor het zien van resultaten, het leren van nieuwe vaardigheden, het in goede gezondheid blijven en het vinden van sociale erkenning en een positie in de samenleving. Met betrekking tot vrijwilligerswerk in de natuur gaat het vooral om het lekker bezig zijn, zorg voor achteruitgang van de natuur en behoud van het karakter van de streek.

Ten slotte zijn voor de mogelijkheden tot (re-)integratie ervaringen op stadslandbouwprojecten van belang. Vaak komen deze overeen met de motieven en de doelstellingen van de projecten als personen tevreden zijn over hun deelname. Daardoor zijn ze geneigd langer te blijven en zich meer op hun plek te voelen. Deelname zorgt met name voor het vinden van ritme, regelmaat en structuur, het opdoen van sociale contacten, het krijgen van waardering voor geleverde arbeid, het gevoel een prestatie te leveren en zinvol werk te verrichten, fysieke vermoeidheid en geestelijke ontspanning, afwisseling tussen de woon- en werkomgeving en een gevoel van identificatie met het stadslandbouwproject. Daarnaast geeft het buiten zijn en de sfeer een positief gevoel.

Specifiek voor vrijwilligers heeft het vrijwilligerswerk invloed op met name ervaringen met betrekking tot de vlakken lering, zelfbevestiging, zelfbescherming, carrière maken en sociale aspecten. Zorginstellingen geven voor zorgcliënten vooral aan dat deelname leidt tot sociale contacten, regelmaat geeft en mogelijkheden biedt om kennis en vaardigheden te ontplooiën en ontwikkelen. Bovendien leidt het tot toename van zelfvertrouwen, trots, zelfverzekerdheid, persoonlijke voldoening en daadkracht. Door personen met mentale gezondheidsproblemen wordt vooral aangegeven dat het zorgt voor mentale ontspanning.

Al met al is het voor re-integratiemogelijkheden via stadslandbouwprojecten van belang dat doelstellingen, motieven voor deelname en ervaringen met deelname zoveel mogelijk met elkaar overeen komen. Dat verhoogt tevredenheid van deelnemers op het project. Dit geldt voor zowel de coördinatoren, vrijwilligers als zorgcliënten.

3. Methodologie

In dit hoofdstuk wordt de methodologische aanpak van dit onderzoek besproken. Hierbij komt naar voren wat de aard van het onderzoek is en wordt een verantwoording gegeven voor de keuze voor de twee meegenomen stadslandbouwprojecten. Daarna komen de verschillende onderzoeksfasen naar voren, alsmede de manier van dataverzameling. Vervolgens wordt uit de doeken gedaan op welke manier de data in dit onderzoek zijn geanalyseerd. Ten slotte komt aan bod in hoeverre de uitkomsten valide en betrouwbaar zijn en wat de rol van de onderzoeker is in dit onderzoek en volgt een samenvatting.

3.1 Kwalitatief onderzoek

Zoals in de inleiding al naar voren kwam is de hoofdvraag van dit onderzoek:

'In hoeverre komen doelstellingen van stadslandbouwprojecten met betrekking tot (re-)integratie overeen met motieven voor- en ervaringen met deelname van vrijwilligers en zorgcliënten bij twee stadslandbouwprojecten in Utrecht: 'De Amelis'Hof' en 'De Volle Grond' en hoe beïnvloedt dit de mogelijkheden tot (re-)integratie van deelnemers aan stadslandbouwprojecten?'

Deze hoofdvraag is ontstaan om de verhoudingen tussen doelstellingen, motieven voor deelname en ervaringen bij deelname met elkaar te vergelijken en de overeenkomsten en verschillen hiertussen aan het licht te brengen. Hierbij is, zoals in de hoofdvraag duidelijk naar voren komt, gekozen voor een meervoudige gevalstudie (Hutjes & van Buuren, 1992, p. 31) waarbij deelname aan twee verschillende stadslandbouwprojecten wordt vergeleken. Hierdoor ligt de focus van het onderzoek op kwalitatieve bestudering van twee casussen. Kwalitatieve onderzoeksmethoden zijn gekozen, omdat daarmee de aard van het verschijnsel 'integratie en re-integratie via stadslandbouwprojecten' diepgaand kan worden bestudeerd ('t Hart, Boeije & Hox, 2009). Daarbij is gekozen voor de interpretatieve benadering, waarbij inleving in de situatie van onderzochte personen van belang is. Deze keus is gemaakt omdat er in de literatuur weinig nadruk ligt op integratie- en re-integratieprojecten en de uitwerkingen daarvan op andere aspecten van stadslandbouw (zie hoofdstuk 1.4).

Bij de opzet van het onderzoek is vooral sprake geweest van deductie, aangezien eerst een theoretisch kader is geschreven om de hoofdvraag en deelvragen in te kaderen. Wel is de inductieve werkwijze gebruikt om aanpassingen te doen in de hoofd- en deelvragen als uit het onderzoek bleek dat er cruciale punten waren die vanuit de deductieve benadering niet waren meegenomen (Bryman, 2012, pp. 24-27). Hierdoor is het aantal deelvragen in dit onderzoek uiteindelijk teruggebracht naar 4, waar het er oorspronkelijk 5 waren. Dit is gedaan gezien na het afnemen van de interviews de laatste deelvraag niet naar voren bleek te komen in de antwoorden van de respondenten. De overige vier deelvragen zijn aangepast om beter aan te sluiten op hun verhaal.

Er is in dit onderzoek vooral gebruik gemaakt van een *emic* benadering, een binnenperspectief. Deelnemers en coördinatoren van de projecten geven immers, door middel van semigestructureerde interviews, hun persoonlijke mening over doelstellingen, motieven voor deelname en ervaringen met het werk bij de stadslandbouwprojecten. Hierdoor kunnen de interviews inductief de theorie met betrekking tot functies, doelstellingen en motieven voor deelname aanvullen (Martin, 2002, p. 36). De onderzoeker moet zich daarbij enerzijds genoeg inleven om de vooronderstellingen achter zich te kunnen laten. Daarnaast is het van belang dat hij of zij afstand bewaart tot het object van observatie (Martin, 2002, pp. 38-40).

Bij cultuuronderzoek wordt vaker gebruik gemaakt van *etic* en *emic* benaderingen. De reden dat er in dit onderzoek voor is gekozen, is dat de focus van het onderzoek ligt op vrijwilligers, zorgcliënten en coördinatoren. De verschillende perspectieven van deze personen zorgen mogelijk voor verschillen in verwachtingen van wat er met de projecten bereikt kan worden. De inductieve analyse van de interviews kan daarbij de theoretische betekenis van doelstellingen, motieven voor -, en ervaringen met deelname verhelderen en aanvullen. Door de combinatie van theorie en interviews kunnen de verschillende aspecten die van belang zijn voor integratie en re-integratie via stadslandbouwprojecten duidelijker worden toegelicht en uitgelicht.

3.2 Verantwoording keuze twee projecten

Er is gekozen om kwalitatief empirisch onderzoek te doen bij twee stadslandbouwprojecten in Utrecht, waar integratie en re-integratie een belangrijke rol spelen. Op basis van de internetsites van de projecten is de geschiktheid voor opname in dit onderzoek nader bekeken.

De keus voor deze twee projecten komt voort uit inhoudelijke en praktische overwegingen. Zo zijn het twee projecten met (re-)integratie als hoofddoel, die groot genoeg van opzet zijn om op het vlak van integratie en re-integratie voldoende mogelijkheden te bieden. Andere stadslandbouwprojecten in Utrecht zijn over het algemeen kleinschaliger en richten zich niet specifiek op integratie- of re-integratie, op één project na, die ook aangeschreven is maar niet mee wilde werken aan het onderzoek. Omdat beide projecten even groot van opzet zijn en zijn

aangesloten bij de zelfde stichting, is het interessant verschillen en overeenkomsten aan het licht te brengen.

Voor dit onderzoek is uiteindelijk gezocht naar projecten met een expliciete visie, expliciete doelstellingen en een expliciete manier van werken, gericht op integratie en re-integratie van werklozen in de arbeidsmaatschappij. Uiteindelijk bleek dat de doelstellingen van de stichting expliciet waren, maar dat met name op 'De Volle Grond' nog geen expliciete doelen waren geformuleerd voor de tuin zelf (interviews coördinatoren). Daarnaast is vanuit praktisch opzicht voor deze twee stadslandbouwprojecten gekozen. Het onderzoek moest binnen zes maanden kunnen worden uitgevoerd, en bovendien moesten beide projecten hier toestemming en gelegenheid voor bieden.

3.3 Onderzoeksfasen en dataverzameling

Om dit onderzoek naar behoren uit te kunnen voeren is gebruik gemaakt van een aantal fasen van dataverzameling. Ten eerste is er verkennend in de literatuur gezocht naar informatie over stadslandbouw in het algemeen en onderwerpen omtrent stadslandbouw. Dit omdat vanuit de Universiteit Utrecht, faculteit Geowetenschappen, het onderwerp stadslandbouw was toebedeeld. Uiteindelijk kwam het onderwerp 'integratie en re-integratie via stadslandbouwprojecten' naar voren als een onderwerp dat in de literatuur niet vaak aan de orde kwam, maar wel de interesse van de onderzoeker had. In deze fase is tevens een ruwe versie van de hoofd- en deelvragen opgesteld en is er gezocht naar stadslandbouwprojecten die potentieel in aanmerking kwamen voor opname in het onderzoek, door vergelijking van websites van verschillende projecten met betrekking tot mogelijkheden voor (re-)integratie. Uiteindelijk is gekozen voor 'De Volle Grond' en 'De Amelis'Hof', allebei gelegen in de Amelisweerd (zie paragraaf 4.1).

Niet alleen literatuuronderzoek, maar ook specifiek kwalitatief onderzoek is van belang om een duidelijk beeld te kunnen schetsen van het gekozen onderwerp en de gekozen projecten. De combinatie hiervan verschaft het beste inzicht in het gekozen onderwerp. Voor het verkrijgen van zoveel mogelijk invalshoeken is het van belang om zowel de vrijwilligers en zorgcliënten die bij de projecten komen werken als de coördinatoren of eigenaren te bevragen bij het kwalitatieve onderzoek. Op die manier kan de focus op integratie en re-integratie vanuit verschillende perspectieven worden onderzocht. Uiteindelijk zijn in deze eerste fase de centrale vraagstelling en het onderzoeksplan ter goedkeuring ingediend.

In de tweede fase is gestart met het literatuuronderzoek, gericht op integratie- en re-integratieprocessen in Nederland, doelstellingen van stadslandbouwprojecten en motieven voor- en ervaringen met deelname aan deze projecten. Na het schrijven van de voorlopige versie van de inleiding en het theoretisch kader is gestart met het afnemen van de interviews. Hierbij is een open onderzoeksprocedure gehanteerd, wat inhoudt dat het proces van dataverzameling kon worden bijgestuurd gedurende het onderzoek als de onderzoeker dat van belang achtte, zonder dat dat van tevoren op die wijze was bedacht (Boeije, 2012, p. 33). Zo was van tevoren besloten om de interviews alleen op de tuinen te laten plaatsvinden, aan de hand van een topiclist. Dit was echter niet in alle gevallen haalbaar. Uiteindelijk zijn twee interviews met medewerkers van 'De Amelis'Hof' buiten de tuin gehouden omdat dit door het project op prijs werd gesteld. Daarnaast is één van de interviews met een medewerker van 'De Volle Grond' gehouden tijdens een rondleiding op de tuin. Voor het uiteindelijke verslag is gebruik gemaakt van één soort data: semigestructureerde interviews, waarbij van tevoren de vragen niet volledig vaststonden ('t Hart, Boeije & Hox, 2009, p. 267). Door de open onderzoeksprocedure is in de latere interviews gevraagd naar 'bedrijven' in plaats van 'projecten' gezien de personen die als eerste geïnterviewd werden aangaven niet op de hoogte te zijn aan een project deel te nemen, maar in een bedrijf werkzaam te zijn.

In de derde fase is een transcriptie van de afgenomen interviews gemaakt en is deze transcriptie geanalyseerd. Verder zijn de vraagstelling en de formulering van de hoofd- en deelvragen nog aangescherpt door integratie op te nemen, omdat het doel van 'De Volle Grond' met betrekking tot haar zorgcliënten daar het meest op gericht was. Daarna is datatriangulatie toegepast, waarbij de

interviews, observaties en de literatuur uit het theoretisch kader met elkaar zijn vergeleken per stadslandbouwproject. Hieruit zijn de beschreven resultaten van het onderzoek naar voren gekomen. Daarna is kritisch gekeken naar de theorie vanuit de twee stadslandbouwprojecten.

In de laatste en vierde fase is het volledige rapport definitief gecontroleerd en nog herzien op verschillende punten. In de volgende subparagrafen wordt toegelicht hoe de werkwijze is geweest om tot antwoorden op de deelvragen te komen, welke soorten data zijn gebruikt en waar deze uit bestaan.

3.3.1 Werkwijze bij de verschillende deelvragen

Naast de algemene onderzoeksfases is het van belang aan te geven hoe de verschillende deelvragen die in het onderzoek aan bod komen zijn onderzocht en wat de beweegredenen zijn voor de gekozen methoden. Per deelvraag wordt toegelicht welke methoden worden gebruikt, met wie interviews zijn gehouden op dit vlak en waarom hiervoor is gekozen.

3.3.1.1 Deelvraag 1: 'Wat zijn de overeenkomsten en verschillen tussen de twee gekozen stadslandbouwprojecten in Utrecht op het gebied van doelstellingen?'

Om antwoord te kunnen geven op deze deelvraag is een combinatie van deskresearch ('t Hart, Boeije & Hox, 2009, p. 202) en expertinterviews gemaakt. Er zijn namelijk semigestructureerde diepte-interviews gehouden met de coördinatoren van de stadslandbouwprojecten omdat wordt verondersteld dat zij een goed overzicht hebben van de doelstellingen van de projecten. Tevens is voor het beantwoorden van deze deelvraag gebruik gemaakt van de websites van beide projecten. Door door te vragen op de antwoorden die coördinatoren gaven, de visies van de coördinatoren tussen deze twee projecten te vergelijken, en alles te verifiëren aan de informatie van de websites, kan deze deelvraag uiteindelijk worden beantwoord.

Vroeg contact met coördinatoren is daarbij een vereiste voor het slagen van het onderzoek. Dit contact wordt immers gebruikt als opening voor contact met de vrijwilligers en zorgcliënten via de sneeuwbal methode. Deze methode houdt in dat contact wordt gelegd met mogelijke respondenten, waarna gevraagd wordt naar andere personen in de projectkring die het onderzoek verder kunnen helpen ('t Hart, Boeije & Hox, 2009, pp. 263-264). Zo is tijdens dit onderzoek ook gewerkt.

3.3.1.2 Deelvraag 2 en 3: 'Wat zijn de motieven voor deelname van vrijwilligers en zorgcliënten die meewerken op de stadslandbouwprojecten?' En 'Wat zijn de ervaringen met deelname van vrijwilligers en zorgcliënten die meewerken op de stadslandbouwprojecten?'

Om aan informatie over motivatie voor - en ervaringen met deelname te komen, is het van belang in gesprek te gaan met vrijwilligers en zorgcliënten die meewerken op de projecten. Deelnemers kunnen zelf het beste aangeven vanuit welke redenen zij in een project zijn gaan participeren. De focus voor deelvraag twee en drie komt er daarbij op te liggen welke redenen, van binnen en van buiten het project, de vrijwilligers en zorgcliënten hebben voor deelname en welke extra redenen erbij zijn gekomen om te blijven toen ze eenmaal op de tuin werkten. Het is moeilijk de gezochte personen te bereiken doordat de doelgroep heel kwetsbaar is, vooral de groep zorgcliënten. Daarom is het belangrijk via de coördinatoren van de projecten, waar de deelnemers over het algemeen vertrouwen in hebben, in contact te komen met de zorgcliënten en vrijwilligers. Zij bieden toegang tot deze personen en kunnen de onderzoeker op de tuin introduceren. Uiteindelijk was het mogelijk om de vrijwilligers en zorgcliënten te bereiken doordat er voorafgaand gesprekken zijn geweest met coördinatoren.

3.3.1.3 Deelvraag 4: 'In hoeverre bewerkstelligen de stadslandbouwprojecten mogelijkheden tot (re-) integratie voor vrijwilligers en zorgcliënten?'

Vragen met betrekking tot deze deelvraag worden gesteld aan zowel coördinatoren als aan de vrijwilligers en zorgcliënten die deelnemen op de projecten, zodat integratie en re-integratieperspectieven vanuit alle oogpunten kunnen worden belicht. Daarbij wordt ook

aangegeven wat de rol van factoren buiten de tuinen is op mogelijkheden tot (re-)integratie van deelnemers. Er wordt zo, ook in het praktische deel van dit onderzoek, gestreefd naar een holistische aanpak, waarbij de data van coördinatoren, zorgcliënten en vrijwilligers tezamen worden geanalyseerd. Dit kan interessante inzichten bieden. Daarbij is het interessant te kijken of er mogelijkheden tot (re-)integratie zijn die niet zijn meegenomen in de doelstellingen. Werklozen kijken hier wellicht anders tegenaan dan de coördinatoren. Daarbij wordt in dit hoofdstuk een projectgerichte conclusie geschetst, waarbij de beantwoording van de voorgaande drie deelvragen wordt betrokken. Op deze manier wordt nog geen antwoord gegeven op de hoofdvraag, die algemener van aard is, maar kan al wel een beeld worden geschetst van de invloed van de combinatie van doelstellingen, motieven en ervaringen op mogelijkheden tot (re-)integratie op de twee projecten.

3.3.2 De interviews

Om re-integratiemogelijkheden via stadslandbouwprojecten in kaart te brengen zijn, zoals in hoofdstuk 4.1 naar voren kwam, semigestructureerde interviews uitgevoerd. De interviewvragen zijn gebaseerd op de informatie die verkregen is vanuit de literatuur en van de websites van de twee stadslandbouwprojecten. Ze zijn opgesteld aan de hand van drie onderwerpen:

- a) doelstellingen van - en faciliteiten op de projecten;
- b) motieven voor deelname en ervaringen tijdens deelname in de projecten;
- c) integratie en re-integratiemogelijkheden.

Deze drie onderwerpen zijn afgeleid uit de centrale vraag en refereren aan de vier genoemde deelvragen. In totaal zijn zes vragen gesteld die als basis voor de interviews zijn gebruikt met betrekking tot de functie binnen het project, duur van de werkzaamheden, woongemeente, leeftijd, opleiding, keuze voor het project en verloop van werkzaamheden bij het project. Daarnaast verschilde het aantal vragen en het onderwerp van de vragen per respondent, omdat aan de coördinatoren andere vragen werden gesteld dan aan de vrijwilligers en zorgcliënten. Zo zijn vragen met betrekking tot onderwerp a) allen gesteld aan de coördinatoren, terwijl vragen met betrekking tot onderwerp b) allen zijn voorgelegd aan de vrijwilligers en zorgcliënten. Vragen met betrekking tot onderwerp c) zijn aan beide groepen respondenten voorgelegd. In bijlage 1 is de volledige topiclijst terug te vinden.

Bij elk interview wordt aan het begin een korte introductie over het onderwerp van onderzoek gegeven en worden de participanten geïnformeerd over het verloop van het onderzoek. Tevens wordt ze om toestemming gevraagd de informatie uit het afgenomen interview op te nemen in de thesis. Ethiek bepaald daarbij de methode van onderzoek ('t Hart, Boeije & Hox, 2009, pp. 60-63). Na een gesprekje aan de hand van de basisvragen, hierboven genoemd, wordt gestart met vragen die betrekking hebben op het onderwerp. Bij de coördinatoren zijn dit vragen over doelstellingen van het project, bij vrijwilligers en zorgcliënten vragen over motieven voor deelname.

Tijdens de interviews is een open vragenprocedure gevolgd, zoals aangegeven in paragraaf 4.3.1. Hierdoor is flexibiliteit in de reactie op antwoorden mogelijk (Boeije, 2012, p. 33) en kan er worden ingehaakt op antwoorden van participanten. Verwante onderwerpen komen hierdoor aan bod, waarna elke keer weer werd teruggegrepen op de hoofdlijn. Daarbij is er zorg voor gedragen dat alle onderwerpen van de topiclijst (bijlage 1) aan bod komen, al was dat zelden in de in bijlage 1 genoemde volgorde. De interpretatie van de vragen is daarbij overgelaten aan de respondenten zelf en er is niet gestuurd op de betekenis van begrippen vanuit de literatuur, om gewenste antwoorden te voorkomen. Dit wordt ook wel 'bracketing' genoemd (Boeije, 2012, p. 47) Hierdoor was het mogelijk een open gesprek aan te gaan.

Alle interviews duurden tussen de 10 minuten en 65 minuten, waarbij er een verschil is te zien tussen de zorgcliënten bij 'De Volle Grond', die tussen de 10 en 28 minuten over het gesprek deden, en de zorgcliënten bij 'De Amelis'Hof' die er tussen de 39 minuten en een uur over deden. Dit kan te maken hebben met het opleidingsniveau van de zorgcliënten en de reden dat zij opgenomen zijn in een zorgtraject. De zorgcliënten bij 'De Amelis'Hof' zijn hoger opgeleid en werken er over het algemeen vanwege psychische en mentale problemen, de zorgcliënten bij 'De Volle Grond' zijn lager

opgeleid en werken er over het algemeen omdat ze uitval vertoonden op andere projecten (interviews coördinatoren). Dit gegeven heeft in het geval van 'De Volle Grond' echter wel gezorgd voor een beperktere kwaliteit van de data. Ten slotte deden de vrijwilligers bij beide projecten tussen 26 en 55 minuten over het interview, en de coördinatoren bij beide projecten deden er tussen de 55 minuten en 1 uur en 5 minuten over.

De meeste interviews vonden, zoals aangegeven, plaats op de locatie van het stadslandbouwproject in een ruimte waar vrijuit kon worden gesproken. Bij 'De Volle Grond' was dit over het algemeen de keuken, Bij 'De Amelis'Hof' een bankje in de tuin. Daarnaast hebben ook twee van de gesprekken bij 'De Volle Grond' (deels) buiten plaatsgevonden en hebben twee gesprekken met medewerkers van 'De Amelis'Hof' plaatsgevonden op een andere locatie. Één bij een café in de binnenstad van Utrecht en één bij iemand thuis. Daarbij werden alle interviews opgenomen met een voice-recorder.

3.4 Data analyse

3.4.1 Open en axiale transcriptie

Na afname van de interviews zijn deze teruggeluisterd en voor het grootste deel getranscribeerd (zie bijlage 3). Echter, enkele delen zijn weggelaten omdat respondenten hadden aangegeven dat ze een deel niet in de uitwerking wilden hebben opgenomen. Daarbij zijn de namen van de respondenten die meededen aan de interviews veranderd, zodat hun anonimiteit gegarandeerd kan worden. In bijlage 4 is een appendix opgenomen met de zeven basiskenmerken van de participanten.

De uitspraken in de transcripten zijn opgedeeld in fragmenten. De antwoorden op de vragen met betrekking tot de drie onderwerpen zijn als eerste gescheiden. Vervolgens zijn de fragmenten binnen de drie categorieën ook nog eens gescheiden per vraag en soms daarbinnen nog weer opgedeeld in subcategorieën. Aan de hand van de fragmenten met betrekking tot deze drie onderwerpen is een analyse gedaan, waarbij de uitkomst is vergeleken met de literatuur over doelstellingen, motieven, ervaringen en (re-)integratie. Daarbij is gekeken of het mogelijk was de daar genoemde indelingen van doelstellingen, motieven en ervaringen aan te houden (zie paragraaf 2.1) als naar de praktijk gekeken werd. Dit was niet het geval. Deze manier van transcriptie heet open transcriptie. Hierna heeft axiale transcriptie plaatsgevonden, waarbij verschillende elementen die bij open codering werden gescheiden, zijn samengevoegd met andere fragmenten die daarbij werden afgescheiden (Bryman, 2012, p. 269). Op die manier is gaandeweg bepaald op welk domein binnen doelstellingen, motieven en ervaringen met betrekking tot re-integratie het fragment het meest betrekking had. De codering is in een codeerschema en codeboom opgenomen (zie bijlage 2).

Aan de hand van de naar voren gekomen resultaten zijn uiteindelijk de resultaten van de vier hoofdstukken opnieuw met elkaar in verband gebracht om antwoord te kunnen geven op de hoofdvraag:

'In hoeverre komen doelstellingen van stadslandbouwprojecten met betrekking tot (re-)integratie overeen met motieven voor- en ervaringen met deelname van vrijwilligers en zorgcliënten bij twee stadslandbouwprojecten in Utrecht: 'De Amelis'Hof' en 'De Volle Grond' en hoe beïnvloed dit de mogelijkheden tot (re-)integratie van deelnemers aan stadslandbouwprojecten?'

3.4.2 Datatriangulatie

In dit onderzoek is gebruik gemaakt van datatriangulatie, wat gebruikelijk is bij casestudyonderzoek. Het houdt in dat meer dan één databron is gebruikt in de studie van een sociaal fenomeen zodat bevindingen kunnen worden gecontroleerd (Bryman, 2012, p. 717). Zo zijn verschillende soorten gegevens op verschillende momenten en vanuit verschillende invalshoeken verzameld, waardoor de bevindingen helderder naar voren komen. In dit onderzoek is daarbij gebruik gemaakt van interviews en theorie. De uitkomsten van de interviews zijn vervolgens vergeleken met de uitkomsten van literatuuronderzoek.

3.5 Betrouwbaarheid, validiteit en de rol van de onderzoeker

Om kwaliteit op het vlak van onderzoeksmethoden na te streven zijn de begrippen betrouwbaarheid en validiteit van belang. Objectiviteit is niet te garanderen, maar deze twee begrippen bieden een kader om een degelijk onderzoek neer te kunnen zetten. Daarbij is de rol van de onderzoeker van belang, omdat deze persoon een instrument is voor het verzamelen van data met betrekking tot het onderzoek. De onderzoeker is tevens de persoon die de gegevens interpreteert.

3.5.1 Betrouwbaarheid

Betrouwbaarheid van een kwalitatief onderzoek hangt af van de precisie van methoden van dataverzameling en meetinstrumenten. Herhaling van het onderzoek moet tot gelijke uitkomsten leiden. Waarnemingen moeten hiervoor zo min mogelijk worden beïnvloed door toevallige of niet-systematische fouten. Daarom is het van belang de methoden van dataverzameling te standaardiseren ('t Hart, Boeije & Hox, 2009, p. 275).

In dit onderzoek is precieze herhaling van de interviews niet mogelijk gezien de semigestructureerde aard van de gesprekken. Om de betrouwbaarheid te vergroten is echter gedetailleerd aangegeven hoe de gegevens zijn verkregen en verwerkt. Voorbeelden hiervan hebben betrekking op de gehanteerde theorie, de opgestelde topiclijst, analyse-instrumenten en verwerking van de onderzoeksgegevens. Opnames en transcripties van de interviews die tijdens de interviews zijn gemaakt dragen hieraan bij. De opnames en transcripties zijn opgenomen in een apart databestand en herhaalbaar te analyseren als ze bij de onderzoeker worden opgevraagd.

Daarnaast heeft een systematische analyse van de transcripten plaatsgevonden aan de hand van een analyseschema. De beschrijving van drie aspecten die mogelijkheden tot re-integratie bevorderen worden aan de hand van dit analysemodel onderzocht (zie bijlage 2).

3.5.2 Validiteit

De validiteit van een onderzoek wordt bepaald aan de hand van de vraag of er geen systematische fouten zijn gemaakt in het onderzoek ('t Hart, Boeije & Hox, 2009, p. 149). De mate van validiteit geeft aan of de onderzoeker observeert, identificeert en meet wat diegene zegt te doen.

Interne validiteit kijkt daarnaast vooral of er een goede overeenkomst is tussen de observatie van de onderzoeker en de theoretische ideeën die hij ontwikkelt (Bryman, 2012, p. 390). Om dit te bewerkstelligen heeft afstemming plaatsgevonden met een begeleider van de studie en een aantal studiegenoten. Gedurende het onderzoek is feedback ontvangen op de opzet, het theoretisch kader en de uitvoering van het onderzoek en analyse. Bovendien is een literatuurstudie in de vorm van een theoretisch kader gedaan om integratie en re-integratie bij stadslandbouwprojecten en begrippen daaromtrent te kunnen plaatsen en hanteren.

Externe validiteit refereert aan de mate waarop gegevens kunnen worden doorgetrokken naar de volledige populatie van een groep (Bryman, 2012, p. 390). Met de keuze voor twee stadslandbouwprojecten als casussen is er geen aandacht voor andere projecten. Dit zorgt ervoor dat generalisatie van de uitkomsten onder druk staat. Toch kan niet gezegd worden dat het onderzoek per definitie geen interessante gegevens oplevert voor onderzoek in een andere context of vervolgonderzoeken, omdat twee stadslandbouwprojecten die verschillende visies en doelen hebben met betrekking tot re-integratie naast elkaar zijn gezet. Ze bieden beide interessante inzichten in de manier waarop integratie en re-integratie in stadslandbouwprojecten kan worden ingepast. Omdat er een kwalitatieve beschrijving is gemaakt van de manier waarop de vrijwilligers, zorgcliënten en coördinatoren tegen het re-integratieproces aankijken, is het mogelijk deze denkbeelden door te trekken naar andere integratie en re-integratieprojecten dan stadslandbouwprojecten.

3.5.3 De rol van de onderzoeker

Bij een kwalitatief onderzoek zijn de stem en interpretatie van de onderzoeker constant aanwezig. Door zijn of haar interpretatie van gegevens wordt de werkelijkheid mede geconstrueerd. Deze invloed is niet uit te sluiten. Het geeft het onderzoeksproces een dynamische dimensie omdat kennis, ervaringen, aannames, positie en persoonlijkheid van de onderzoeker het proces beïnvloeden,

ondanks transparantie van het onderzoek en streven naar objectiviteit en repliceerbaarheid. Ook de onderzoeksopzet, schrijfstijl en manier van weergave van de resultaten komen voort uit het perspectief van de onderzoeker ('t Hart, Boeije & Hox, 2009). De selectie van gegevens zorgt voor specifieke beeldvorming van de werkelijkheid door lezers. In de beschrijving van de resultaten wordt daarom aangegeven welke uitspraken van de participanten en wat interpretaties van de onderzoeker zijn.

Ten eerste moet duidelijk zijn dat onderzoek naar integratie en re-integratie via stadslandbouwprojecten niet alleen beschrijvend is, maar ook een constructieve kant heeft. Het integratie- en re-integratieproces en achterliggende motieven en doelen komen pas naar voren als erover wordt nagedacht en gesproken. Het zoeken naar antwoorden op onbeantwoorde vragen zorgt dat er andere perspectieven ontstaan, waardoor de werkelijkheid tijdens het onderzoek opnieuw wordt gevormd ('t Hart, Boeije & Hox, 2009, p. 20). Vooral tijdens interviews speelt dit een rol, omdat dan wordt nagedacht over een antwoord, dat mogelijk pas tijdens een dialoog wordt geconstrueerd. Motieven voor integratie en re-integratie liggen daarbij niet altijd op het bewuste vlak, ook onbewust worden aspecten meegenomen die eerst wellicht niet als zodanig werden gezien. Mogelijk geeft zelfs deze constructie van de antwoorden ter plekke enige vertekening van de data, omdat de onderzoeker die de vragen stelt meewerkt aan de constructie van het antwoord en daarmee het constructieproces beïnvloedt.

Naast dit eerste aspect met betrekking tot constructie van motieven en doelstellingen voor (re-)integratie via stadslandbouwprojecten, kan het individu niet worden genegeerd. Motieven voor deelname en ervaringen met deelname zijn vrijwel altijd een proces van bewustwording van de eigen situatie. In de interviews waar dat van toepassing was is hier dan ook open over gesproken met de respondenten. Zo kunnen de gehouden interviews gezien worden als interventies, die de respondent mogelijk aan het denken zetten over werk en leven. Motieven en doelstellingen worden namelijk niet alleen binnen het stadslandbouwproject ervaren en beleefd, ook op persoonlijk vlak zijn er aspecten die meespelen. Symbolen, waarden en vergelijkingen uit het persoonlijke leven van de respondenten worden daarmee meegenomen in het onderzoek. Het interview zegt niet alleen iets over de persoon in zijn functie, maar ook over de achterliggende persoon zelf.

Ten derde brengt het onderzoek niet alleen wat teweeg in de constructie van (re-)integratie en bij individuele respondenten, ook de onderzoeker zelf verandert erdoor. Deze is betrokken bij het onderzoek, waardoor zijn of haar perspectief op het onderwerp veranderd. Eigen gevoelens en gedachten zijn terug te zien in gelegde verbanden, waardoor ze het onderzoek beïnvloeden. Dit komt tot uiting in de manier van vragen stellen, doorvragen, reacties geven, gevoel dat erbij los komt en waar wel of niet de nadruk op wordt gelegd bij het analyseren van de gegevens. Bovendien roepen reacties van respondenten gevoelens, meningen, vragen en twijfels op vanuit het achtergrondperspectief van de onderzoeker. Deze persoonlijke reflectie op de situatie speelt daarom ook mee.

3.6 Samenvatting

In dit onderzoek wordt gewerkt aan de hand van kwalitatieve onderzoeksmethoden vanuit een interpretatieve benadering, gezien (re-)integratie via stadslandbouwprojecten in de literatuur niet sterk vertegenwoordigd is. Hiervoor is gebruik gemaakt van deductieve en inductieve methoden, met de nadruk op deductie. Dit omdat de hoofdvraag is onttrokken aan de theorie. Er is daarnaast sprake van zowel een binnen- als een buitenperspectief, al ligt de nadruk op het binnenperspectief. Dit houdt in dat zowel vanuit vaststaande concepten naar het onderwerp wordt gekeken, als vanuit het persoonlijke oogpunt van de respondenten.

De keus voor 'De Volle Grond' en 'De Amelis'Hof' hangt ermee samen dat de projecten groot genoeg van opzet zijn om meerdere functies te bieden, zodat een bredere basis op het vlak van integratie en re-integratie kan worden geboden. Bovendien hebben de projecten dezelfde grootte en staat bij beide projecten persoonlijke ontwikkeling van medewerkers voorop.

In totaal zijn er vier onderzoeksfasen doorlopen. In de eerste werd verkennend in de literatuur gezocht, werden hoofd- en deelvragen opgesteld en werd gezocht naar projecten die in aanmerking kwamen om opgenomen te worden in het onderzoek. In deze fase is tevens besloten een combinatie te maken van literatuuronderzoek en kwalitatief onderzoek om het onderwerp vanuit meerdere invalshoeken te kunnen benaderen. In de tweede onderzoeksfase is gestart met literatuuronderzoek waarbij een open onderzoeksprocedure is gehanteerd zodat bijsturing in de opzet van het onderzoek nog mogelijk was. Bovendien is besloten dat met semigestructureerde interviews zou worden gewerkt, die vervolgens zijn afgenomen. In de derde fase zijn de interviews getranscribeerd en zijn de resultatenhoofdstukken geschreven en in de vierde en laatste fase is het rapport definitief gecontroleerd en herzien op verschillende punten.

Om antwoord te kunnen geven op de verschillende deelvragen is voor deelvraag 1 gebruik gemaakt van de interviews met coördinatoren, voor deelvraag 2 en 3 voor interviews met vrijwilligers en zorgcliënten, en voor deelvraag 4 voor interviews met zowel vrijwilligers, zorgcliënten als coördinatoren. Daarnaast zijn de websites van de projecten meegenomen in de analyse van de projecten, omdat projecten zich daarmee profileren.

In de interviews zijn, naast zeven algemene vragen, vragen gesteld met betrekking tot drie onderwerpen: doelstellingen van de projecten; motieven voor deelname aan de projecten; ervaringen tijdens deelname en integratie- en re-integratiemogelijkheden. Vragen met betrekking tot dit eerste onderwerp zijn alleen gesteld aan coördinatoren, vragen met betrekking tot het tweede onderwerp alleen aan vrijwilligers en zorgcliënten en vragen met betrekking tot het derde onderwerp zijn gesteld aan alle participanten.

In totaal zijn er zestien participanten geïnterviewd, waarvan tien op 'De Volle Grond' en zes op 'De Amelis'Hof'. Bij de interviews werd eerst een korte introductie gehouden en werden daarna de basisvragen gesteld om vervolgens over te gaan op de rest van de vragen. Alle interviews duurden tussen de 10 minuten en 65 minuten en de meeste interviews vonden plaats op de locatie van het stadslandbouwproject in kwestie, al is dat niet in alle gevallen gelukt.

Daarbij zijn de namen van de deelnemers veranderd om anonimiteit te kunnen garanderen. Daarna zijn de transcripten opgedeeld in fragmenten en ingedeeld naar onderwerp, en zijn die vergeleken met wat in de literatuur over het onderwerp naar voren komt. Uiteindelijk zijn de fragmenten aan de hand van de opdeling opnieuw met elkaar in verband gebracht en is door middel van datatriangulatie een zo compleet mogelijk beeld geschetst.

Ten slotte moet er een kanttekening worden geplaatst bij de manier van onderzoek. Precieze herhaling van het onderzoek is niet mogelijk door de semigestructureerde aard van de gesprekken, de focus op twee projecten zorgt ervoor dat het onderzoek niet te generaliseren is en de rol van de onderzoeker is belangrijk in de manier van dataverzameling en het beeld dat via het rapport wordt gecreëerd. Wel is er alles aan gedaan om het onderzoeksproces zo transparant mogelijk te maken.

4. Opzet en doelstellingen van de projecten

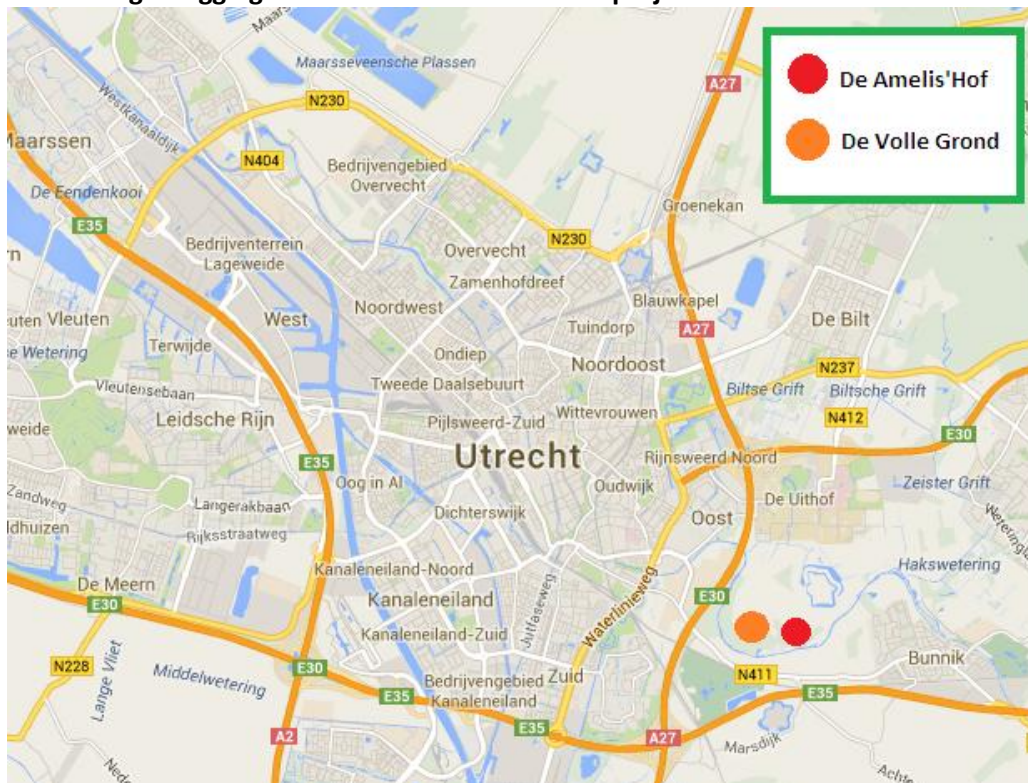
In dit hoofdstuk worden, om de deelvraag '**Wat zijn de overeenkomsten en verschillen tussen de twee gekozen stadslandbouwprojecten in Utrecht op het gebied van doelstellingen?**' te kunnen beantwoorden eerst de opzet, doelgroepen, faciliteiten en inkomstengeneratie op de projecten besproken, waarna de doelstellingen van de projecten uiteen worden gezet met betrekking tot educatie, werkgelegenheid en gezondheid en welzijn. Daarna komt aan bod hoe deze doelen terug te vinden zijn in de alledaagse praktijk. Vervolgens komt de manier van begeleiding naar voren, gevolgd door de mogelijkheden tot opleiding en scholing op het project. Ten slotte wordt gekeken naar andere mogelijkheden binnen de doelstellingen die (re-) integratie kunnen bevorderen en wordt een antwoord op deze deelvraag geformuleerd waarbij al de voorgaande aspecten worden betrokken. Algemene kenmerken van de participanten die worden genoemd in de komende hoofdstukken zijn terug te vinden in bijlage 4.

4.1 Waar kwam ik terecht?

4.1.1 'Aan de stadsrand'

De onderzochte stadslandbouwprojecten 'De Volle Grond' en 'De Amelis'Hof' liggen dicht bij elkaar in de buurt aan de zuidoostelijke rand van Utrecht. 'De Volle Grond' ligt in de oude Amelisweerd, 'De Amelis'Hof' ligt in de nieuwe Amelisweerd. Beide projecten liggen net buiten de stedelijke bebouwing, aan de niet-stadskant van de A27, op een open terrein aan de kromme Rijn dat bij Bunnik hoort. Dit is terug te zien op afbeelding 1.

Afbeelding 1: Ligging van de twee stadslandbouwprojecten.

Bron: Google maps, 2014 (aangepast)

4.1.2 Een korte geschiedenis

In 1224 kreeg Amelius Uten Werde een waard, ofwel een stuk grond, van de bisschop van Utrecht te leen, waar hij een ridderhofstad op bouwde. Het leen met de ridderhofstad was één van de vereisten om toegelaten te worden tot de ridderschap in de provincie. Het bezit van deze ridder werd later door zijn drie zonen in drieën verdeeld: Rhijnouwen, Nieuw Amelisweerd en Oud Amelisweerd. In Oud Amelisweerd ontstond in de loop der eeuwen een moestuin (Amelis'Hof, 2014), net als in nieuw Amelisweerd.

4.1.2.1 Van 'Coöperatie de Aardvlo' naar 'De Amelis'Hof'

Een negental vrouwen start in 1979 een biologische tuinderij onder de naam 'Coöperatie de Aardvlo' op de Tuureluurweg in Bunnik. Eind 1985 stuiten zij op de moestuin in Oud Amelisweerd, die is veranderd in een weiland met schapen. Een jaar later kan dit groepje vrouwen het terrein van de oude moestuin pachten (Amelis'Hof, 2014). De coöperatie werd uiteindelijk omgezet in een stichting en een VOF (Vennootschap Onder Firma) om de aansturing van het werk makkelijker te maken en om, net als in de jaren '70 toen werkloosheid onder hoog opgeleiden heel hoog was, werkervaringsplekken te kunnen blijven bieden om maatschappelijk van nut te zijn (Interview Tineke, coördinator Amelis'Hof).

Sinds de tijd dat deze negen vrouwen het terrein in Oud Amelisweerd pachtten, is de eeuwenoude moestuin voor een groot deel in ere hersteld. Zo is de schuur uit de 17^e eeuw in goede staat teruggebracht, is er een kruidencirkel aangelegd en groeien er druiven langs het hoofdpad. De tuin is een hectare groot (Amelis'Hof, 2014).

De huidige tuinder is in 1991 tuinbaas geworden van de cultuurhistorische moestuinen in de Nieuwe en Oude Amelisweerd. Hij en zijn vrouw hebben in 2010 besloten om de tuin in de Nieuwe Amelisweerd over te dragen en met de moestuin in de Oude Amelisweerd door te gaan onder de naam 'De Amelis'Hof' (Amelis'Hof, 2014).

Afbeelding 2: Logo's van 'De Amelis'Hof' en 'De Volle Grond'

Bron: Amelis'Hof, 2014, tuinderij De Volle Grond, 2014.

4.1.2.2 'De Volle Grond' en haar verhaal

De historische moestuin de 'De Volle Grond', is al sinds de 18^e eeuw in gebruik als moestuin van het landhuis 'Nieuw Amelisweerd'. De moestuin was oorspronkelijk bedoeld om de bewoners van het landhuis het volledige jaar rond van groente en fruit te voorzien. Deze tuin viel oorspronkelijk onder tuinderij 'De Aardvlo', net als 'De Amelis'Hof'. Toen in 2010 de moestuin in de Nieuwe Amelisweerd werd overgedragen, gingen twee ondernemers, Daniëlle (coördinator Volle Grond) en een voormalig zakenpartner die het onderdeel 'zorg' op de tuin op wilde zetten, de tuin in de nieuwe Amelisweerd runnen (Tuinderij De Volle Grond, 2014). Het zorgtraject kwam echter niet van de grond door te weinig contacten binnen de zorginstaties. Uiteindelijk is Tom (coördinator Volle Grond) 2,5 jaar geleden mede-eigenaar van het project geworden, verantwoordelijk voor het zorgtraject (Interview Daniëlle). De tuin, tevens één hectare groot, ligt achter het grote witte huis van nieuw Amelisweerd.

4.2 Met wie werk ik hier?

4.2.1 Vrijwilligers en zorgcliënten op 'De Amelis'Hof'

De twee coördinatoren op 'De Amelis'Hof' worden bijgestaan door vrijwilligers en door zorgcliënten. De vrijwilligers worden via de vrijwilligerscentrale gezocht. Vrijwilligers komen vaak vanuit een werksituatie, en vooral het laatste jaar zijn er veel vrijwilligers op de tuin komen werken die hun baan zijn kwijtgeraakt. Voor deze groep geldt dat de coördinatoren hun achterliggende doelen of redenen om op de tuin te komen werken vaak niet weten. Ook werken er vrijwilligers op de tuin die naast hun werk daar nog betaald werk doen (Interview Tineke).

Naast vrijwilligers zijn er, zoals aangegeven, zorgcliënten op de tuin. Dit zijn vooral mensen die herstellende zijn van een burnout, weer in het werkritme willen komen, al enige tijd in de ziektewet zitten, een psychiatrische achtergrond hebben of structuur zoeken in hun week. Hen wordt een herstel- en zorgtraject aangeboden (Amelis'Hof, 2014). Een deel van deze zorgcliënten komt vooral voor persoonlijke stabilisatie. Herstel binnen de eigen mogelijkheden staat centraal. Vaak is dit niet meer dan dagbesteding. Soms echter is het voor deze mensen mogelijk om toe te werken naar re-integratie, aldus Tineke. Zorgcliënten mogen op de tuin komen werken mits zij een

persoonsgebonden budget meenemen. Dit is zo gekomen nadat de coördinatoren in de jaren '90 merkten dat de doelgroep die op de tuin afkwam steeds zwaarder werd (Interview Tineke).

Tineke: *'Op een gegeven moment merkten wij... de doelgroep die naar ons toekomt is toch dermate zwaar, daar hebben wij zoveel werk aan. Vaak psychiatrisch, burnout, down of dus depressief, manisch depressief. Psychotisch hebben we heel veel...[...]. Dat je dacht ja, dat is niet de bedoeling, wij... mensen die hier vrijwilliger zijn moeten hier zijn, moeten fit zijn, moeten ons twee dagen kunnen helpen op het land, en wij moeten dan niet nog van alles moeten doen. En in 2006 had ik zoiets van... [...] ja, nou wil ik dus die zorgtak op gaan richten.'*

Officieel was er voor 2006 dus nog geen officiële zorg op de projecten, en in 2012 is er pas een zorgkwaliteitscertificaat gekomen (Amelis'Hof, 2014).

4.2.2 Vrijwilligers en zorgcliënten op 'De Volle Grond'

De tuin wordt gerund door twee coördinatoren en een bedrijfsleider, een groep vrijwilligers en een aantal personen die een intensieve zorgvraag hebben (Tuinderij De Volle Grond, 2014). Daarbij is het verschil tussen vrijwilligers en zorgcliënten op 'De Volle Grond' groter dan op 'De Amelis'Hof', gezien zorgcliënten via andere kanalen binnenkomen dan vrijwilligers (Interview Daniëlle). Veel van deze zorgcliënten gebruiken, drinken en blowen (Interview Tom). Het gaat hier om een zware categorie zorgcliënten, die 'uitval vertonen' bij de grote zorginstellingen (zoals CLO en Aampoort, zie paragraaf 3.5) aldus Freek (coördinator Volle Grond).

Tom: *'De groep waar wij mee werken is de wat zwaardere categorie die vaak al andere vormen van dagbesteding heeft gehad op andere projecten of andere trajecten heeft gehad, daar niet in geslaagd zijn en het hier met onze ondersteuning redelijk tot zeer goed doen.'*

Daarbij geloofd Tom dat je, ook al ben je verstandelijk beperkt, psychiatrisch, of in ieder geval 'moeilijk' zoals dat in de indicaties heet, toch nog mogelijkheden en kwaliteiten hebt. En dat je kansen moet krijgen om die potenties naar voren te brengen. De coördinatoren willen daarbij zinvol en gezondmakend werk bieden aan mensen die daar behoefte aan hebben (Tuinderij De Volle Grond, 2014).

De groep vrijwilligers bestaat, net als bij 'De Amelis'Hof', voornamelijk uit mensen die tijdelijk zonder werk zitten, al is er ook een deel dat een reguliere baan heeft naast het werk op het project. Een deel van de vrijwilligers blijft langere tijd op het project werken, maar het verloop onder de vrijwilligers is over het algemeen groot. De meeste vrijwilligers verbinden zich niet langer dan voor één of twee seizoenen aan de tuin. Daarbij vinden de vrijwilligers waar Daniëlle het meeste aan heeft het snelst weer een baan. De aanloop van vrijwilligers is de afgelopen jaren gedaald, maar elk voorjaar is er weer genoeg aanloop, ook doordat er door Daniëlle een vacature bij de vrijwilligerscentrale wordt geplaatst (Interview Daniëlle).

Al met al komt het deelnemersbestand op de twee tuinen overeen als het om vrijwilligers gaat. De groep zorgcliënten verschilt echter voor beide tuinen.

4.3 Hoe werken wij en wat doen we eigenlijk?

4.3.1 Hoe werken wij op 'De Amelis'Hof'

Bij 'De Amelis'Hof' wordt gewerkt vanuit biologisch dynamische landbouwprincipes, waarbij de zorg voor goede grond en een rijk bodemleven van belang is. Kunstmest en bestrijdingsmiddelen worden niet gebruikt, en tevens wordt er geen gebruik gemaakt van zware landbouwmachines. Bovendien wordt gebruik gemaakt van alternatieve technieken op tuinbouwgebied om de teelt te vergemakkelijken (Amelis'Hof, 2014).

Geteelde groenten worden aangeboden in wekelijkse groentepakketten. Daarbij worden nieuwsbrieven van het project geleverd waardoor geïnteresseerden op de hoogte blijven van vorderingen op het project (Amelis'Hof, 2014). Deze worden van mei tot en met december aangeboden. Ze zijn niet alleen af te halen in de winkel zelf, maar in totaal zijn er tien strategische afhaalpunten in Bunnik en verschillende Utrechtse wijken zodat een grotere afzetmarkt bereikt wordt. Deze punten zijn in Bunnik: Kampweg en de tuinwinkel Amelis'Hof. In Utrecht zijn dit:

Centrum, Mariahoek; Lombok, Kopi SuSu; Ondiep, Leliestraat; Oog in Al, Händelstraat; Overvecht, Haïtidreef; Voordorp, Simon Bolivarstraat; Rijnsweerd, Paul Hufiaan; Tuindorp, M.G. de Bruinlaan en in Tuinwijk, Willem van Abcoudeplein (zie afbeelding 3). Er is keus uit twee pakketten: een klein pakket voor 2 á 3 maaltijden voor 2 personen voor €10,60 per week of een groot pakket voor 2 á 3 maaltijden voor drie tot vier personen voor €15,90 per week (Amelis'Hof, 2014).

De belangrijkste focus van het project is het biodynamisch verbouwen van gewassen die passen bij het seizoen. Daarnaast heeft het project tal van educatieve functies. Zo worden bij het project op aanvraag rondleidingen gegeven tot 40 personen en is er de mogelijkheid om aansluitend bloemen te plukken in de pluktuin, waarbij pluktips worden gegeven. Tevens worden er kruidenworkshops verzorgd, waarbij eigen zalven, crèmes en tincturen vervaardigd kunnen worden, en is het mogelijk deel te nemen aan natuurbelevingstochten en kruidenwandelingen. Bovendien is het mogelijk om teambuildingsuitjes en workshops 'cupcakes en taarten versieren' te organiseren (Amelis'Hof, 2014).

Zoals aangegeven in paragraaf 3.3.1 heeft de tuin sinds 2012 het kwaliteitscertificaat zorgboerderijen, waardoor zorgcliënten een herstel- en zorgtraject kunnen volgen. Afstand van de dagelijkse beslommeringen creëren en op eigen tempo werken is daarbij het devies. De vraag is dan ook om 'de persoonlijke rugzak bij de poort van de tuin neer te zetten'. Begeleidende gesprekken zijn er om helderheid over de persoonlijke situatie te creëren (Amelis'Hof, 2014).

Het project heeft niet alleen educatieve functies, het is ook mogelijk om bij de veldkeuken voor groepen een picknick, lunch of landgoedthee te bestellen met taart en brood uit de eigen bakkerij en biologische ingrediënten uit de tuin en uit de streek. De eigen winkel van de tuin is bovendien geopend van mei tot oktober op woensdag van één tot vijf uur en op zaterdag van tien tot drie uur. Tevens zijn de coördinatoren op de tuin bezig met een uitbreiding van de diensten die kunnen worden geleverd, door de aanleg van een historisch verantwoordde kas, een leemoven en een buitenkeuken (Amelis'Hof, 2014).

Het is daarnaast ook de bedoeling mensen aan te spreken die toevallig langs de tuin komen. Er is een bord opgehangen bij het begin van het pad naar het project toe om mensen uit te nodigen het onbekende pad te bewandelen, op het gemak rond te kijken en zich te verwonderen (Amelis'Hof, 2014).

4.3.2 Hoe werken wij op 'De Volle Grond'

Op deze tuin wordt ook op een biologisch verantwoordde, kleinschalige wijze groente verbouwd, zonder grootschalige landbouwmachines. Er worden geen kunstmest en chemische bestrijdingsmiddelen gebruikt. De grond is in zes stukken verdeeld, waarbij in zes jaar elk stuk grond een jaar braak ligt en er een groenbemester op staat. Om het ecosysteem in de tuin in stand te houden worden bijen gehouden, en lopen er twee katten rond. Daarnaast worden kippen en een haan gehouden, de eieren van het koppel wil men voor de verkoop gaan benutten (Tuinderij De Volle Grond, 2014).

De groenten van deze tuin werden tot voor kort aangeboden op de wekelijkse vrijdagse biologische boerenmarkt op het Vredenburg in Utrecht (Interview Daniëlle). Een team vaste medewerkers werkte daarbij mee (Tuinderij De Volle Grond, 2014). Nu echter, is men bezig om de afname van groentepakketten omhoog te krijgen en is gestopt met de boerenmarkt (Interviews Tom en Daniëlle, coördinatoren Volle Grond).

Ook voordat er gestopt werd met de boerenmarkt was het al mogelijk bij deze tuinderij om een wekelijks groentepakket te bestellen van mei tot december. Deze kunnen op vaste afhaalpunten in de Utrecht en Houten worden afgehaald. Namelijk in Utrecht bij de natuurwinkel aan de Nachtegaalstraat; Koningsweg; Lunetten, Hebriden en de Merwedekade. In Houten kunnen pakketten worden opgehaald bij de Putterhaag (zie afbeelding 3). Een pakket bestaat uit 3 á 4 maaltijden en de kosten voor een eenpersoonspakket zijn daarbij €8,86 per week, voor een tweepersonspakket €10,85 per week en voor een vierpersoonspakket €16,08 per week (Tuinderij De Volle Grond, 2014).

Ten slotte wordt groente geleverd aan 'De Veldkeuken', het cateringbedrijf van Amelisweerd en bloemen aan 'Bloemkracht 8', dat bloemabonnementen levert aan particulieren en projecten (Tuinderij De Volle Grond, 2014).

Daarbij is 'De Volle Grond' een CSA bedrijf. Dit staat voor 'Community Supported Agriculture' en houdt in dat er een samenwerkingsverband bestaat tussen een groep betrokken klanten, de deelnemers en de coördinatoren. Hiermee gaat een open boekhouding, gezamenlijke prijsvorming en oogst-ricodeling gepaard. Zo is het project niet afhankelijk van de onzekere markt en de tussenhandel. Bovendien stelt de tuin zich open op door mee te doen aan verschillende open dagen, waar ook activiteiten speciaal voor kinderen te doen zijn (Tuinderij De Volle Grond, 2014).

Afbeelding 3: Afzetzpunten groentepakketten 'De Amelis'Hof' en 'De Volle Grond'.

Bron: Google Maps, 2014, aangepast.

Voor 'De Volle Grond' is het de bedoeling om buitenstaanders bij de tuin te betrekken door erover te vertellen. Veel stadsbewoners zijn namelijk de verbinding met landbouw, voedsel en de seizoenen kwijtgeraakt, maar zijn er wel weer naar op zoek, aldus Freek (coördinator Volle Grond). Ook Deelstra & Girardet (2000, p. 54) geven dit aan in hun paper 'Urban Agriculture and Sustainable Cities'.

Klanten kunnen er elke woensdag voor kiezen om mee te komen werken. Bovendien worden geregeld rondleidingen en gezamenlijke picknicks georganiseerd, en vindt eens per jaar een pompoenogstdag plaats. De belangrijkste functie is echter zorg en aandacht voor mensen, dieren, gewassen, de bodem en de plek als geheel. Daarnaast is er een perceel bloemen aanwezig die worden verkocht aan Bloemkracht 8, zoals eerder aangegeven (Tuinderij De Volle Grond, 2014).

Voor verbetering van de situatie van de zorgcliënten wordt expres met kleine groepen gewerkt om persoonlijke begeleiding in een rustige contextrijke omgeving te stimuleren. Daarbij kunnen de deelnemers meedoen aan gevarieerde arbeidsmatige activiteiten op elk niveau in het productieproces. In het voorjaar en de zomer is dit gericht op productie en teelt van gewassen, in de

winter op het bouwen van schuren en het ontwerpen van meubels. Ook is er de intentie om creatief aanbod te ontwikkelen, zoals teken- en schilderlessen (Tuinderij De Volle Grond, 2014).

Voor het leer-werktraject worden zowel individueel als in groepsverband trainings- en scholingsmomenten aangeboden, aangepast aan de vragen en wensen van de werknemers. Ook begeleiding naar vakcertificaten is daarbij mogelijk. Iedere werknemer werkt daarbij aan zijn eigen doelen. Ook stagiairs zijn welkom (Tuinderij De Volle Grond, 2014).

Er zijn veel overeenkomsten te zien tussen beide tuinen, zo zijn het beide kleinschalige projecten, werken beide projecten met groentepakketten met bijgevoegde nieuwsbrieven, hebben ze een winkel en kan er op beide projecten een zorgtraject worden gevolgd. Dit komt doordat beide tuinen tot voor kort onder één bedrijf vielen en de nieuwe tuinders hetzelfde concept hebben overgenomen (Interview Daniëlle). Twee verschillen tussen de tuinen zijn dat op 'De Amelis'Hof' met Biologisch Dynamische landbouwmethoden wordt gewerkt, terwijl 'De Volle Grond' biologisch en vanuit Community Supported Agriculture principes werkt. 'De Amelis'Hof' doet dit niet. Bovendien is er, door aanwezigheid van de verschillende groepen zorgcliënten op de tuinen, een aantal voorzieningen dat verschilt. Zo zijn er meer dieren op 'De Volle Grond', omdat dat de interesse heeft van de zorgcliënten daar, terwijl op 'De Amelis'Hof' bijvoorbeeld een kas, leemoven en buitenkeuken worden geplaatst om de diensten uit te kunnen breiden.

4.4 Met wie werkt ons project samen en hoe wordt het bekostigd?

'De Amelis'Hof' en 'De Volle Grond' hebben beiden een samenwerking met de 'Stichting Historische Moestuinen Landgoed Amelisweerd'. De stichting behartigt de belangen van de moestuinen bij overheden en instanties en pacht deze van de gemeente Utrecht. De coördinatoren hebben het terrein in onderpacht en werken zelfstandig binnen de kaders van de doelstellingen van de stichting. Deze doelstellingen zijn:

- Instandhouding van de moestuinen als cultuurhistorisch erfgoed;
- Bijdragen aan gecertificeerde biologische tuinbouw;
- Scheppen van mogelijkheden voor vrijwilligerswerk.

De vier kleinschalige biologische projecten op het landgoed: 'De Amelis'Hof', 'Tuinderij 'De Volle Grond', 'De Veldkeuken' en 'Bloemkracht 8', proberen elkaar te versterken door samen te werken met betrekking tot afzet en kennis (De Amelis'Hof, 2014). De twee tuinderijen ruilen bijvoorbeeld groente- en kleinfruit uit die nog niet op beide tuinen staan. Ook worden vrijwilligers doorgestuurd en wordt gezamenlijk de Landgoed Open Dag georganiseerd, evenals activiteiten voor vrijwilligers. Verder worden gezamenlijk materialen besteld en wordt kennis uitgewisseld (Tuinderij De Volle Grond, 2014).

Voor beide tuinen is een optimale afzet van belang. Dit gebeurt door samenwerking met strategische afhaalpunten voor groentepakketten in Utrecht en omgeving. Ook met de bedrijven die dit doen voor de tuin is samenwerking van belang. Aan beide projecten is bovendien een zorgtraject toegevoegd om ze te kunnen bekostigen. Ook Bont e.a. beschrijven dit als een mogelijkheid voor het genereren van extra inkomsten, net als het openen van een winkel of eetcafé, wat in paragraaf 3.4 al aan bod kwam voor deze tuinen (Bont e.a., 2011, p. 42). Bij beide projecten wordt op deze manier een mix van faciliteiten geboden, waaruit inkomsten kunnen worden gegenereerd. Volgens Jansma e.a. is deze mix van groot belang voor de mogelijkheden voor tuinen om voort te bestaan (Jansma e.a., 2010, p. 28).

4.4.1 Samenwerking en financiering 'De Amelis'Hof'

Naast samenwerking met de stichting en met 'De Volle Grond', 'De Veldkeuken' en 'Bloemkracht 8' wordt ook samengewerkt met een loopbaancoach, mochten zorgcliënten daar interesse in hebben. (Amelis'Hof, 2014). Daarnaast worden door de coördinatoren op 'De Volle Grond' gesprekken gevoerd met de persoonlijke begeleiders of coaches van zorgcliënten om de zorg op de tuin af te stemmen op wat andere begeleiders zien. Die samenwerking werkt enorm mee in het proces dat de zorgcliënt doormaakt.

Tineke (coördinator Amelis'Hof): [...] *'één en één is drie. Dat zie ik bij vrijwel iedereen. Dat het enorm meewerkt als je met meer mensen bezig bent om iemand eruit te halen, te spiegelen van: 'Kijk eens wat je doet' en niet alleen maar dat uurtje in de week bij die psychiater of psycholoog.'*

Daarbij is het voor de tuin wel van belang dat personen die eigenlijk zorgcliënt zijn zich niet aanmelden als vrijwilliger, wat vaak gebeurt (ook op 'De Volle Grond', aldus Daniëlle, coördinator Volle Grond). Als mensen uit een bedrijf of vanuit een andere instelling komen wegens uitval, dan moet daar financiering tegenover staan in de vorm van een Persoonsgebonden Budget (PGB). Inkomsten voor de tuin komen namelijk niet alleen maar uit de groentepakketten, een groot deel komt van persoonlijke budgetten van zorgcliënten die een zorgtraject volgen. Dit is voor de tuin ook nodig om voort te kunnen bestaan:

Tineke: *'En je moet ook gewoon als ondernemer denken van: 'Ja, wij bewijzen de maatschappij een enorme dienst en we hoeven natuurlijk niet...' Ook als biologische boer zijnde, vlak bij de stad, als stadsboerderij waar mensen kunnen komen kijken en meewerken. Dat is al zo... je geeft al zoveel. Op een gegeven moment had ik zoiets van: 'Ja, nou wil ik daar toch echt wat voor terugkrijgen.'*

Vooraf het feit dat er veel tijd en moeite gestoken wordt in de begeleiding rechtvaardigt het voor Tineke dus dat daar inkomsten vanuit persoonsgebonden budgetten tegenover staat.

4.4.2 Samenwerking en financiering 'De Volle Grond'

De samenwerking tussen 'De Volle Grond' en andere bedrijven en instanties is vooral gericht op de zorg. Het project werkt vanaf de introductie van de zorgtak op de tuin, 2,5 jaar geleden, samen met vijf of zes grote zorginstellingen, waaronder CLO, Aampoort en Abrona. Daarmee worden zorgcliënten uitgewisseld (Interview Tom, coördinator Volle Grond).

Freek (coördinator Volle Grond): *'We hebben een hele mooie samenwerking met Abrona. 'De Moestuin' (een tuin verderop aan de rand van de Amelisweerd, bij stadion Galgenwaard) valt onder Abrona. [...] Je hebt daar een veel grotere doelgroep om draaiende te houden. En die jongens zitten hier. En wellicht hebben wij dan straks weer een jongen die zegt van: 'Joh, ik wil toch terug naar de Moestuin'. En Abrona kijkt gewoon per cliënt, wie past er binnen 'De Volle Grond', wie past er binnen 'De Moestuin'? Alleen je zit ook met andere organisaties inderdaad, waaronder de organisatie waar ik vandaan kom: Aampoort. En die vinden het niet zo leuk dat ik hier naartoe ging natuurlijk, want zij zien dit als een concurrent.'*

Aan de ene kant bestaat er dus een samenwerking met deze organisaties, aan de andere kant wordt 'De Volle Grond' vanuit verschillende grotere instanties gezien als concurrentie.

Het UWV en de gemeente wilden 2,5 jaar geleden, bij de start van het zorgtraject op de tuin, niet meewerken omdat de doelgroep hun verantwoordelijkheid niet was. Vanaf 2015 wordt dat het wel, dus is de tuin ook voorzichtig contact aan het zoeken met gemeentelijke instanties (Interview Freek).

Als een cliënt op de tuin wil komen werken worden onderaannemingscontracten gesloten met de organisatie waar deze cliënt onder valt. Dit geldt voor het grootste deel van de cliënten. Andere zorgcliënten kopen het zelf in door middel van Persoonsgebonden Budget (Interview Tom).

Ook met directe begeleiders en zorgcoördinatoren wordt regelmatig contact onderhouden over de cliënt om duidelijk te maken vanuit welk perspectief de cliënt benaderd moet worden en een pedagogisch continuüm te vormen. Daarnaast vindt contact met familie en vrienden plaats om een zo goed mogelijke begeleiding te kunnen bieden, gezien zij 'experts' zijn op het gebied van de cliënt (Interviews Tom en Freek).

Kleine stadslandbouwbedrijfjes kunnen bijna niet overleven als ze geen extra inkomsten verwerven uit andere functies dan de landbouw zelf, zo wordt aangegeven in het rapport 'Ecotherapy: The Green Agenda for Mental Health' (Mind, 2007). De komst van cliënten naar de tuin is voor de inkomsten en het voortbestaan van dit project dan ook sterk van belang. Door de coördinatoren wordt dan ook expliciet aangegeven dat de financiering van het project zowel plaatsvindt vanuit geld dat binnenkomt door de tuin als geld dat binnenkomt door de zorgkant. De verhouding hiertussen wordt steeds gelijkwaardiger. Om optimaal te kunnen draaien moet echter

het aantal dagdelen zorg nog met ongeveer vijftig omhoog, van om en nabij de vijfenvijftig naar om en nabij de tachtig (Interview Tom).

De omzet van de tuin was vorig jaar rond de 120.000 euro. De inkoop van marktgroenten was daarnaast echter zo'n 50 à 60.000 euro. De boerenmarkt is nu alleen gestopt, omdat verwacht wordt meer te kunnen verdienen met de groentepakketten:

Daniëlle: *'We [zijn] nog niet op volle sterkte voor de pakketten. Maar uiteindelijk denk ik wel dat dat gaat lukken. Maar ja, omdat we nu ook een flinke stroom inkomsten uit de zorg hebben durven we die stap wel te zetten. En de markt leverde toch uiteindelijk dan heel weinig op. [...] Maar die pakketten, dat gaan veel makkelijker! Je hebt veel minder kosten. En dat is veel beter te combineren nu met de zorgtak.'*

De verdeling van de groentepakketten is echter ook nog niet optimaal. Hierin kan de capaciteit, net als in de zorgtak, nog omhoog. Momenteel worden er tachtig pakketten op woensdag en tien pakketten op vrijdag geleverd (Interview Daniëlle).

De samenwerking en financiering op beide projecten heeft ook veel overeenkomsten, omdat beide projecten zijn aangesloten bij dezelfde stichting. Voor de samenwerking geldt echter dat 'De Volle Grond', vanwege de doelgroep waarmee wordt gewerkt, contacten heeft met grote zorginstellingen. Dit geldt niet voor 'De Amelis'Hof', gezien de zorgcliënten die daar lopen over het algemeen uit het bedrijfsleven komen. Voor beide tuinen geldt bovendien dat de financiering zowel gebeurt vanuit inkomsten van de tuinproducten als van inkomsten uit de zorgtrajecten.

4.5 Waar ligt de nadruk op binnen ons project?

4.5.1 Tuin of zorg?

De zorg wordt op veel tuinen gezien als een bijproduct om voldoende inkomsten te genereren, een fenomeen dat steeds meer voorkomt in de landbouw in de provincie Utrecht, zoals aangegeven in de 'Landbouwverkenning provincie Utrecht tot 2025' (Bont e.a., 2011, p. 42). Ook bij 'De Amelis'Hof' ligt de nadruk, anders dan bij 'De Volle Grond', voornamelijk op de tuin. Voor Tineke (coördinator Amelis'Hof) is de tuin:

'...een kind dat als het ware ieder jaar weer groot gebracht moet worden. En wat mensen daar zeg maar zelf aan ontlenen, wat ze daarvan leren, dat weet ik niet, behalve met de mensen met wie ik zorgcontracten heb. We stellen doelen, en daar werken we dan aan, daar ben ik dan mee bezig. Maar het doel is de tuin en het middel is de tuin.'

Bij 'De Volle Grond' ligt de nadruk zowel op de tuin als op de zorg, Tom (coördinator Volle Grond) geeft aan wat het verschil is tussen de twee tuinen en dat die bestaat vanwege de verschillende doelgroepen:

'Wij zijn een ander bedrijf dan 'De Amelis'Hof'. We hebben ook een heel andere doelgroep. Amelis'Hof werkt met mensen die relatief zelfstandig kunnen werken, die tijdelijk vastlopen in hun leven. En wij hebben een hele zware doelgroep waarbij de mensen niet tijdelijk vastlopen maar vastlopen in de maatschappij. [...] Ik heb een aantal cliënten die hopen hier hun pensioen te halen. Ik hoop dat niet. Maar dat geeft wel aan hoe fijn ze het vinden, en voor sommige mensen is dagbesteding ook gewoon een eindbesteding. Dat is het bij 'De Amelis'Hof' nooit. Dus onze doelgroep is wezenlijk anders.'

Doordat op 'De Volle Grond' cliënten rondlopen die het reguliere werkveld niet meer terug in kunnen is de zorgvraag van die cliënten anders. Dit betekent dat er ook nadruk op de zorg ligt omdat daar veel inkomsten uit worden gehaald. Door alle drie de coördinatoren op 'De Volle Grond' wordt aangegeven dat de tuin en de zorg twee aspecten zijn van het bedrijf die niet los van elkaar kunnen worden gezien.

Daniëlle: *'Het is eigenlijk wel heel grappig want we kunnen niet zonder elkaar. Dit bedrijf kan niet bestaan zonder zorg, tenminste niet met twee ondernemers, en in mijn eentje is het echt te veel om te doen, zelfs met vrijwilligers. Dus ja, die inkomsten uit die zorg zijn nodig maar andersom: zonder tuinder houdt het ook helemaal op [...]. Dus dat sluit ook, ja, heel mooi aan.'*

Daarbij geldt echter dat in de zorg de cliënt centraal staat en niet de tuin omdat de tuin gezien wordt als een klaslokaal. Uiteindelijk wordt geprobeerd om met vrijwilligers en door middel

van productie de cliënten wat te leren. Ook dit is een doel dat in de literatuur veelvuldig wordt genoemd (Danckaert e.a., 2010, p. 19; Lawson, 2005; Deelstra & Girardet, 2000, p. 54).

4.5.2 Nadruk binnen de zorg

Één van de doelen van de beide projecten die in de eerste interviews al naar voren kwam, zowel bij de deelnemers als bij de coördinatoren, was dat het in beide bedrijven de bedoeling is om als productiebedrijf te fungeren. Het doel is dat dat ook door deelnemers zo wordt gezien. Deze gaven in het begin van de interviews stuk voor stuk aan zich er niet bewust van te zijn in een project deel te nemen, maar in een bedrijf. Dat geeft voor meerdere deelnemers een verbetering van het zelfbeeld, wat mogelijkheden tot (re-)integratie bevordert (Koning, 2012, p. 29). Daarbij ligt de nadruk van de zorg op bewustwording van wie je bent, wat je eet, hoe de wereld in elkaar steekt en hoe de kijk van deelnemers daarop is. De werkzaamheden die uitgevoerd moeten worden zijn daarbij niet moeilijk, wat enerzijds kan leiden tot ontevredenheid omdat het scholingsniveau niet aansluit, zoals De Gier aangeeft in zijn artikel 'Activering van Langdurig Werklozen in de Bijstand' (De Gier, 2010, p. 310), terwijl aan de andere kant iedereen wel volop meedraait in de productie en dat geeft het gevoel iets toe te voegen aan de maatschappij in een veilige omgeving.

Tineke: *'Nou ja, wat ik zei, het werk, het buitenwerk is heel helend. Het is simpelweg doen wat wij zeggen dus in principe geen verantwoordelijkheid hebben en eenvoudige werkzaamheden doen. Dus praktische werkzaamheden, geen computerwerk, kantoorwerk of wat dan ook. Een vaste groep en een veilige omgeving.'*

De terugkomst van doelen in de alledaagse praktijk in het interview met de coördinator van 'De Amelis'Hof' heeft vooral betrekking op de gezondheid van de medewerkers. Thema's die daarbij sterk naar voren komen zijn tot jezelf komen, dicht bij jezelf blijven, vanuit jezelf keuzes maken, het afleggen van stress en de creatie van rust. Het mentale welzijn staat hiermee voorop. Ook Mind legt hier de nadruk op (Mind, 2007). Om rust te bevorderen is er een ketting opgehangen bij de ingang van de tuin.

Tineke: *'Nou, we hebben juist nou die ketting erop gehangen omdat er vandaag mensen zijn die erg gebaat zijn bij veel rust. Weinig prikkels kunnen hebben. [...] En zij mogen zeg maar zelf als ze aankomen de ketting erop hangen, dat mag iedereen. Zo van nou, ik wil gewoon rust.'*

Door middel van een ketting wordt rust gegund aan de personen die op de tuin komen werken en weinig prikkels kunnen verdragen. Hierdoor is de toegankelijkheid voor publiek ingeperkt naar de woensdagmiddag en de zaterdag (interview Tineke).

Ook op 'De Volle Grond' wordt de gezondheid en het welzijn van de medewerkers voorop gesteld. De cliënten worden dan ook opgehaald en thuisgebracht om de hoeveelheid prikkels die ze onderweg tegenkomen te beperken en om ze te laten weten dat zij nodig zijn op het project.

Tom: *'Werk is sowieso gezond. Dit is fysieke arbeid. Ik vind het zwaar. Voor cliënten is het altijd zwaarder, maar ze komen wel in beweging en zijn bezig. Anders zitten ze thuis op de bank. Wij concurreren ook niet met andere aanbieders, maar met de bank thuis.'*

Naast het bieden van fysieke arbeid om de gezondheid van de cliënten te bevorderen wordt er door de coördinatoren van 'De Volle Grond' ook ingegaan op factoren met betrekking tot werkgelegenheid en educatie.

Daniëlle: *'In totaal hebben we iets van tien vrijwilligers ofzo, dat zijn er dan drie per dag gemiddeld denk ik. Ja, we hebben wat minder vrijwilligers dit jaar dan voorheen omdat we meer zorgcliënten hebben en samen met Freek en Tom kunnen die toch ook al heel wat werk verrichten. Hebben we ook niet zoveel vrijwilligers meer nodig. [...] We willen wel altijd vrijwilligers blijven houden hoor. Ja, ook omdat die dat leuk vinden, maar ook om, ja, wat andere mensen erbij te hebben. In ieder geval dat het niet echt alleen maar een zorgtuin wordt. Want ja, dat loopt heel mooi die combinatie.'*

Gelijkwaardigheid tussen deelnemers aan projecten en volledig meedraaien van zorgcliënten verschaft status, komt naar voren in het rapport 'Onderzoek naar de Inzet van Cliënten uit de Zorg in het Groen bij Gemeenten' (Oosterbaan, Van Blitterswijk & Niemeijer, 2006, p. 21), en bevordert de motivatie voor deelname van de zorgcliënten. Dit wordt dan ook gestimuleerd op 'De Volle Grond'. Daarbij worden de wat ingewikkeldere klussen wel naar de vrijwilligers toegeschoven of door de

tuinder zelf gedaan, maar er wordt wel geprobeerd om alle deelnemers klussen naar hun gading te geven.

Tom: *'We proberen mensen een klus te geven die ze zelf leuk vinden. Want ik geloof alleen maar dat je... goed bezig kan zijn als je je werk ook leuk vindt. En daardoor krijgen we ook vormen van specialisme. En we hebben jongens die heel goed kunnen wieden, aan de andere kant planten of lijnen trekken of... ik heb een jongen die heel goed met de frees overweg kan.'*

De lat ligt voor de vrijwilligers wel veel hoger. Zij moeten binnen grenzen doen wat er gedaan moet worden, terwijl de zorgcliënten iets meer vrijheid hebben om een korte pauze te nemen. Al met al is er op beide projecten een andere focus te vinden binnen de zorg. Bij 'De Amelis'Hof' is dit vooral gericht op mentaal welzijn en het bieden van rust en veiligheid, bij 'De Volle Grond' is dit met name gelijkwaardigheid en het bieden van veiligheid.

4.6 Wat zijn de doelen van onze coördinatoren?

Alle coördinatoren geven aan dat niet één doelstelling van de stichting er op hun project uitspringt, maar dat deze hoofddoelstellingen elkaar versterken. Ondanks het bestaan van de hoofddoelstellingen van de stichting hebben beide bedrijven toch eigen doelstellingen. Bij 'De Volle Grond' geeft Freek (coördinator) aan dat ze nog bezig zijn deze op papier te zetten. Dit is nodig zodat kan worden voldaan aan contractuele, wettelijke en professionele vereisten, zoals ook Levack e.a. aangeven in hun onderzoek over effectiviteit van doelstellingen in re-integratieprocessen (Levack e.a., 2006, pp. 740-741). In deze paragraaf wordt specifiek gekeken naar doelstellingen met betrekking tot drie onderwerpen: 'educatie', 'werkgelegenheid' en 'gezondheid en welzijn'.

4.6.1 'Mogelijkheden voor mensen om hun talenten te ontplooien'

Iets waar meerdere stadslandbouwprojecten met doelstellingen op (re-)integratievlak zich mee bezig houden, zoals aangegeven in Levack e.a. (Levack e.a., 2006, pp. 740-741), zijn specificatie in training, educatie, secundaire therapeutische aspecten en teamwork. Door deze persoonlijke ontwikkelen wordt een vorm van educatie geboden. Scholing in de meest letterlijke zin van het woord komt echter niet voor op 'De Amelis'Hof' en op 'De Volle Grond' zijn ze bezig dit te ontwikkelen, maar bevindt het zich nog in een vroeg stadium. Zo geeft Annelies, een vrijwilligster van 'De Amelis'Hof' die heeft meegewerkt aan de websiteteksten aan dat de tuin:

'Mogelijkheid [biedt] voor mensen om hun talent te ontplooien. Als je het niet ziet zitten om te schoffelen of om groentepakketten in te pakken, maar je hebt een ander idee van wat je op de tuin zou kunnen betekenen, kom maar langs, overleg maar. De tuin als mogelijkheid om te experimenteren, of als mogelijkheid om te doen wat je altijd al hebt willen doen maar geen plek voor had, of waar je, nou, [...] het lef niet voor had. En dat je hier klein kan beginnen. En dat je wel wat begeleiding en ondersteuning krijgt, of al een publiek doordat je je collega-vrijwilligers hebt. En daar is de tuin heel goed voor gebleken.'

Het trainen van zelfbewustzijn, zoals dat als trainingselement naar voren komt in Konings 'Leren Re-integreren' (2012, p. 29), is een doel dat op beide projecten naar voorop staat en wordt omschreven als het uitproberen en zoeken naar wat je kan en wil in het leven. De coördinatoren hebben geen vastomlijnde indicatie van wat ze algemeen willen bereiken met cliënten. Wel kijken ze naar de potentie van de cliënten en proberen ze persoonlijke ontwikkeling op verschillende manieren en niveaus te stimuleren.

Tom (coördinator Volle Grond): *'Mijn doelstelling is om mensen verder te helpen. Dus wat je nu vraagt [is doorontwikkelen naar een baan mogelijk?]: Past het bij de cliënt? Ja, heel graag. Want dat zou de ultieme score zijn, dat is ook het resultaat waar ik op afgerekend wil worden. Evenzogoed wil ik ook afgerekend worden als mensen niet meer kunnen dan gewoon een leuke dag en dat lukt, dat is ook goed.'*

Waar dus over het algemeen aan wordt gewerkt bij 'De Volle Grond' is het in een veilige omgeving bezig zijn met het opbouwen van je leven, het versterken van je werkomgeving en het

versterken van werkvaardigheden, geeft Tom aan. Als dit in de buitenwereld zijn uitwerking heeft, heeft de tuin al bijgedragen aan de educatie van een cliënt. Echter er zijn wel meerdere niveaus op het vlak van educatie aanwezig op deze tuin, gezien ook de mogelijkheid geboden wordt te zoeken naar opleidingen om in het reguliere werkveld aan de slag te komen. Dit is op 'De Amelis'Hof' niet het geval.

4.6.2 'Een doel in het leven en een opstap naar werk'

In de literatuur komt naar voren dat kleine projecten beperkte kansen op het vlak van (re-)integratie bieden, omdat er vaak geringe werkzaamheden zijn die kans bieden op werkgelegenheid (De Zeeuw, Guendel & Waibel, 2000, p. 164). Beide projecten bieden echter, ondanks hun kleine schaal, werkgelegenheid. Dit is deels omdat dat is opgenomen in de doelstellingen van de stichting, deels omdat ze zonder extra arbeiders niet op dezelfde manier kunnen voortbestaan, geeft Danielle (coördinator Volle Grond) aan. Dat is in deze twee projecten anders, omdat er niet met grote landbouwmachines wordt gewerkt en de arbeid die plaatsvindt intensief is.

Het werken met zorgcliënten zodat inkomsten gegenereerd kunnen worden, komt bovendien vooral voor op kleine en middelgrote stadslandbouwbedrijfjes in stedelijke gebieden en net buiten de stad, zo geven De Zeeuw, Guendel & Waibel aan in 'The Integration of Agriculture in Urban Policies' (De Zeeuw, Guendel & Waibel, 2000, p. 164). Daarbij geldt dat (vrijwilligers en) zorgcliënten niet hoeven te worden betaald. Ook op de gekozen projecten is dit het geval. Zonder de tussenkomst van een stichting zou dit, volgens Tom, worden gezien als werkverdringing. Feit is dat beide tuinen niet genoeg inkomsten kunnen genereren voor meer dan één à twee personen. Een hectare grond is best door één persoon te bewerken, maar door de verschillende teelten en de instandhouding van de cultuurhistorische moestuin is dit niet mogelijk (Interview Daniëlle). Op microschaal is hier daarom een groei te zien in individuele werkgelegenheid, zoals aangegeven in het rapport 'Profitability and Sustainability of Urban and Peri-urban Agriculture' (Van Veenhuizen & Danso, 2007, p. 69). Door de start van een zorgtraject was het op 'De Volle Grond' bovendien mogelijk om Freek (coördinator Volle Grond), een extra betaalde kracht, aan te nemen.

Uit de literatuur komt naar voren dat op particuliere (re-)integratieprojecten vaak kennis en vaardigheden ontbreken om deelnemers goed te begeleiden (Farkas & Anthony, 2001, p. 120). De doelgroep waaraan werk geboden wordt, verschilt voor de projecten. Tom en Freek hebben daarbij beide een achtergrond van waaruit ze deze cliënten kunnen begeleiden, Tineke op de Amelis'Hof heeft dit niet expliciet (zie bijlage 4). Dit wil echter niet zeggen dat zij geen kennis en vaardigheden heeft op dat het vlak van begeleiding, gezien ze al wel veel ervaring heeft met het begeleiden van cliënten op 'De Amelis'Hof'.

Het streven van de begeleiders op beide projecten is om een opstap naar werk te bieden, of in ieder geval stappen in het (re-)integratieproces te bewerkstelligen voor zorgcliënten.

Freek: *'Mensen een hele veilige plek kunnen bieden. Mensen weer een doel in het leven kunnen geven. En voor de anderen een opstap naar werk. Een aantal jongens... Dat zou niet best zijn als ze hier over een half jaar of een jaar nog zouden zitten. Dat zijn echt jongens die kunnen weer klaargestoomd worden tot wellicht een betaalde baan.'*

De veilige plek bestaat in deze bewoording uit de tuin, die gesloten is voor publiek als de zorgcliënten dit zelf bepalen, met contacten met personen die hen respecteren en zichzelf laten zijn, en begeleiding die er is als dat nodig is. De opstap naar werk die geboden wordt zit hem vooral in het creëren van dagritme en discipline, zo geeft Lianne (zorgcliënt Amelis'Hof) aan.

4.6.3 'Laat je zorggedoe achter op de fiets'

De manier waarop aan gezondheid en welzijn wordt gewerkt verschilt voor beide projecten. Bij 'De Amelis'Hof' is het vooral de bedoeling een plek te bieden die ruimte biedt om het hoofd leeg te maken en alle problemen achter je te laten.

Truus (zorgcliënt Amelis'Hof): *Ook één van de spelregels is dat, bij wijze van spreken, je je zorggedoe achterlaat op je fiets. Ik ben hier weliswaar niet op de fiets, ik ben hier met de auto, dus ik vind het al heerlijk om aan te komen lopen, maar om elkaar niet te belasten met al onze wee!*

Het doel is dat mensen komen om inspiratie op te doen en te doen waar ze zin in hebben. Tevens is het de bedoeling om een kleine, veilige gemeenschap te creëren waar mensen hun problemen achter zich kunnen laten.

Tineke: *'Een redelijk groot deel van de mensen die hier komt heeft ook sociale angsten of sociaal weinig contacten en is eenzaam. Dat is niet zo zichtbaar. Wij bieden [die] mensen echt wel een plek. Dat durf ik zo wel te zeggen. Het is een kleine maatschappij. We organiseren allerlei activiteiten.'*

Kleinschaligheid en veiligheid zijn ook aspecten die in Mind (2007) naar voren komen. Voor de zorgcliënten is het volgens Bellows, Brown & Smith van belang dat het sociale vaardigheden verbetert, zelfvertrouwen geeft en een invulling geeft aan vrije tijd (Bellows, Brown & Smith, 2003, pp. 6-7). Ook dit staat bij 'De Amelis'Hof' voorop. De activiteiten die worden georganiseerd bieden de mogelijkheid voor deze sociaal angstige mensen om vrienden of kennissen mee te nemen naar de tuin, en om op een andere manier in contact te komen met andere medewerkers. Er wordt geen druk op gelegd om te komen. Dat moet geheel vanuit de persoon zelf komen. Door de veilige omgeving kan de tuin echter zorgen voor een langzame uitbouw van de sociale contacten en vaardigheden.

Ook op 'De Volle Grond' speelt veiligheid een belangrijke rol, al is het op een heel ander vlak, door het bieden van één pedagogisch continuüm.

Tom: *'Wij geloven heel erg dat wij vanuit één verhaal een pedagogisch continuüm moeten werken samen met de organisaties. Dus wij gaan al continu met de directe zorgbegeleiders en coördinatoren in gesprek om te bepalen vanuit welk perspectief we de cliënt moeten benaderen. Dat is een heel lastig verhaal. [...Ze] hebben allemaal te maken, als ze in een woonlocatie zitten, met tien tot vijftien begeleiders. Die zitten niet op één lijn, dus laat staan dat er voor een cliënt die hier komt een duidelijk beeld is waaruit gewerkt wordt. Toch proberen wij, vanuit één perspectief zoals een vader en een moeder ook proberen af te stemmen, met de woonbegeleiders op één lijn te komen. Want toch: dat geeft de meest veilige omgeving voor een cliënt om om te gaan met zijn gedrag.'*

Om die veilige omgeving te bewerkstelligen is het daarnaast van belang dat de deelnemers aan het project serieus worden genomen, dat ze werk doen dat wat toevoegt aan de maatschappij en echt nuttig is, doordat ze echte productie leveren en resultaat zien. Om dit te bevorderen is het daarnaast van belang dat persoonlijke aandacht kan worden gegeven en de zorg kleinschalig is, en dat er per dagdeel niet meer dan vier, vijf, misschien zes zorgcliënten op de tuin aanwezig zijn, zo zegt Freek.

Al met al zijn er dus doelen op beide projecten met betrekking tot educatie, werkgelegenheid en gezondheid en welzijn in verschillende vormen. Daadwerkelijke educatie is op 'De Volle Grond' een aspect dat momenteel wordt ontwikkeld, terwijl het voornamelijk op beide tuinen vooral gericht is op creatie van zelfbewustzijn, persoonlijke ontwikkeling en het vinden van wat je wilt in je leven. Werkgelegenheidscreatie voor vrijwilligers, zorgcliënten die kunnen (re-)integreren en zorgcliënten die daar waarschijnlijk niet snel toe in staat zijn komt ook op beide projecten voor, terwijl hier op beide projecten een andere invulling aan wordt gegeven. Werkgelegenheidscreatie voor begeleiders alleen op 'De Volle Grond' expliciet wordt genoemd. Voor gezondheid en welzijn van medewerkers is vooral veiligheid een aspect dat van belang wordt geacht door de coördinatoren, waarbij op 'De Amelis'Hof' vooral de sociale angsten verminderen voorop staat, terwijl op 'De Volle Grond' voorop staat dat begeleiding op het project en buiten het project op één lijn komt.

4.7 Wat zijn de doelen van ons project in de alledaagse praktijk?

4.7.1 'Leren van elkaar en met elkaar'

De begeleiding op de twee projecten is wezenlijk anders doordat de doelgroepen waarmee gewerkt wordt zo van elkaar verschillen. Wel geldt voor beide projecten dat de begeleiding echt gericht is op de zorgcliënten en niet op de vrijwilligers. Voor de zorgcliënten worden doelen gesteld. Gesprekjes over hoe het met de cliënten gaat vinden daarbij vooral tijdens het werk plaats, maar deze mogen niet de overhand krijgen. Bij beide projecten staat voorop dat het werk zelf therapeutische effecten heeft en de vooruitgang moet bieden. In Levack e.a. wordt daarbij aangegeven dat therapeutische

effecten worden bereikt door middel van het stellen van persoonlijke doelen (Levack e.a., 2006, pp. 740-741), wat op de projecten dus gebeurt. Daarnaast worden gesprekken gehouden met andere begeleiders van de cliënt om de voortgang van de cliënt in de gaten te houden. De coördinatoren van beide projecten fungeren daarbij als rolmodel voor de cliënten, door zelf het goede voorbeeld te geven met betrekking tot het op tijd zijn en zich aan de afspraken houden die gelden op de tuin. Zo wordt ritme en regelmaat voorgeleefd, wat ook in het rapport van Oosterbaan, Van Blitterswijk & Niemeijer naar voren komt (Oosterbaan, Van Blitterswijk & Niemeijer, 2006, p. 21). Bovendien is het voor de begeleiding op beide tuinen van belang om te spiegelen en op die manier het zelfbeeld en het zelfvertrouwen te versterken. Al met al zorgt degelijke afstemming met andere begeleiders, het spiegelen van het gedrag van de cliënt en het in de praktijk bezig zijn met de dingen waar tegenaan wordt gelopen ervoor, dat er vooruitgang te zien is bij vrijwel alle cliënten.

De begeleiding bij 'De Amelis'Hof' zit echter voor een deel anders in elkaar dan bij 'De Volle Grond'. Zo wordt er op 'De Amelis'Hof' niet één op één begeleid. Er wordt uitleg gegeven en gekeken of de opdracht is begrepen, maar een deelnemer moet in principe zelfstandig kunnen werken. Dit is anders dan bij 'De Volle Grond' omdat de deelnemers over het algemeen hoog opgeleid zijn maar tijdelijk, om verschillende redenen, vrijwilligerswerk doen. Dit maakt het bij aanmelding voor de coördinatoren van 'De Amelis'Hof' lastiger dan voor de coördinatoren van 'De Volle Grond' om erachter te komen of iemand komt als zorgcliënt of als vrijwilliger.

Tineke (coördinator Amelis'Hof): *'[...]jij vraag altijd door, ik heb natuurlijk inmiddels zoveel ervaring dat ik, als iemand belt, dan... Net stond bijvoorbeeld de vrouw van de vrijwilligerscentrale op het antwoordapparaat, dat ze iemand had die bij ons wilde werken. Nou, dan heb ik zo iets van: 'Hoor eens, als jij vrijwilliger bent dan bel je ons zelf'. Dan gaan bij mij alarmbellen rinkelen. [...] En dat is wel wat er heel erg gebeurt nu in deze tijd, dat vrijwilligerswerk wordt gebruikt om mensen die ver van de arbeidsmarkt afstaan en vaak moeilijk zitten, om die onder te brengen als vrijwilliger en daar pas ik voor.'*

Er zijn dus vrijwilligers die worden afgewezen omdat het vermoeden bestaat dat ze als zorgcliënt aangemeld zouden moeten worden, zowel bij 'De Amelis'Hof' als bij 'De Volle Grond'. Dan wordt bij 'De Amelis'Hof' ook aangegeven dat ze terug mogen komen als er budget geregeld is voor begeleiding, ook omdat de inkomsten hieruit een groot deel van de totale inkomsten bedraagt.

Als mensen als zorgcliënt eenmaal binnen zijn dan zijn er ook nog verschillen in de begeleiding met de zorgcliënten van 'De Volle Grond'. De zorgcliënten op 'De Amelis'Hof' komen vaak binnen met een burnout en voelen niet aan wanneer iets teveel is.

Tineke: *'Vooral mensen met burnout die zeggen meteen 'ja''. Die staan meteen in de klaarstand, in de 'ik ren en ik vlieg en ik draaf'. En met de mensen met wie ik echt een overeenkomst heb ga ik dan kijken van: 'Oké, hoe gaan we dit aanpakken? [...]Als ik bijvoorbeeld een opdracht geef en ik merk dan: Nou je hebt daar volgens mij helemaal geen zin in, of je ben te moe, dan vraag je door: Wil je dat wel echt? Dan kom je verder.'*

De bedoeling is dat deze cliënten eerst zichzelf hervinden en opknappen en herstellen. Door ze stil te zetten en bewust te maken van wat ze aan het doen zijn wordt dat proces bevorderd. Hiermee wordt eigenlijk gerefereerd aan twee van de aspecten van 'the big five': zelfbewustzijn en emotionele stabiliteit (Koning, 2012, p. 29).

Bij 'De Volle Grond' verloopt de begeleiding anders. Daar is het vooral van belang dat de zorgcliënten zich niet onderaan de hiërarchie voelen staan, wat bij veel andere zorgtrajecten gebeurt.

Freek (coördinator Volle Grond): *[We moeten] leiding geven, anders wordt het één grote chaos, maar het voelt alsof we gelijk zijn. Wij werken net zo hard mee, wij doen alle rotklusjes ook mee. En [...] dat zag ik dat bij het hele verhaal jobcoaching, [...] dat mensen met een beperking of wat dan ook werden ingezet voor alle rotklusjes binnen een bedrijf. [...]Hier is die hiërarchie er totaal niet.'*

Dat cliënten onderaan in de hiërarchie in een bedrijf staan zorgt ervoor dat hun eigenwaarde daalt. Maar de gelijkwaardigheid zit hem niet alleen in hoe de begeleiders daarmee omgaan, maar ook hoe de cliënten en vrijwilligers dat doen. Bij gesprekken is het de bedoeling dat vrijwilligers, zorgcliënten en de coördinatoren leren van elkaar en met elkaar. Wel is de cliënt de leidinggevende

in wat hij komt doen en hoe hij op een dag komt, want tuinwerk moet wel aansluiten bij de vraag van een cliënt.

Tom (coördinator Volle Grond): *[...] Ik noem ook elke jongen die hier komt: 'Het hek heeft twee kanten, een binnenkant en een buitenkant. Binnen en buiten. Buiten is een andere wereld dan binnen en binnen bepaal je zelf of je hier wil zijn. Er is dan geen eis, en wat je begeleider of organisatie daarzo er ook van vindt...'. Als jij zegt: 'We stoppen', dan stoppen we.'*

De cliënt staat op 'De Volle Grond' dus daadwerkelijk centraal. In Sohl, Van Widdershoven & Van der Made komt aan bod dat dit heel belangrijk is voor mogelijkheden tot (re-)integratie en dat begeleiding daar een grote rol in speelt (Sohl, Van Widdershoven & Van der Made, 19997). Daarnaast wordt er veel overleg gepleegd met familie en vrienden, want die zijn bij uitstek experts op het gebied van de cliënt. Vooral als er problemen zijn met hoe de cliënt in zijn vel zit wordt ook op dat vlak geprobeerd begeleiding te geven. Bovendien wordt geprobeerd om tijd vrij te maken voor eerdere cliënten als daarom gevraagd wordt. Zo werd Freek benaderd door een jongen die op het project had gewerkt om mee te gaan naar een gesprek op zijn nieuwe school.

Freek: *'Het was een hele pittige jongen, en heel erg leuk. En ook een jongen die wel aangeeft dat hij gesprek op school heeft en dan gaan er ook organisaties mee, dat ie ook aangeeft: ik wil dat Freek meegaat naar dat gesprek. [...]Die kan vertellen wie ik ben, wat ik doe en [...] hoe ik in elkaar steek eigenlijk. [...]Daaruit blijkt wel enorme waardering, dat zo'n jongen je mee vraagt. Dus ik ben samen met hem naar Amsterdam gegaan.'*

De begeleiding vindt dus niet alleen plaats op de tuin, maar ook op andere plekken als dat nodig is of gevraagd wordt. Wel proberen de coördinatoren om zoveel mogelijk van de begeleiding op de tuin zelf plaats te laten vinden, aangezien zij niet alles zelf kunnen doen en er ook andere partijen betrokken zijn bij de begeleiding van de cliënten, waarvan de visie niet altijd met de visie van de coördinatoren op de tuin overeen komt (Interview Freek). De Gier en Van der Veer geven aan dat er vaker problemen bestaan tussen verschillende begeleiders omdat zij verschillende visies hebben op de ontwikkeling van cliënten (De Gier, 2010, p. 309; Van der Veer, 2007, p. 225), deze ervaringen op 'De Volle Grond' komen in het algemeen dus vaker voor. Bij 'De Amelis'Hof' vindt er geen begeleiding plaats buiten de tuin.

4.7.2 'Gisteren hebben we met zijn allen soep zitten eten, van verse producten'

Hoewel eerder naar voren is gekomen dat 'De Amelis'Hof' geen opleidings- en scholingsdoelstellingen heeft en 'De Volle Grond' wel, kunnen er toch mogelijkheden voor scholing zijn op beide projecten ook al is dat niet het doel. Welke mogelijkheden daarin worden geboden komen in dit deel van deze paragraaf naar voren.

Bij 'De Amelis'Hof' werd samen met de veldkeuken op de woensdagmiddag met kinderen gewerkt, maar omdat het op de tuin zelf te druk was is daar uiteindelijk weer mee gestopt. Momenteel wordt er met een aantal eenmansbedrijfjes samengewerkt die onder andere kinderactiviteiten organiseren en samen met de kinderen op ontdekkingsstocht gaan in het omliggende bos, zegt Tineke. Dit wordt echter niet vanuit de tuin zelf geregeld, al geven Danckaert e.a. aan dat zulke nevenactiviteiten meer en meer door projecten worden georganiseerd (Danckaert e.a., 2010, p. 19). Wel start het vanaf de tuin, waardoor het toch met het project geassocieerd wordt.

Daarnaast worden persoonlijke initiatieven gestimuleerd, zo is er een vrouw geïnteresseerd in het geven van kookcursussen op de tuin.

Tineke: *'[...] Er komen kookcursussen voor kinderen straks als alles werkt en de buitenkeuken klaar is. En iemand heeft 'Wildewijzer kind' de afgelopen vier jaar georganiseerd. In het voor- en najaar zijn er dan groepen kinderen die vier, vijf, zes keer per seizoen komen om hier van alles te doen. [...] die takken die je daar ziet, dat was een hut en daar drapeert zij [de begeleidster] dan doeken omheen en dan is dat zeg maar hun basis. Vanuit daar gaan ze de natuur in.'*

De eenmansbedrijfjes waarmee wordt samengewerkt bestaan meestal uit mensen die op de tuin hebben gewerkt en voor zichzelf zijn begonnen. Zo wordt een mogelijkheid geboden om bij de tuin betrokken te blijven, ook nadat de werkzaamheden daar zijn gestopt. Andere deelnemers aan het project sluiten soms aan bij de initiatieven omdat de drempel lager is, en diegene de plek en de

mensen al kent. Als iemand een eigen initiatief heeft dan wordt, kortom, gekeken of het past binnen de mogelijkheden van het project waarna wordt geprobeerd om het op poten te zetten.

Bij 'De Volle Grond' wordt meer aandacht besteedt aan daadwerkelijke educatie van de deelnemers, ook om ze bewust te maken van- en interesse te stimuleren voor hun omgeving en de producten waar ze mee werken.

Tom: *'Cliënten krijgen vaak hun eten zonder het zelf klaar te hoeven maken, ze weten vaak niet hoe het gemaakt wordt. Daarom laten we zien: Kijk we verbouwen dit en hoe verbouwen we, en hoe maak je het klaar. Gisteren hebben we met zijn allen soep zitten eten, van verse producten. Hoe maak je van verse producten soep, en niet van een pakje honig?'*

Ook door Deelstra & Girardet benadrukken dat bewustwording van de omgeving hierdoor ontstaat (Deelstra & Girardet, 2000, p. 54). Cliënten bewust maken van de producten waarmee ze werken is de meest basale manier van scholing. Het zorgt er ook voor dat er meer bewustzijn voor het milieu ontstaat onder de zorgcliënten, zoals ook Quale en Deelstra & Girardet aangeven (Quale, 2008; Deelstra & Girardet, 2000, p. 54). Het project probeert daarnaast ook om scholing en creatie van zelfstandigheid op een iets hoger niveau te brengen. Zo kunnen cliënten die vragen hebben over bepaalde dingen op de tuin of zich zelfs op een opleiding willen oriënteren gebruik maken van de computer die wordt aangesloten op het internet.

Freek: *'[Cliënten kunnen erop zoeken naar] banen, opleidingen, dingen die je nodig hebt, ja. Nou ja, en ook vragen bijvoorbeeld. Als iemand een vraag over een kip heeft. Nou, ga het maar opzoeken. Ga zelf maar op onderzoek. Ik weet het niet, ga het uitzoeken!'*

Op deze wijze is het mogelijk voor cliënten om zich te gaan oriënteren op wat ze verder willen. Ook daar wordt verder in gestimuleerd. Feit is alleen dat de cliënten het primair fijn vinden om te werken en niet om te zitten, aldus Freek. Tom geeft aan dat er echt afspraken met ze gemaakt moeten worden, dat ze bijvoorbeeld één uur per dag achter de computer gaan om uit te zoeken wat ze willen doen en welke opleiding daarbij past. Daarna wordt er naar mogelijkheden gezocht om dat vanuit het project te begeleiden, te bekostigen en om eventuele stageplaatsen te bieden.

De begeleiding op beiden projecten is, samenvattend, gericht op de zorgcliënten en niet op de vrijwilligers. Het werk zelf moet de vooruitgang bieden, en niet het therapeutische aspect, al worden persoonlijke doelen gesteld die het therapeutische aspect kunnen versterken. Begeleiders zijn daarbij zelf een rolmodel, die proberen de deelnemers een spiegel voor te houden. Het trainen van zelfstandigheid is daarbij op beide projecten een belangrijk aspect in de begeleiding. Bij 'De Volle Grond' is 'gelijkheid' daarbij heel erg van belang, bij 'De Amelis'Hof' is dit het vinden van jezelf, opknappen en herstellen. Daadwerkelijke scholing komt alleen op 'De Volle Grond' in een vroeg stadium van ontwikkeling voor, terwijl er op 'De Amelis'Hof' geen scholing wordt gegeven, maar persoonlijke initiatieven wel worden ondersteund. Dit verschil heeft ook weer te maken met de verschillende doelgroepen die op de tuinen aanwezig zijn, gezien de zorgcliënten op 'De Volle Grond' vaak helemaal geen opleiding hebben afgerond, terwijl dat voor de zorgcliënten op 'De Amelis'Hof' wel het geval is.

4.8 Wat zijn de overeenkomsten en verschillen tussen de twee gekozen stadslandbouwprojecten in Utrecht op het gebied van doelstellingen?

Beide projecten die in dit onderzoek worden aangehaald zijn in het zuidoosten van Utrecht, dicht bij elkaar gelegen. De coördinatoren van 'De Amelis'Hof' hebben in 2010 het project in de nieuwe Amelisweerd afgestoten om zich volledig op het project in de oude Amelisweerd te kunnen richten, waardoor de samenstelling van de projecten recentelijk is veranderd.

Beide projecten werken op idealistische basis en hebben als doelstelling om werk te bieden aan vrijwilligers. Bovendien biedt 'De Amelis'Hof' een herstel- en zorgtraject voor mensen die herstellende zijn van een burnout, weer in het werkritme willen komen, al enige tijd in de ziektewet zitten, een psychiatrische achtergrond hebben of structuur zoeken in hun week. 'De Volle Grond' biedt een leer-werktraject voor een zwaardere categorie zorgcliënten, die 'uitval vertonen' bij andere projecten.

'De Amelis'Hof' biedt over het algemeen alleen faciliteiten op het vlak van tuinieren, 'De Volle Grond' doet dit ook, maar legt meer nadruk op de verschillende werkzaamheden die daarmee gepaard gaan, zoals de bouw van een schuur of kippenstal. Beide projecten zijn kleinschalig, om en nabij een hectare, en dankzij samenwerking met andere partijen hebben de projecten de kans om gevarieerde faciliteiten te bieden. Deze zijn voor een groot deel op begeleiding, educatie en bewustwording gericht.

Samenwerking vindt onder andere plaats met de begeleiders van de zorgcliënten. Bij 'De Amelis'Hof' is dit meestal een andere soort begeleiding dan bij 'De Volle Grond'. 'De Volle Grond' onderhoudt zowel contacten met persoonlijke begeleiders, de woonbegeleiding van cliënten, familie en vrienden van cliënten en zorginstellingen zelf en probeert ook toegang te krijgen tot de gemeente. 'De Amelis'Hof' heeft vooral contact met psychologen en thuiszorgbegeleiders. Dit verschil heeft te maken met de verschillende doelgroepen op de tuinen.

Inkomsten komen voor beide projecten zowel uit de zorg als uit de tuin. Bij 'De Volle Grond' is de verdeling hiertussen steeds meer overeenkomstig, bij 'De Amelis'Hof' is hier niets over gezegd. Ook hebben beide projecten een eigen winkel waar de biologisch geteelde groenten, fruit en kruiden worden verkocht en bieden beiden een zogenaamd 'groenteabonnement' aan, waarbij door klanten wekelijks een tas groente op bepaalde locaties kan worden afgehaald. 'De Volle Grond' is nog aan het zoeken naar uitbreidingsmogelijkheden voor de afzet van hun groentepakketten.

De nadruk bij 'De Amelis'Hof' ligt op de tuin, terwijl deze op 'De Volle Grond' op zowel de tuin als op de zorg ligt. Binnen de zorg bij 'De Amelis'Hof' ligt de nadruk erop dat personen in hun eigen tempo mogen werken, waarbij ze wordt gevraagd hun 'persoonlijke rugzak bij de poort van de tuin neer te zetten'. Ook bij 'De Volle Grond' wordt dit als belangrijk gezien.

De doelstellingen van de stichting zijn de basis voor de doelstellingen die beide projecten afzonderlijk hebben: instandhouding van de cultuurhistorische moestuinen, bijdragen aan gecertificeerde biologische tuinbouw en het scheppen van mogelijkheden voor vrijwilligerswerk.

Bij de afzonderlijke doelen met betrekking tot educatie, werkgelegenheid en gezondheid en welzijn komt naar voren dat gezondheid en welzijn voorop staat bij beide projecten. De invulling daarvan is alleen anders geregeld. Bij 'De Amelis'Hof' zijn de doelen en de begeleiding met betrekking tot gezondheid en welzijn vooral gericht op tot jezelf komen, dicht bij jezelf blijven, vanuit jezelf keuzes maken, het afleggen van stress en de creatie van rust. Dit heeft mede te maken met de aanwezigheid van mensen met sociale angsten en burnout. Bij 'De Volle Grond' zijn deze doelen en de begeleiding gericht op het opbouwen van je leven in een veilige omgeving en het bieden van volwaardige deelname voor alle deelnemers. Dit omdat de doelgroep bestaat uit mensen met ernstige verslavingsproblematiek en verstandelijke beperkingen.

Op het vlak van educatie is 'De Volle Grond' actiever dan 'De Amelis'Hof'. Dit heeft ook met de doelgroep te maken. Beide projecten willen deelnemers naar het reguliere werkproces begeleiden. Op 'De Amelis'Hof' wordt dat minder benadrukt dan bij 'De Volle Grond', en moeten initiatieven vanuit de deelnemers komen. Bij 'De Volle Grond' worden de cliënten actief aangezet om op zoek te gaan het soort werk dat ze willen doen, en als dat niet mogelijk is om hun dagbesteding zo aangenaam mogelijk te maken. Ook het CWI is daarop gericht (De Gier, 2010, pp. 308-309). Daarbij zijn het versterken van werkvaardigheden en samenwerking op het project heel erg van belang.

Het bieden van werkgelegenheid is een doelstelling die niet expliciet naar voren komt, al zijn beide kleinschalige bedrijven erop gericht om personen die meewerken op de tuin reguliere werkzaamheden in te helpen en geven de coördinatoren van 'De Volle Grond' aan dat er ook cliënten zijn die ze een plek willen bieden maar die nooit meer in een regulier bedrijf aan het werk kunnen, wat ook in het rapport van De Zeeuw, Guendel & Waibel naar voren komt (De Zeeuw, Guendel & Waibel, 2000, p. 164). Bovendien vindt er werkgelegenheidscreatie plaats (Van Veenhuizen & Danso, 2007, p. 69) doordat een zorgtraject aan de tuinen is toegevoegd, omdat anders niet meer dan één of twee ondernemers van de tuin zouden kunnen leven, terwijl er nu op 'De Volle Grond' drie coördinatoren rondlopen.

Ook de begeleiding op 'De Volle Grond' gaat verder dan op 'De Amelis'Hof'. Bij 'De Volle Grond' worden cliënten van huis gehaald en worden af en toe, als een cliënt niet lekker in zijn vel zit,

gesprekken gevoerd met mensen die dicht bij de cliënt staan buiten de tuin. Ook bij het zoeken naar een opleiding of scholing wordt hulp geboden, terwijl dit door de cliënten op 'De Amelis'Hof' zelf uitgezocht dient te worden. Wel bestaat de begeleiding op beide projecten op de tuin voornamelijk uit het spiegelen van gedrag, het zijn van een rolmodel voor cliënten en het onderhouden van contacten met andere begeleiders. Veiligheid creëren staat daarbij voorop.

Al met al hebben beide projecten overeenkomstige strategieën om overeenkomstige doelen te bereiken. Bovendien maken beide projecten gebruik van ongeveer dezelfde faciliteiten om dit te bewerkstelligen. De doelgroepen die op de tuinen rondlopen verschillen echter, waardoor ook de aanpak op de tuinen van elkaar verschilt. Overeenkomsten in aanpak en doelstellingen bestaan vooral doordat beide projecten onder dezelfde stichting vallen en zichzelf in stand moeten houden (Amelis'Hof, 2014).

5. Motieven voor deelname aan de stadslandbouwprojecten

Zoals in het vorige hoofdstuk naar voren kwam, zijn de doelstellingen van de gekozen stadslandbouwprojecten vooral gericht op instandhouding van de cultuurhistorische moestuinen, bijdragen aan gecertificeerde biologische tuinbouw en het scheppen van mogelijkheden voor vrijwilligerswerk. Dit zijn gezamenlijke doelen die vanuit de stichting zijn gesteld. Daarbij staat gezondheid en welzijn van de deelnemers voorop. Bij 'De Amelis'Hof' richt dit zich vooral op tot jezelf komen, dicht bij jezelf blijven, vanuit jezelf keuzes maken, het afleggen van stress en de creatie van rust. Dit komt doordat er deelnemers aanwezig zijn met sociale angsten en burnouts. 'De Volle Grond' richt zich vooral op het opbouwen van je leven in een veilige omgeving en het bieden van volwaardige deelname, omdat de doelgroep bestaat uit mensen met ernstige verslavingsproblematiek en verstandelijke beperkingen.

Beide projecten bieden ook vormen van educatie, al moeten op 'De Amelis'Hof' de initiatieven van de deelnemers zelf komen, terwijl deze op 'De Volle Grond' actief worden gestimuleerd. Maar wat zijn eigenlijk de redenen dat deelnemers op de projecten willen komen werken en hoe kijken zij aan tegen de projecten en de mogelijkheden die deze bieden? In dit hoofdstuk worden de motieven van vrijwilligers en zorgcliënten voor deelname uiteen gezet om de deelvraag **'Wat zijn de motieven voor deelname van vrijwilligers en zorgcliënten die participeren in de stadslandbouwprojecten?'** te kunnen beantwoorden.

5.1 Waarom wilde ik hier komen werken?

Er zijn verschillende redenen waarom mensen vooraf hebben besloten om deel te nemen aan de twee projecten. Hieronder worden deze redenen besproken op basis van de frequentie waarin ze voorkwamen in de interviews.

5.1.1 'Als je thuis zit, ga je malen'

Het motief dat ook in het rapport "Aan het werk' mogelijkheden voor arbeidsintegratie van mensen met een verstandelijke handicap' aan de orde komt (Dankers & Wilken, 2005), afwisseling tussen de woon- en werkomgeving, werd twee keer als reden opgegeven bij 'De Amelis'Hof' en drie keer bij 'De Volle Grond'. Wel heeft deze afwisseling voor de meeste cliënten een andere grondslag. Bij 'De Amelis'Hof' gaf Lianne (zorgcliënt) aan dat 'alleen thuiszitten' het ook niet was en bij 'De Volle Grond' deden Daphne en Henk (beiden zorgcliënt) hetzelfde, terwijl Marieke (vrijwilligster Amelis'Hof) en Daan (zorgcliënt Volle Grond) er een achterliggende reden voor hadden.

Marieke: *'[...]Ik durfde bijna mijn huis niet meer uit. [...] Terwijl ik helemaal niet goed thuis kan zitten en niks kan doen, zat ik dus wel ineens thuis en ben ik gewoon dingen gaan verzinnen om vooral het huis uit te gaan. En een beetje voelen bij mezelf of ik dat dan wel zou durven, of dat zou lukken. [...] Ik vond de stad destijds heel druk, met heel veel prikkels, dat vond ik echt verschrikkelijk. Hier kon ik meteen de stad uitfietsen, en daar begon een nieuw gebied dat rustig was, en stil en buiten, en dat vond ik heel prettig.'*

De afleiding en het verschil tussen de vele prikkels die in de stad bij deze respondent binnen kwamen en de weinige prikkels die binnenkwamen in het buitengebied zorgden dus voor een welkome afwisseling. Ook Daan had een achterliggende reden waarom hij niet de hele dag thuis wilde zitten:

'Aan de slag, want anders blijf je maar... dan ga je malen, als je thuis zit ga je malen, so, en dan ben je weer op straat en kom je weer in dat wereldje, dus dit is een beetje houvast. Ja, om niet terug te gaan ofso. En dat is beter ja.'

In feite geeft ook hij aan dat andersoortige prikkels hem stimuleren om niet te vervallen in zijn oude gedrag en op zijn oude contacten. De afwisseling van de omgeving en houvast aan het werk is voor hem heel belangrijk om niet weer terug te vallen in zijn oude gebruiken.

5.1.2 'Ik wilde iets met plantjes en met buiten'

'Het leuk vinden om te doen', 'leren van nieuwe vaardigheden', 'in goede gezondheid blijven', 'vinden van sociale erkenning' en 'mensen ontmoeten' zijn verweven in het motief van identificatie met het stadslandbouwproject, die deelnemers aangeven (Bekkers, 2002, tabel 4).

Identificatie met het stadslandbouwproject wordt in totaal vier keer genoemd, door twee vrijwilligers van 'De Amelis'Hof' en drie zorgcliënten van 'De Volle Grond'. De achterliggende gedachte verschilt daar echter bij. Annelies (vrijwilliger Amelis'Hof) geeft aan dat het lage instapniveau van de tuin een pluspunt was om mee te komen werken, net als de nabijheid van het project. Dit in combinatie met een hoger instapniveau bij andere projecten heeft ervoor gezorgd dat zij uiteindelijk het gevoel had op 'De Amelis'Hof' het meest op haar plek te zijn. Marieke, daarentegen, geeft aan dat ritme en regelmaat, zoals op de site beschreven, in haar ogen helemaal niet van belang was. Ze identificeerde zich niet met de doelen, maar wilde wel heel graag werken op een tuin:

'Ik moet eerlijk zeggen: hoe overspannen ik ook was, ik ben echt stront eigenwijs en dat was ik toen ook. Ik dacht echt: 'Ja, ritme, regelmaat, blabla... dat vind ik allemaal niet zo interessant want dat heb ik niet nodig' ofzo. Eigenlijk van heel veel dingen dacht ik: 'Ja, dat heb ik niet nodig... maar ik wil wel iets met plantjes en ik wil wel iets buiten'.

Ook Daphne (zorgcliënt, Volle Grond) geeft aan dat ze graag buiten wilde werken. Uiteindelijk is echter ook de vrijblijvende sfeer en het werken met mensen die allemaal een bepaalde achtergrond hebben voor Marieke en Daphne een factor die ervoor zorgt dat ze graag op het project is. Ook Daan (zorgcliënt Volle Grond) geeft de sfeer en de achtergrond van de mensen aan. Hij ziet de tuin als een plek waar je warm wordt ontvangen en de mensen op de tuin als een soort familie, die ook allemaal dingen hebben meegemaakt in hun leven en luisteren als je daarom vraagt. Jan (zorgcliënt Volle Grond) geeft aan dat hij er in zijn vorige werk mee werd geconfronteerd dat hij weinig verantwoordelijkheden kreeg en dat het op 'De Volle Grond' beter is:

'Ik kreeg niet zoveel verantwoordelijkheden. Toen kwam er een nieuwe jongen werken, en die mocht 's morgens al de deuren openmaken. En ik zeg: 'en ik dan?' 'Ja, maar hij ken eh... Wat nou, gaan we nu al lopen klagen?' Dan voel ik me gekleineerd, weet je... Ik wil gewoon met mensen werken van hetzelfde kaliber als ik. Dat wou ik.'

Identificatie met het project is uiteindelijk deels vanuit een negatief oogpunt geschetst, door Jan, die het op 'De Volle Grond' beter vindt dan bij zijn oude werkgever, en Marieke die wat zij nodig had niet terugzag in de doelen maar wel in de tuin. Aan de andere kant is het vanuit een positief oogpunt geschetst door Annelies die het lage instapniveau van 'De Amelis'Hof' beschrijft en Daan die het project ziet als een familie waarin je warm wordt ontvangen. In de literatuur komen deze specifieke aspecten voor zover gevonden echter niet terug.

5.1.3 'Het is toch effe lastig om te wennen'

Wanberg, Kanfer & Rotundo (1999) geven aan dat het vinden van een dagelijkse structuur een veelgenoemd argument is. Op 'De Amelis'Hof' wordt dit echter niet aangegeven. Marieke (vrijwilliger) geeft alleen aan dat het voor haar juist niet aan de orde was omdat ze pas kort uit het arbeidsproces was, waardoor ze nog wel structuur in haar leven had. Op 'De Volle Grond' wordt dit

motief aangegeven door drie zorgcliënten. Jan geeft aan dat regelmaat goed is en dat je er lui van wordt als je niet werkt. Daphne en Daan hebben nog een achterliggend motief.

Daphne: *'Ik wilde eigenlijk gewoon afleiding. Dat ik niet ga drinken, weet je wel? Want ik was zwaar alcoholist. Ik dronk soms wel 2 liter jenever per dag.'*

En:

Daan: *'Oké. Ik heb veel gebruikt en veel gezeten enso, en ik leid nu een ander leven. Maar het is toch effe lastig om te wennen. Wat de mens.... Wat er nu verwacht wordt van je. Hoe de levens zijn van mensen die normaal leven. Dat is echt lastig. En daar is niet iedereen blij mee, maar, ik doe mijn best. Ik doe mijn best.'*

Ook de maatschappelijke participatie wordt zo verbeterd, een aspect dat wordt genoemd in het rapport 'Maatschappelijke Participatie: Individuele Activeringsmethoden, Groepsgerichte Activeringsmethoden, Kwartiermaken'. Voor Daan en Daphne blijkt immers dat persoonlijke verandering het doel is, en daar proberen sociale instanties in te steunen (Verschelling-Hartog, 2009, pp. 9-20). Daphne geeft daarbij aan dat afleiding binnen de dag voor haar heel belangrijk is om niet weer aan de drank te gaan. Door het werk op de tuin en de regelmaat en structuur die deze afleiding biedt weet ze hoe een dag in elkaar zit en grijpt ze niet meer naar de drank. Daan heeft hetzelfde en loopt tegen allerlei onzekerheden aan met betrekking tot zijn eigen gedrag en het gedrag van andere mensen in de samenleving. De tuin helpt hem erbij om daar andere structuren in aan te brengen en afleiding te bieden van het milieu waar hij uit komt.

5.1.4 'Ik wilde gewoon eens kijken wat het was'

Deelname vanuit een open instelling is een argument dat in verband gebracht kan worden met het 'willen werken' van Wanberg, Kanfer & Rotundo. Of het 'meedoen' van Verschelling-Hartog (Wanberg, Kanfer & Rotundo, 1999, pp. 897-898; Verschelling-Hartog, 2009, pp.4-5). Van 'De Amelis'Hof' geven één vrijwilliger en één zorgcliënt aan vanuit deze instelling deel te nemen en bij 'De Volle Grond' is dit alleen een zorgcliënt. Deze personen hebben geen werk en willen gewoon graag aan de slag. Annelies wist niet waar ze precies voor kwam, maar uiteindelijk heeft het project haar een heleboel fantastisch geboden. Truus was al blij dat ze geen gaatjes meer hoefde te dichten in een sporthal en dat de stress die ze ondervond wegviel:

'Ik was al blij dat ik niet meer in die sporthal gaatjes hoefde te dichten, ik was blij dat ik buiten was, ik was zo opgelucht dat ik niet meer de stress van in de auto naar Almere had, want dat... och, man... Dus voor mij was het een verademing om hier te komen.'

In principe stond voor deze participanten op 'De Amelis'Hof' voorop dat ze arbeid wilden verrichten maar dat ze geen specifieke motieven hadden. Ook voor Marloes op 'De Volle Grond' was dit het geval:

'Ik wilde gewoon eens kijken wat het was... Ik ben gewoon neutraal erin gegaan en ik heb neutraal gekeken wat het bedrijf inhield, wat de mensen zijn, hoe de sfeer is, hoe het met mekaar gaat. Hè, vooral de woensdag, dat je dan meedraait en... ik ben er gewoon blanco ingegaan.'

Hierbij verschillen de perspectieven van de beide zorgcliënten wel, doordat Truus 'opgebrand' was en er passief in stond, terwijl Marloes actief wilde kijken hoe het eraan toe ging op het project, en wilde kijken of het beviel.

5.1.5 'Ik wilde het gevoel hebben dat ik nuttig was'

Een argument dat samenhangt met morele, religieuze en politieke principes, die door Bekkers (2002) in figuur 4 worden aangegeven, is het argument een bijdrage aan de samenleving te willen leveren. Lianne (zorgcliënt Amelis'Hof) en Thijs (Vrijwilliger Volle Grond) geven aan deel vanwege dit argument op de tuin te werken. Lianne vindt het vooral belangrijk om een gevoel te hebben dat ze van nut is, en specifiek het verbouwen van voedsel dat verkocht wordt zag zij als een nuttige bezigheid. Bij Thijs ging het motief iets verder:

'Mijn keuze is dus echt van: 'Nou, ik vind het wel leuk om hier een bijdrage aan te leveren. Dan heb ik in ieder geval iets te doen'. En misschien ook een klein beetje schuldgevoel, al klinkt 'schuldgevoel' wat calvinistisch. Maar ik geniet een WW en ik wil daar wel wat voor doen. [...] Ik vind het wel reëel

dat als je nog wat kan, wat doet. Dat hoeft een ander voor mij niet te doen hoor, ik vindt... Men vindt niet dat ik dat moet doen, maar ik heb het gevoel zelf gewoon.'

Voorals voor Thijs gaat het gevoel om een bijdrage te leveren aan de samenleving dus wat dieper. Zijn uitkering vormt voor hem een motief om deel te nemen aan het project. Bovendien geven de combinatie van tuin en zorg en het bijdragen aan het behoud van de cultureel historische moestuin hem een goed gevoel.

5.1.6 'Ik vond het werk leuk'

Dit argument verschilt met het argument van 5.1.2, omdat het hier vooral gaat om het werk zelf. In voorgenoemde paragraaf ging het vooral om het feit dat deelnemers zich identificeren met buitenwerk. Door Wanberg, Kanfer & Rotundo wordt 'het doen van werk' aangegeven als een belangrijk motief voor deelname (Wanberg, Kanfer & Rotundo, 1999, pp. 897-898). De werkzaamheden die op het project kunnen worden gedaan worden twee keer aangehaald door participanten als motief voor deelname. Daan geeft aan dat de sfeer vrijblijvender is dan op 'De moestuin' (zijn vorige werkplek) en dat hij op 'De Volle Grond' kan doen wat gaat qua werkzaamheden. Bram (zorgcliënt Amelis'Hof) geeft aan dat het hem over een specifiek soort werkzaamheden gaat:

'Ik kwam voornamelijk op deze tuin uit omdat ze me de kans wilden geven om, ja, te gaan lassen en met ijzer bezig te gaan terwijl ik dat nog nooit had gedaan, dus ja, één en één is drie dan.'

Opvallend is dat de motieven van de vrijwilligers en zorgcliënten vooraf niet specifiek zijn gericht op het soort werkzaamheden dat ze doen, al is het voor velen een prettige bijkomstigheid. Alleen Bram heeft een motief dat hier speciaal op is gericht, want het motief van Daan met betrekking tot de werkzaamheden gaat over de hoeveelheid werkzaamheden en niet zozeer over het soort werkzaamheden.

5.1.7 Anders sociale motieven

Motieven die buiten voorgenoemde aspecten vallen, maar wel vallen onder het in de literatuur genoemde motief van 'mensen ontmoeten' (Bekkers, 2002), worden bij 'De Amelis'Hof' één keer genoemd. Lianne geeft aan dat ze het leuk vindt om met andere mensen samen dingen te doen en dat ze vooral geniet van het sociale aspect van werken op de tuin en de gezelligheid, en dat ze hier oorspronkelijk ook voor kwam. Op 'De Volle Grond' worden er nog twee genoemd: Linde komt vooral voor de manier van werken op de tuin en om wat van het Biologische voedselverbouwingsproces te leren. Voor haar heeft het heel erg te maken met het verbreden van haar levenservaring en het opdoen van nieuwe vaardigheden, twee aspecten die ook in Bekkers (2002) naar voren komen. Daan geeft specifiek aan dat hij komt voor de manier van begeleiding:

'Ik dacht dit is buiten, ik wilde buiten... geen therapeutisch gedoe hier, dus ik wilde hier komen.'

Gesprekken zijn er wel op de tuin met de zorgbegeleiders van 'De Volle Grond', maar het komt voor hem niet over als therapie, maar als gesprekken waar hij dingen van op kan steken.

Opvallend is dat de mogelijkheid tot (re-)integratie door geen van de participanten wordt genoemd als motief om bij het project aan de slag te gaan. Voorgaande motieven duiden deels wel op stapjes in het (re-)integratieproces, zoals het vinden van een dagelijkse structuur, maar het doel '(re-)integratie' blijkt te groot te zijn. De motieven voor deelname zijn kleiner en voor de participanten makkelijker concreet te maken. Blijkbaar is het bovenliggende proces van (re-)integratie voor de zorgcliënten op 'De Amelis'Hof' een stap te ver, omdat zij vaak juist net uit het arbeidsproces hebben moeten stappen en nog niet bezig zijn met het terugkomen in een werkproces, terwijl zorgcliënten op 'De Volle Grond' de situatie op zich af laten komen en gestuurd moeten worden in het proces van bedenken wat voor werk ze verder graag zouden willen doen, zo geeft Tom (coördinator Volle Grond) aan. Voor de vrijwilligers geldt over het algemeen dat ze, als ze op de tuinen komen werken, dit vaak doen naast een reguliere baan, dat ze vanwege leeftijd moeilijk kunnen (re-)integreren, of dat ze nog bezig zijn met studeren.

5.2 Waarom koos ik uiteindelijk voor dit project?

Naast persoonlijke motieven om op het specifieke project te komen werken zijn er ook andere aspecten die meespelen bij de keus voor een bepaald project, sommige deelnemers hadden daarbij een zetje nodig om ook daadwerkelijk op een van de tuinen te gaan werken. Zo geven meerdere deelnemers aan dat het ze door anderen is aangeraden, en geven andere deelnemers aan dat ze het gebied al kenden en hierdoor de motivatie hadden op een van de projecten aan de slag te gaan.

5.2.1 'Een vriendin wees me erop'

In de literatuur wordt specifiek aangegeven dat sociale instanties proberen om de behoeften van zorgcliënten in acht te nemen, waardoor ze hen bepaalde projecten voorstellen (Oosterbaan, 2013, p. 4). Vandaar ook dat de personen die deelnemers hebben aangeraden mee te gaan werken op een project verschillen tussen beide tuinen. Het deelnemen op aanraden van anderen werd drie keer genoemd op 'De Amelis'Hof' en twee keer op 'De Volle Grond'. Bij 'De Amelis'Hof' was dit twee keer op aanraden van een medische specialist, bij Truus (zorgcliënt) waren dat medewerkers van het ziekenhuis, bij Annelies (vrijwilliger) was dat een psychiater.

'In 2012 ging ik voor een second opinion van mijn haptonomiebegeleiding naar een psychiater en die had op zijn boerderij een therapiegroep en die werkte ook in de tuin. Hij zei: 'Kom erbij!' Leuk. 2 uur reizen naar Vreeland, ik dacht: 'Ga ik niet doen'. Maar zijn vraag deed me wel bedenken: 'O ja, een vriendin daar op De Moestuin... en hier in het bos loop ik heel vaak mijn therapeutische rondjes, en daar is ook een tuinderij'. [...] Het was echt omdat het me dus aangeboden werd.'

Daarnaast geeft Truus aan dat een vriendin haar had gewezen op de mogelijkheid om dichtbij op een tuin te werken, zodat ze niet telkens heen en weer naar de omgeving van Zwolle zou hoeven gaan.

Op 'De Volle Grond' komt het op aanraden van anderen deelnemen niet voort vanuit medisch specialisten of vrienden, maar beide keren vanuit Freek (coördinator), die voordat hij op 'De Volle Grond' kwam werken voor deze twee cliënten als jobcoach fungeerde:

Daphne: *'Ik kwam Freek tegen op de markt en die zei: 'Wil je een keer komen helpen?'. Dus zo ben ik hier terechtgekomen. Ik had nog nooit hier van gehoord of dat het bestond of iets. [...] En Freek zegt: 'Het is buiten', en ik hou van, ja ik heb thuis ook een tuintje. En ik hou van tuinieren.'*

En:

Marloes (zorgcliënt Volle Grond): *'Ik kon Freek al, dat was mijn jobcoach, dus die is 9,5 jaar mijn jobcoach geweest....[...] en die vertelde toen over 'De Volle Grond', en dat het wel wat voor mij zou zijn... En toen waren we ook samen gaan kijken, want dat is buitenwerk, in modder en alles, ik wist het nog niet zo goed. En [...] toen ging ik op een woensdag meedraaien en toen vond ik het best al fijn hoe het ging. En toen dacht ik van: 'Ja, dit is echt wat voor mij.'*

Opvallend is dat alle deelnemers op één na, die zeggen mee te doen op aanraden van anderen, zorgcliënten zijn. Daarbij is het niet vreemd dat de personen die het aangeraden hebben verschillen voor beide tuinen. Zorgcliënten op 'De Amelis'Hof' nemen namelijk vaak deel vanuit een burnout en staan onder behandeling. Bij 'De Volle Grond' is het logisch dat een jobcoach heeft aangeraden om deel te nemen in het project, omdat de zorgcliënten op 'De Volle Grond' een andere manier van begeleiding hebben dan zorgcliënten op 'De Amelis'Hof'.

5.2.2 'Ik loop hier al jarenlang rond'

Bekendheid met het gebied wordt bij 'De Amelis'Hof' aangegeven door een zorgcliënt en een vrijwilliger en bij 'De Volle Grond' door twee vrijwilligers, terwijl het in de literatuur niet expliciet wordt genoemd. De zorgcliënten op 'De Volle Grond' wonen grotendeels aan de andere kant van Utrecht en zijn minder mobiel, waardoor het logisch is dat zij dit aspect niet noemen. Alle participanten die 'bekendheid met het gebied' als motief opgaven, geven aan dat ze het gebied vooraf al kenden en er vaak recreëerden.

Truus: *'Ik loop hier al jarenlang rond, dat is één. Dus dan zag ik het liggen aan de overkant van het water en ik zag dan ook wel eens mensen daar, achter de schuur, pauzes houden.'*

Op deze manier wist Truus van het bestaan van de tuin waardoor ze er uiteindelijk is terechtgekomen op aanraden van een vriendin. Marieke is zelf gericht gaan kijken of op 'De Amelis'Hof' vrijwilligers nodig waren, en Thijs (vrijwilliger Volle Grond) en Linde deden datzelfde bij 'De Volle Grond'. Linde woont in Lunetten en wilde in Antwerpen meewerken op een tuin, maar omdat daar uiteindelijk geen plek voor haar was heeft ze op een dichtbijgelegen bekende plek voor een stadslandbouwproject gekozen. Ze heeft daarbij ook nog overwogen om op 'De Amelis'Hof' mee te gaan werken, maar vanwege de biologische inslag van 'De Volle Grond' is dat project het uiteindelijk geworden.

5.3 Waarom is de tuin een goede plek voor mij?

Sociale instanties willen met name dat sociale vaardigheden op persoonlijk vlak worden bewerkstelligd (Verschelling-Hartog, 2009, pp.4-5). De persoonlijke doelen die aangegeven worden door de participanten in het onderzoek van 'De Amelis'Hof' hebben ook vooral te maken met sociale situaties en het versterken van de sociale vaardigheden op persoonlijk vlak. Bram (zorgcliënt Amelis'Hof) geeft aan:

'Nou, mijn grootste uitdaging is zeg maar omgaan met situaties waarin de ander zich sterk opstelt. En die een beetje op de ouwe patronen lijken waar ik altijd zo'n moeite mee heb gehad[...]: machtsstructuur, omgaan met leidinggevend en dat soort dingen. Dat kom je hier af en toe ook wel tegen. Dus dat mensen iets anders willen dan wat mijn ideeën zijn! In dat opzicht is dit voor mij een hele goeie omgeving om daar ervaring in op te doen.'

Daarbij is zelfvertrouwen opbouwen een persoonlijk doel dat voor Bram heel belangrijk is. Ook voor Annelies (vrijwilligster Amelis'Hof) is dat een belangrijk doel:

'Dapperheidsoefeningen, dat is het woord wat ik graag gebruik. Zoals de organisatie van [culturele zondagen] op me nemen is een dapperheidsoefening, want ik moet naar buiten treden, ik moet mensen die ik bijvoorbeeld goeie muzikanten vind vragen: 'So, wat een goeie muziek! Zou je misschien voor niks bij ons op de tuin willen komen spelen zonder de garantie dat je veel publiek hebt?' Daar moet ik elke keer opnieuw weer iets voor overwinnen, maar dat is hartstikke fijn dat ik dat hier wel kan doen.'

Truus (zorgcliënt Amelis'Hof) geeft juist aan dat ze moet leren om dingen te doen die ze leuk vind, en niet alle dingen waar ze voor wordt gevraagd op te pakken als ze dat niet ziet zitten. Ook dat heeft te maken met zelfvertrouwen ontwikkelen. Alle drie deze deelnemers geven aan dat ze niet alleen op de tuin aan deze doelen werken, maar ook op andere plekken en in andere situaties. Naast doelen met betrekking tot sociale situaties heeft Marieke (vrijwilliger Amelis'Hof) nog een groot, niet concreet doel: iets gelukkiger worden. Dat bereikt ze voor zichzelf door het werk in de tuin en het produceren van nuttige producten. Dit doel is vooral gericht op de persoonlijke ontwikkeling, net als de drie hiervoor genoemde doelen. Echter, deze is niet gericht op andere personen, maar op het werken aan jezelf door iets concreets toe te voegen aan de maatschappij.

Bij 'De Volle Grond' was er één zorgcliënt met een persoonlijk sociaal doel.

Daan (zorgcliënt): *'Voor mij is het gewoon al een hele stap om ff bezig te zijn. Om uit die wereld te komen en de mensen in het verleden niet meer tegen te komen en hier kom ik ze niet tegen, dus... [...] Het enige waar ik nu mee bezig ben is uit het leven blijven waar ik vandaan gekomen ben. En denken aan weer zelfstandig gaan wonen.'*

Hij wil door deelname aan het project de groep waar hij in het verleden mee optrok niet tegenkomen. Bij hem gaat het dus niet om het oefenen van bepaalde manieren van sociaal contact, maar vooral om het vermijden van sociaal contact met bepaalde personen buiten de tuin. Het persoonlijke doel van Linde (vrijwilliger Volle Grond) daarentegen is van een heel andere aard, zij wil vanuit het kader van haar studie leren over hoe het er op de tuin aan toe gaat:

'Wat ik leuk vind is, is om helemaal in zo'n bedrijf te zien hoe de dag gaat, hoe de week gaat, hoe de planning is voor zo'n jaar, hoe een teeltplan in elkaar zit en hoe je het een beetje moet organiseren als je zelf zo'n tuin hebt en hoe dat gaat met zorg samen. Eigenlijk een beetje het totaalbeeld vind ik interessant.'

Deze persoonlijke ontwikkeling van kennis is deels sociaal, maar met name gericht op hoe de uitvoering van het project in elkaar steekt. Ook dit sluit aan bij het leren van nieuwe vaardigheden (Bekkers, 2002; Bekkers, 2013, p. 107). Daar is ook het laatste persoonlijke doel op gericht dat hier wordt aangehaald. Thijs (vrijwilliger Volle Grond) wil een bijdrage leveren aan het welzijn van de zorgcliënten op de tuin en persoonlijke voldoening uit het werk op de tuin halen:

'Ik ben geen hulpverlener, ik ben gewoon een leek op het gebied van zorg. Maar doordat we gewoon met elkaar weten wat er op het spel staat voor sommige mensen probeer je gewoon zo prettig mogelijk te werken. Maar de insteek gaat om het werk zelf hier, natuurlijk.'

Dit doel is niet zozeer op hemzelf gericht, als wel op anderen die op de tuin meewerken. Daarbij werkt hij expliciet mee om te zorgen dat de tuin behouden blijft.

Dit wordt ook genoemd in Bekkers (2002, pp. 12-13). Een opvallend verschil tussen de twee tuinen op het vlak van persoonlijke doelen is dat de deelnemers aan het onderzoek op 'De Amelis'Hof' vooral doelen hebben met betrekking tot sociale ontwikkeling, gericht op sociale angsten waar ze in de samenleving buiten de tuin tegenaan zijn gelopen. Dit doel komt voor de Volle Grond in veel mindere mate aan bod. Er is alleen één zorgcliënt die dit aangeeft. De vrijwilligers hebben deels wel doelen op het vlak van sociale ontwikkeling, maar deze zijn gericht op studie en het andere mensen naar de zin maken. Persoonlijke doelstellingen zijn dus echt gericht op participatie in de samenleving buiten de tuin. Daarbij geeft een aantal deelnemers aan dat de tuinen zelf kunnen worden gezien als een plek om deze vaardigheden te oefenen.

5.4 Wil ik dat het werk hier aansluit op mijn oude werk of juist niet?

In de literatuur wordt aangegeven dat arbeid (voor delinquenten) zinvol moet zijn en aan moet sluiten bij genoten opleidingen, capaciteiten en belangstellingen om ze te laten (re-)integreren (Ministerie van Veiligheid en Justitie, 2013, p. 105). Over het algemeen sluit het werk dat op de twee tuinen gedaan wordt niet aan bij de opleiding of het werk dat eerder is gedaan door deelnemers aan het onderzoek. Participanten op 'De Amelis'Hof' die aangeven dat er raakvlakken zijn met hun huidige of oude werk, wilden toen ze gingen deelnemen juist zo min mogelijk met die raakvlakken van doen hebben en waren niet zozeer op (re-)integratie gericht. Vooral dit eerste punt wordt door de deelnemers afgezwakt. Bram (zorgcliënt Amelis'Hof) geeft aan dat hij uiteindelijk gekozen heeft voor 'De Amelis'Hof' omdat ze een smid en een IT'er zochten. Het smeedwerk wilde hij graag doen, maar de IT taken juist niet terwijl dat zijn vakgebied is:

'Ik zat in de WIA, thuis. En ik had gezien dat ze een IT'er zochten, wat ik ben. En ze zochten een smid. De eerste keer dat ik contact opnam hadden ze al een smid maar geen IT'er, maar ik wilde helemaal geen IT werk doen! Daar had ik héélemaal geen zin in! Ik heb later, halfjaar later, nog een keer gebeld. Ja, die smid was allemaal niks geworden. Nou, toen heb ik gezegd van: 'Nou, ik wil het heel graag doen'. 'Nou, kom maar'. Zo is het gegaan.'

Zo komt naar voren dat de personen op 'De Amelis'Hof' over het algemeen door negatieve ervaring in het (oude) werk, en in het geval van Marieke (vrijwilliger Amelis'Hof) teveel overeenkomsten met haar betaalde baan, geheel andere taken komen uitvoeren op de tuin dan waar ze voor geleerd hebben en daar bewust voor komen.

Daarnaast is er één vrijwilliger op 'De Volle Grond', Linde, die binnenkort een master biologie gaat vervolgen, welke gerelateerd is aan het werk op de tuin:

'Het is eigenlijk toch heel anders dan biologie, want dan bestudeer je de plantjes, de bijzondere soorten, alle Latijnse families [...] en echt ecologie. Hier is het toch veel meer dat je naar een geheel plaatje kijkt: Hoe het werkt en hoe je zo'n tuin inricht, hoe je met de mensen omgaat, en hoe alles groeit van zaaien tot aan het opeten en al die dingen, dus het is veel praktischer, veel directer, dichterbij.'

Voor de zorgcliënten op 'De Volle Grond' geldt dat het werk over het algemeen niet aansluit bij het werk dat ze deden voordat ze op 'De Volle Grond' kwamen werken, en dit is ook voor hen geen motief geweest om op de tuin te gaan werken. Alleen Henk (zorgcliënt Volle Grond) geeft aan dat hij eerder op een boerderij heeft gewerkt. De meeste zorgcliënten hebben volgens Tom

(coördinator Volle Grond) nooit een opleiding afgerond, waardoor het werk moeilijk kan aansluiten bij het opleidingsniveau van de cliënten. Er is daarmee een verschil te zien tussen de deelnemers op 'De Volle Grond' en de deelnemers op 'De Amelis'Hof', waarbij de deelnemers op 'De Amelis'Hof' expliciet geen werk willen dat aansluit bij hun vorige of huidige werk, terwijl dat bij 'De Volle Grond' verschilt. De zorgcliënten daar hebben er geen opmerkingen over gemaakt.

5.5 Waarom wil ik hier blijven werken?

De redenen waarom deelnemers op het project zijn komen werken verschillen, maar ook extra redenen die ervoor zorgen dat mensen op de tuinen willen blijven werken zijn anders. Thema's die daarbij op beide projecten worden genoemd zijn de werkzaamheden, sociale contacten en sfeer op de projecten en het zien veranderen van de seizoenen. Dit laatste is dus niet alleen een fenomeen dat voor kinderen van belang is, maar ook voor de volwassenen die op de tuinen werken (Danckaert e.a., 2010, p. 19). Bij 'De Amelis'Hof' worden daarnaast nog motieven gegeven met betrekking tot schoonheid en rust. Echter, de invulling van uitspraken over deze thema's komt maar gedeeltelijk overeen.

5.5.1 'Ik ben een echte boer geworden!'

Twee vrijwilligers en een zorgcliënt op 'De Amelis'Hof' en twee zorgcliënten op 'De Volle Grond' geven aan dat de werkzaamheden op het project een extra reden zijn om er te blijven werken. Annelies (vrijwilliger Amelis'Hof) geeft daarbij aan dat ze gewoon blij wordt van de werkzaamheden die ze kan doen en dat het contact met de grond daar belangrijk bij is. Ook Marieke (vrijwilliger Amelis'Hof) geeft dit primitieve in de werkzaamheden aan:

'Je ligt dus gewoon de hele dag op je buik in een gat in de grond te friemelen met modder tot aan je oksels en daarna sta ik te stralen als een klein kind. Zo van: 'Helemaal vieze kleren, vind ik wel leuk!' Het primitieve daarvan is iets dat ik heel lang heb gemist.'

Naast het primitieve dat Annelies en Marieke aangeven, geeft Bram (zorgcliënt Amelis'Hof) met betrekking tot de werkzaamheden aan dat hij extra motivatie haalt uit het meedenken over instandhouding en het werken op een historische plek, met de bedoeling de oude sfeer zoveel mogelijk terug te brengen.

Daphne (zorgcliënt) geeft aan dat juist de afwisseling in de werkzaamheden ervoor zorgt dat ze graag op 'De Volle Grond' wil blijven werken, en ten slotte bevallen de werkzaamheden Henk (zorgcliënt Volle Grond) zo goed dat hij het liefst de hele dag door wil gaan in plaats van de drie uur per dag dat hij op het project werkzaam is:

'Ja, en anders dat ik gewoon bezig ben hier, dat ik niet drie uur wil werken, maar echt wel vijf uur tot acht uur. En dan ga ik kleintjes poten, een beetje de boer pesten. Dat vind ik wel leuk, een beetje de boer pesten! [...] Ja. Ik ben een echte boer geworden!'

Uit zijn uitspraak komt ook naar voren dat er een veilige situatie wordt gecreëerd waar grapjes mogelijk zijn. Dit heeft deels te maken met de sfeer die op het project hangt en terugkomt in paragraaf 5.5.2.

5.5.2 'Ik vind de interactie heel prettig'

De sociale interactie en de sfeer op de tuin sluiten aan bij 'mensen ontmoeten' en 'vrienden maken', dat in 2000 door tweehonderd procent van de vrijwilligers als reden voor vrijwilligerswerk werd opgegeven (Bekkers, 2002). Deze twee aspecten worden ook door de deelnemers genoemd als motief om te blijven deelnemen op het project. Bij 'De Amelis'Hof' geeft één vrijwilligster, Marieke, aan dat ze merkt dat het werk op de tuin voor haar een stok achter de deur biedt om het huis uit te gaan en dat ze de sociale interactie heel fijn vindt:

'Ik weet: als ik stop in die tuin kan ik nog steeds wel naar buiten, maar dat ga ik niet meer doen.[...] Dus het is én een stok achter de deur om eruit te gaan, én ik vind de sociale interactie heel prettig, heel anders dan met mijn vrienden of met mijn collega's. Het is een plek waar ik hoor, en dat vind iedereen. Tenminste, andere medewerkers geven mij dat gevoel en ik zie dat bij hun ook. Het is voor

mij echt een apart universumpje waar ik hoor, en waar ik heel gelukkig van wordt. Dus dat wil ik graag houden.'

Ook Daan (zorgcliënt Volle Grond) geeft aan dat de gesprekken gaan over het werk op de tuin en dat niet constant wordt gevraagd naar de persoonlijke situatie en problemen, wat zorgt voor een goede sfeer. Daphne (zorgcliënt Volle Grond) zegt bovendien dat de mensen die op de tuin werken er zin in hebben om te werken doordat de goede werksfeer en de gezelligheid van het samenwerken: *'Verleden keer hebben we de hele dag preien schoongemaakt, maar dan ben je met zijn allen rond die marktkraam heen. Nou, dat was hartstikke gezellig! Vooral voor de gezelligheid kom ik hier!'*

Ten slotte geeft Linde (vrijwillige Volle Grond) aan dat je door de duur van je werkzaamheden steeds meer betrokken bent bij de tuin en de mensen steeds meer leert kennen. Daardoor en doordat er een fijne sfeer hangt is het aantrekkelijk om op de tuin te blijven, maar het is ook weer leuk om nieuwe dingen te zien en te leren. Dat is de reden dat zij ervoor kiest om door te gaan naar een volgend project. Als reden om te blijven is de ervaring van de seizoenen ook van belang op beide tuinen.

5.5.3 'Ik wil de seizoenen bewust meemaken'

Danckaert e.a. geven aan dat ook het bewust meemaken van de seizoenen een motief is voor deelname aan stadslandbouwprojecten (Danckaert e.a., 2010, p. 19). Marieke en Thijs, twee vrijwilligers op de verschillende projecten, geven daarnaast aan dat het bewust meemaken van de seizoenen en je er onderdeel van voelen een reden is waarom ze werkzaam blijven op het project.

Thijs: *'Een beetje met de seizoenen mee te gaan. Dat is een leuk aspect trouwens, dat je de seizoenen heel goed kan zien. Het klinkt misschien een beetje filosofisch en hoogdravend, maar dat je ook de seizoenen allemaal ziet komen.'*

Marieke geeft daarbij vooral aan dat ze op haar werk veel binnen zit en de basale elementen als warm en kou wel voelt, maar dat de seizoenen onbewust aan haar voorbij vliegen als ze niet soms bewust op de tuin aan het werk is. Daarnaast wordt de schoonheid van de omgeving gewaardeerd op 'De Amelis'Hof'.

5.5.4 'Het is hier een prachtige plek om te zijn'

Passie voor de natuur, zo geven Bommel, Aarts & Turnhout aan, is ook van belang voor deelname aan stadslandbouwprojecten (Bommel, Aarts & Turnhout, 2006, p. 20). Schoonheid en rust zijn twee argumenten die daaraan gerelateerd kunnen worden. Dit wordt aangegeven als reden om deel te blijven nemen door een vrijwilliger en twee zorgcliënten op 'De Amelis'Hof'. Annelies geeft daarbij aan dat ze een balans zoekt tussen het hoekige en betonnige van de stad en organische vormen en dat ze daar heel erg van kan genieten. Ook Truus (zorgcliënt Amelis'Hof) geeft dit aan en Bram (zorgcliënt) benadrukt dat gevoel:

'Het is hier ook een prachtige plek om te zijn. Dat wel. Vaak zit ik ook in de schuur te werken. Nu ik wat meer vaardigheden heb, wat beter kan lassen enzo, zit ik ook wat vaker hier buiten te werken. Het is gewoon prachtig hier.'

Truus geeft daarbij aan dat de schoonheid van de omgeving zorgt voor de creatie van rust voor haarzelf en dat ze op de tuin goed tot zichzelf kan komen. Een argument dat ook Overbeek, Somers & Vader (2008) noemen.

Al met al zijn er dus verschillende redenen die er, naast de redenen die deelnemers in het begin hadden, voor zorgen dat vrijwilligers en zorgcliënten op de tuinen werkzaam blijven. Bij 'De Amelis'Hof' zijn daarbij de werkzaamheden en de schoonheid van de omgeving het belangrijkste, voor zowel vrijwilligers als zorgcliënten. Bij 'De Volle Grond' zijn dit de werkzaamheden en de sfeer en het contact op de tuin. Deze worden echter alleen door de zorgcliënten genoemd als reden om te blijven. Het terugzien van de seizoenen wordt bovendien alleen genoemd door een vrijwilliger op beide tuinen.

5.6 Wat zijn mijn motieven voor deelname aan het stadslandbouwproject?

Motieven voor deelname vooraf zijn allereerst voor zowel vrijwilligers als zorgcliënten niet gericht op (re-)integratie. Dat doel is blijkbaar niet concreet genoeg om te noemen. Aspecten met betrekking tot (re-)integratie worden wel veelvuldig genoemd, zoals afwisseling tussen de woon- en werkomgeving. Dit motief werd door in totaal vier zorgcliënten en één vrijwilligster, die echter wel als zorgcliënt op 'De Amelis'Hof' terechtkwam, genoemd. Andere vrijwilligers noemen dit motief niet. Ook het vinden van een dagelijkse structuur, zoals naar voren komt in Wanberg, Kanfer & Rotundo (1999) is een motief dat aansluit bij (re-)integratie. Dit motief wordt alleen op 'De Volle Grond' genoemd als reden voor deelname door drie zorgcliënten. Ook dit is geen motief voor vrijwilligers om op het project te komen werken. Opvallend is dus dat de motieven die aansluiten bij (re-)integratie overwegend door zorgcliënten worden genoemd.

Naast motieven met betrekking tot (re-)integratie blijken er opvallend veel respondenten te zijn die op aanraden van anderen zijn gaan meewerken op de twee stadslandbouwprojecten, zoals ook naar voren komt in Oosterbaan (2013, p. 4). Dit doen namelijk vier van de twaalf geïnterviewde vrijwilligers en zorgcliënten. Bij 'De Amelis'Hof' waren dit een vrijwilliger en een zorgcliënt die op aanraden van medisch specialisten mee gingen werken, bij 'De Volle Grond' waren dit twee zorgcliënten die Freek al als jobcoach hadden gehad en door hun contact met hem op het project zijn gaan werken. Ook dit motief voor deelname wordt met name door zorgcliënten aangegeven.

Een motief dat met name door vrijwilligers wordt aangegeven is bekendheid met het gebied. Er is één zorgcliënt op 'De Amelis'Hof' die dit ook aangeeft, terwijl op 'De Volle Grond' geen zorgcliënten zijn die dit aangeven. Dit heeft er waarschijnlijk mee te maken dat de zorgcliënten op 'De Volle Grond' via instanties binnenkomen en dat zij minder mobiel zijn dan vrijwilligers in het algemeen en zorgcliënten op 'De Amelis'Hof', wat afgeleid kan worden uit het feit dat veel zorgcliënten op 'De Volle Grond' thuis worden opgehaald en 's middags weer thuis worden gebracht.

Andere motieven die worden genoemd voor deelname vooraf waren het gevoel om een bijdrage aan de samenleving te leveren, de werkzaamheden, het sociale contact, informatie over het biologische voedselverbouwingsproces en de manier van begeleiding.

Andere redenen dan deze beginredenen om te blijven werken op de tuin hebben betrekking op, met name, de werkzaamheden, die vrij weinig werden genoemd bij de motieven vooraf. Uiteindelijk blijkt dit een aspect te zijn dat er voor zorgt dat deelnemers toch op het project blijven werken, zowel voor vrijwilligers als voor zorgcliënten. Ook de sfeer en de contacten op de tuin zijn hierop van invloed voor beide groepen. Dit wordt ook in Bekkers (2002) aangegeven. Daarnaast wordt de beleving van de verschillende seizoenen zoals ook naar voren komt in Danckaert e.a. (2010, p. 19) door twee vrijwilligers genoemd, en wordt de schoonheid van de omgeving genoemd door drie deelnemers aan het onderzoek van 'De Amelis'Hof'. Deze schoonheid van de omgeving wordt ook genoemd in het onderzoek van Bommel, Aarts & Turnhout (2006, p. 20).

Opvallend is dat het werk op de tuin in de meeste gevallen niet aansluit op het werk of de opleiding die de deelnemers aan het project ervoor hebben gedaan, en dat dat over het algemeen ook niet gewenst is. De zorgcliënten op 'De Volle Grond' hebben bovendien over het algemeen geen opleiding afgerond, waardoor het niet mogelijk is werkzaamheden te doen die op een opleiding aansluiten.

Naast motieven voor deelname vooraf en andere redenen om er te blijven hebben op 'De Amelis'Hof' zowel de vrijwilligers als de zorgcliënten over het algemeen motieven die betrekking hebben op persoonlijke doelen. De meeste doelen zijn daarbij gericht op persoonlijke sociale versterking. Bij 'De Volle Grond' variëren de doelen meer. De enige zorgcliënt die een persoonlijk doel aangaf had het niet over persoonlijke sociale versterking op het project, maar juist over het vermijden van ongewenste contacten buiten het project. Daarnaast gaf de vrijwilliger die het motief had om iets over de biologische processen op de tuin te leren aan dat ze dit ook als persoonlijk doel had. Ook Bekkers (2002) en Bekkers (2013, p. 107) geven dit aan. Daarnaast werd door een andere vrijwilliger aangegeven dat zijn doel was om het voor de zorgcliënten zo aangenaam mogelijk te

maken en zelf lekker op de tuin te werken, wat ook een motief is dat Bekkers aangeeft (Bekkers, 2002, pp. 12-13).

6. Ervaringen met deelname aan stadslandbouwprojecten gericht op (re-) integratie

Dit hoofdstuk beschrijft ervaringen van deelnemers met het werk op stadslandbouwprojecten. Een aantal onderdelen is hierbij niet terug te koppelen aan de literatuur, gezien er weinig bekend is over de persoonlijke ervaringen van zorgcliënten op stadslandbouwprojecten. Er is, zoals in hoofdstuk 1 en 2 is aangegeven, veel geschreven vanuit beleidsmakers en beleidsuitvoerders, maar de perspectieven van zorgcliënten zelf komen daarbij alleen vanuit het oogpunt van deze beleidsmakers en –uitvoerders aan het licht. Uit de interviews komen drie thema's naar voren bij ervaringen met deelname, namelijk begeleiding, persoonlijke ontwikkeling en contacten op de tuinen. Deze drie onderwerpen worden in dit hoofdstuk uitgelicht.

6.1 Hoe ervaar ik de persoonlijke begeleiding en aansturing door de tuinders?

Persoonlijke ervaringen met de begeleiding op de tuinen wordt door deelnemers aan de twee stadslandbouwprojecten opvallend vaak genoemd. Daarbij zijn er binnen de begeleiding nog bepaalde thema's die worden aangehaald. Begeleiding met betrekking tot aanpassing in het (re-) integratietempo naar het vermogen van de deelnemers komt in totaal vijf keer aan bod op de tuinen samen, en communicatie tussen de deelnemers en de coördinatoren vier keer. Daarnaast komen op 'De Amelis'Hof' het krijgen van vertrouwen van de begeleiding, het hebben van een voorbeeldfunctie en de manier van het geven van opdrachten aan bod, terwijl bij 'De Volle Grond' nog een opmerking werd gemaakt over de waardering voor extraatjes.

6.1.1 'Ik denk: 'Laat ik twee uurtjes beginnen''

Van der Veer geeft aan dat het (re-) integratieproces per persoon verschilt in snelheid (Van der Veer, 2007, p. 223). Ook bij de onderzochte projecten bleek verschil in snelheid van (re-)integratietrajecten van belang te zijn. Door één vrijwilliger en twee zorgcliënten op 'De Amelis'Hof', evenals door twee zorgcliënten op 'De Volle Grond', wordt aangegeven dat de coördinatoren op het project goed omgaan met het aanbieden van deze variaties in snelheid met betrekking tot het (re-) integratieproces. Voor alle deelnemers werden de werkzaamheden aangepast aan waar zij op dat moment fysiek en mentaal toe in staat waren. Zo geeft Marieke (vrijwilliger Amelis'Hof) aan dat het bespreekbaar is als je iets voor een bepaalde tijd niet kunt, dan worden er andere taken verzonnen met een passende werkdruk. Daarbij wordt wel eens tegen wat grenzen aangeduwd, omdat veel deelnemers aan het project er moeite mee hebben om hun grenzen dichterbij of juist verder weg te leggen. De coördinatoren zien dat soms beter dan de vrijwilligers of zorgcliënten zelf. Truus (zorgcliënt Amelis'Hof) geeft hier een goed voorbeeld van:

'Ik vind het leuk om mensen te ontmoeten, in de pauze, maar in het begin kon ik dat trouwens ook niet 'handelen'... Dus toen heeft ze [Tineke] ook wel geadviseerd: 'Ga apart zitten op een stoel, iets naar achter, dat je eruit kan gaan als het genoeg is''.

Truus en Lianne (zorgcliënt Amelis'Hof) geven daarnaast aan dat ze af en toe even op een bankje mogen gaan zitten totdat het weer gaat, en dat Tineke (coördinator Amelis'Hof) daar rekening mee houdt. Op 'De Volle Grond' is aanpassing naar vermogen ook terug te zien in de begeleiding:

Daan (zorgcliënt Volle Grond): *Ja. Ja.... Het is zo lang... zo lang geleden dat ik nog de hele dag gewerkt heb, dus ik denk: 'Laat ik twee uurtjes beginnen en dan kijken hoe dat gaat.' [En dan misschien nog meer], dat kan ja, dat kan. Dat is open.'*

Daarnaast geeft Daan aan dat het ook mogelijk is om tijdelijk minder of niet te werken als het niet gaat, dat hij op zijn eigen tempo mag werken en dat er geen druk op hem gelegd wordt. Aanpassingen naar vermogen van de deelnemers heeft daarnaast ook zijdelings te maken met het

creëren van een veilig gevoel en met de communicatie die plaatsvindt tussen de coördinatoren en de deelnemers, gezien een veilig gevoel gedegen communicatie kan stimuleren.

6.1.2 'Hier is er altijd iemand als je met vragen zit enzo'

Door een vrijwilliger en een zorgcliënt op 'De Amelis'Hof' en twee zorgcliënten op 'De Volle Grond' is aangegeven dat de manier van communiceren heel veilig aanvoelt. Zo geeft Marieke aan dat ze de coördinatoren aan kan spreken op de manier van begeleiding als ze het er niet mee eens is of als die haar dwars zit. Door dat naar elkaar toe uit te spreken blijft de communicatie open en wordt meteen reflectie en zelfreflectie toegepast. Bram (zorgcliënt Amelis'Hof) geeft hier een mooi voorbeeld van:

'[...] want dat heeft Aron (coördinator twee) ook wel eens gezegd. Dat we heel veel op mekaar lijken en een beetje dezelfde achtergrond hebben, en dat kan af en toe flink botsen, maar tot nu toe wordt dat altijd heel, heel goed uitgesproken. Dat gaat ook steeds beter. [...] Ik heb gewoon de zekerheid van: als het dan knalt, dan wordt het met zijn drieën uitgesproken. Soms met zijn vieren zelfs, met mijn thuisbegeleiding erbij. Maar tot nu toe is dat altijd goed gegaan.'

Bram geeft echter ook aan dat de communicatie op andere vlakken niet altijd goed gaat:

'Waar ik me regelmatig aan stoort is het aspect veiligheid. Ik vind dat er te luchtig mee wordt omgesprongen. [...] ik heb me bijvoorbeeld behoorlijk sappig gemaakt waarom we hier geen valbescherming hebben. [...] ik vind dat de tuin daar zijn verantwoordelijkheid in hoort te nemen. [...] Vorig jaar is er iemand met een riek door zijn laars heen geprikt terwijl ze stront stonden te scheppen. Ja, ik vind: dat gaat niet. Die tijd is voorbij! Dat kan best één keer gebeuren, maar dan onderneem je daar actie op. Nou, dat wordt gewoon niet gedaan en dat vind ik heel kwalijk. [Daarnaast vind ik dat de hygiëne] beter kan. Want kijk, je werkt in een omgeving met aarde en dieren en ongedierte, en er is eigenlijk geen echte plek om bijvoorbeeld iets basaal te doen als je handen wassen.'

Er wordt blijkbaar, in ieder geval in de ogen van Bram, te lichtzinnig gedacht over mogelijke gevaarlijke situaties die zich voor kunnen doen op de tuin. Hij geeft aan hier herhaaldelijk opmerkingen over te hebben gemaakt, terwijl er niets mee wordt gedaan. De communicatie met betrekking tot de begeleiding is voor hem dus goed, maar op andere vlakken wordt er niet altijd geluisterd naar wat de deelnemers inbrengen.

Op 'De Volle Grond' geeft Daan aan dat de manier van communiceren hem bevalt omdat het niet te therapeutisch is. Hij heeft een verleden waarbij hij verschillende keren op een negatieve manier met 'de instanties' in aanraking is gekomen. Therapie koppelt hij meteen aan 'de instanties'. De coördinatoren op het project helpen en ondersteunen hem echter op een andere manier. Hij geeft aan dat gesprekken op de tuin eerder een soort 'vader-zoon' of 'vriend-vriend' gesprekken zijn, wat hem bevalt. Medewerkers weten in principe niet helemaal van elkaars verleden, en dat is ook niet nodig. De coördinatoren weten hier wel vanaf en als het nodig is zijn ze altijd bereid in gesprek te gaan. Marloes (zorgcliënt Volle Grond) vergelijkt het vooral met haar vorige werk:

'De vorm van begeleiding die je krijgt is ook wel prettig. [...] Als je daar zat dan kwam er een keer in de week nog niet eens een half uurtje even iemand kijken hoe het gaat, en hier is er altijd iemand als je met vragen zit enzo. Zodat je er ook niet te lang mee hoeft te lopen.'

De mate van begeleiding is op 'De Volle Grond' dus een stuk intensiever dan bij andere baantjes die vanuit zorgtrajecten te vervullen zijn.

6.1.3 'Dat kan jij wel'

Naast de manier van communicatie is ook het krijgen van vertrouwen van de coördinatoren een aspect dat iets toevoegt aan de ervaring die deelnemers met de coördinatoren hebben (Oosterbaan, Van Blitterswijk & Niemeijer, 2006, p. 19; Bekkers, 2013, pp. 113-114). In het beleidsstuk 'Aan het Werk' Mogelijkheden voor Arbeidsintegratie van Mensen met een Verstandelijke Handicap' komt dit aan de orde (Dankers & Wilken, 2005). Er zijn twee vrijwilligers en een zorgcliënt op 'De Amelis'Hof' die aangeven dat ze het qua begeleiding fijn vinden dat ze vertrouwen krijgen van de coördinatoren om dingen op hun eigen manier te doen. Annelies (vrijwilliger Amelis'Hof), die de culturele zondagen organiseert, geeft aan dat Tineke (coördinator Amelis'Hof) zich echt met de tuin bezighoudt als zij daarmee bezig is, dat ze er vrij in wordt gelaten en dat het haar het gevoel geeft dat Tineke

vertrouwen in haar manier van organiseren heeft, zonder alles volledig op haar af te schuiven. Ook Truus geeft dit aan:

'Ik heb ook wel eens gezegd: 'Heb je nou eigenlijk wel wat aan mij?' [...]. Toen zei Tineke [...] dat ik hier voor mezelf was, dat één, maar twee: ze zei: 'Jij doet dingen waar ik niet aan toe kom'. Dat zei ze ook'.

Op deze manier krijgt Truus het gevoel dat ze nuttig bezig is op de tuin, wat meteen een gevoel van eigenwaarde geeft, en wat zorgt voor een gevoel van waardering voor de geleverde arbeid. Marieke heeft ditzelfde met de andere coördinator die op de tuin rondloopt. Hij laat haar nogal eens haar eigen grenzen opzoeken en verleggen, waardoor ze het gevoel heeft een prestatie te hebben geleverd:

'[Aron] zegt af en toe: 'Dat kan jij wel', [een waterleiding aanleggen]. Dan raak ik gewoon wel in de stress hoor, dan denk ik van: 'Ja, dat kan ik helemaal niet en blilllugh...' Hij zegt: 'Nee, hier heb je de buizen, het moet zo en zo komen, ga maar aan de slag'. Dan ben ik eerst een uur met mezelf bezig, want ik denk: 'Dat kan ik helemaal niet!' 'Jawel, dat kan ik wel!' 'Nee, dat kan ik echt niet', 'Nou ik ga het maar doen...'. 'Zie, het lukt niet...' 'Nou, maar daar krijg je rustig de tijd voor, hij verwacht ook niet dat het in een uur af is... En dan word ik rustig en dan denk ik: 'Maar hij denkt dat ik het wel kan, misschien kan ik het dan toch?' En als het dan lukt dan vind ik dat gewoon geweldig.'

Dit aspect komt ook terug in het onderzoek van Oosterbaan, Van Blitterswijk & Niemeijer naar de inzet van zorgcliënten in het groen bij gemeenten (Oosterbaan, Van Blitterswijk & Niemeijer, 2006, p. 21). Marieke is dan wel geen zorgcliënt meer op de tuin, maar dat is ze wel geweest. Het project helpt haar dus ook nu nog vooruit. De coördinatoren geven deelnemers aan het project zo de mogelijkheid hun grenzen op te zoeken en te verleggen, waarmee ze direct laten zien dat ze vertrouwen in hun kunnen hebben.

6.1.4 'Wij doen dat, dus jullie kunnen dat ook!'

Het stimuleren van deelnemers door ze een spiegel voor te houden, zodat ze zichzelf kunnen ontplooiën en zodat ritme en regelmaat wordt gecreëerd, wordt beschreven door Oosterbaan, Van Blitterswijk & Niemeijer (2006, p. 19). Vertrouwen in en reflectie op de eigen persoon wordt deels ook bereikt doordat de coördinatoren als rolmodellen worden gezien. Marieke en Truus geven aan dat de begeleiding vooral een voorbeeldfunctie heeft voor de deelnemers:

Marieke: *'Nou ja, weet je, iedereen vindt het lastig om in de winter om zeven uur uit zijn nest te komen, maar we gaan het wel doen! Met zijn allen. En Aron en Tineke zeggen: 'Ja, wij doen dat ook! [...] En de halve mensheid doet dat, dus dan kunnen jullie dat ook!''*

Een doel dat ze op de tuin graag willen bereiken, zoals al werd aangegeven in hoofdstuk 4. Daarbij zijn echter niet alle begeleiders gelijk in de manier waarop ze begeleiding geven, en past de ene begeleider op een bepaald moment beter bij de ontwikkelingsfase waarin een zorgcliënt zich bevindt dan de ander, geeft Truus aan.

6.1.5 'Hier moet je je mes neerzetten'

De manier van communiceren verschilt ook binnen de tuin, geeft Lianne nog aan. De begeleiding van de twee coördinatoren op 'De Amelis'Hof' verschilt:

'[De begeleiding] van Tineke vind ik heel fijn en van [Aron] vind ik soms... Weet je, ik vind het een beetje lastig... Maar ik vind hem wel heel sympathiek. Op de maandag ben ik ook een keer geweest en dan is Aron er, en Aron is wat algemener in het geven van zijn opdrachten. En Tineke is veel helderder zeg maar: 'Hier moet je het mes neerzetten als je iets afsnijdt', en dat is het verschil zeg maar. Ze geven beide op een andere manier leiding aan de tuin. Ja, dat is merkbaar.'

Per deelnemer zal het dus verschillen met wie er gewerkt wordt en hoe er omgegaan wordt met de deelnemer op het project. Zoals in paragraaf 6.1.3 naar voren komt, heeft Marieke juist baat bij de begeleiding van Aron, gezien zij daardoor haar grenzen verlegt. Dit kan duiden op een verschil tussen vrijwilligers en zorgcliënten, al is dat moeilijk te zeggen op basis van opmerkingen van twee deelnemers.

6.1.6 'We hebben hier gekampeerd!'

Ten slotte worden bij 'De Volle Grond' door Jan (zorgcliënt Volle Grond) de extraatjes gewaardeerd. Hij geeft aan dat een kampeeravondje hem heel erg beviel. Dat kampeeravondje viel buiten de gewone werktijden op de tuin:

'Ja, hier hebben we een keer gekampeerd op dit stukje. [...]Echt met de tent! Lekker geslapen hierzo. [...]Met de baas en de bazin met de kinderen!'

Dit geeft aan dat de coördinatoren op het project verder gaan dan alleen begeleiding tijdens de werkuren op de tuin en dat ook daarbuiten af en toe initiatieven worden genomen. Dat wordt gewaardeerd door deze deelnemer.

Al met al worden er door de vrijwilligers en zorgcliënten op 'De Amelis'Hof' meer voorbeelden gegeven over de begeleiding op meerdere vlakken dan op 'De Volle Grond' gebeurt. De voorbeelden van de begeleiding die worden gegeven op 'De Volle Grond' komen daarbij alleen van de zorgcliënten, vrijwilligers geven op dit vlak niets aan. Voor de zorgcliënten op beide tuinen verschillen de categorieën waarin voorbeelden worden gegeven, al wordt 'aanpassing naar vermogen' op beide tuinen twee keer door een zorgcliënt genoemd. Voor de vrijwilligers op beide tuinen is er verschil, gezien er geen vrijwilligers zijn op 'De Volle Grond' die punten met betrekking tot de begeleiding aangeven, terwijl dat op 'De Amelis'Hof' vijf keer gebeurt door in totaal twee vrijwilligers.

6.2 Hoe heb ik mij persoonlijk ontwikkeld?

6.2.1 'Ik weet al/ weet nog niet wat ik in de toekomst wil gaan doen'

Zoals ook wordt aangegeven in het rapport van Bommel, Aarts & Turnhout 'Over Betrokkenheid van Burgers en hun Perspectieven op Natuur' (Bommel, Aarts & Turnhout, 2006, p. 20), geven alle participanten in het onderzoek op 'De Amelis'Hof' aan dat ze niet per se op zoek naar werk in de groensector, maar vrijwel altijd komen vanuit persoonlijke interesse voor de landbouw en passie voor de natuur. Zowel vrijwilligers als zorgcliënten op 'De Amelis'Hof' zijn vaak uitgekeken op het werk dat ze deden voor ze op de tuin kwamen. Een aantal personen gaat uiteindelijk weer terug naar hun oude vak, maar de meeste deelnemers zijn juist op zoek zijn naar wat ze in de toekomst willen gaan doen en hoe ze daar handen en voeten aan kunnen geven. Een voorbeeld hiervan is Bram (zorgcliënt Amelis'Hof), die vanuit de IT-sector komt en het werk mooi vindt, maar ook graag op de tuin al het laswerk doet. Hij weet nog niet of hij de IT-sector weer in zou willen. Het liefst zou hij restauratiewerkzaamheden aan oude gebouwen doen, maar een combinatie met IT en 'De Amelis'Hof' zou ook een goede oplossing zijn.

Tineke (coördinator Amelis'Hof) en Marieke (vrijwilliger Amelis'Hof) geven aan dat een aantal deelnemers zelf een bedrijfje is gestart. De kanten die de deelnemers uiteindelijk op willen variëren echter. Daarbij geeft Lianne (zorgcliënt Amelis'Hof) aan dat ze graag wil re-integreren en dat de sector niet echt uitmaakt, zolang ze maar kantoorwerk kan doen dat te combineren is met haar gezondheidssituatie, gezien werk in de confectie-industrie, waar ze uitkomt, voor haar niet meer haalbaar is.

Een aantal vrijwilligers en zorgcliënten weet ook dat ze nog niet sterk genoeg zijn of zijn nog helemaal niet bezig met wat ze in de toekomst willen gaan doen, zoals Annelies (Vrijwilliger Amelis'Hof) en Truus (zorgcliënt Amelis'Hof).

Annelies: *'Wat de afgelopen jaren zich wel heeft bewezen is: 'Het komt wel op mijn pad'. Dit is ook op mijn pad gekomen, en ik had me geen betere plek kunnen indenken en dat geloof ik oprecht. [...] Ik denk niet dat het zin heeft om dat nu al te bedenken, maar dat dat iets met schrijven of met tekst zal zijn... of dat dat zo wezenlijk voor me is, dat heb ik wel door de tuin kunnen onderkennen.'*

Daarnaast is het voor de keuze in een bepaalde richting allereerst van belang dat de basale rollen van de persoon worden hersteld, en daarna komt werk pas in beeld, zoals Van der Veer aangeeft (Van der Veer, 2007, p. 223). Zo is Marieke bij hetzelfde bedrijf blijven werken als waar ze werkte vóór haar burnout. Soms twijfelt ze of ze niet iets anders moet gaan doen, maar ze is niet

totaal ontevreden met wat ze doet en zolang het wel goed gaat wil ze geen grote beslissingen nemen.

Ook al waren er geen motieven om het werk op de tuin aan te laten sluiten op persoonlijk opleidingsniveau en eerdere werk, toch zijn onverwachts aansluitingen ontstaan voor een aantal personen. Annelies heeft bijvoorbeeld een opleiding journalistiek gedaan en heeft onder andere delen van de tekst voor de website van 'De Amelis'Hof' verzorgt omdat dit aansluit bij haar vaardigheden. Het sluit ook deels aan bij haar vooropleiding, al wil zij zich liever niet meer bezig houden met het schrijven van artikelen, maar meer met het schrijven van gedichten en liedjes en het helpen van andere mensen om hun gedachten op papier te zetten. Dit heeft voor haar dan ook gezorgd voor een toegevoegde waarde aan haar werk op de tuin, ook omdat zij zich er op haar plek voelt.

Op 'De Volle Grond' steekt het iets anders in elkaar, al lijkt de situatie qua mogelijkheden met betrekking tot eerder werk van de vrijwilligers erg op de situatie bij 'De Amelis'Hof'. De meeste vrijwilligers komen er volgens Daniëlle (coördinator Volle Grond) werken, omdat ze werken op de tuin leuk vinden maar er verder niets mee willen doen:

'[...]Er zijn ook wel vrijwilligers geweest die echt kwamen om te leren. We hebben een jongen gehad, die is nu pasgeleden naar de Pyreneeën, Spanje gegaan om zijn eigen tuin op te zetten. En die kwam hier echt om te leren en zo zijn er nog wel wat geweest.'

Voor de meeste vrijwilligers echter, is dit niet het geval. Toch geldt ook voor Thijs (vrijwilliger Volle Grond) en Linde (vrijwilliger Volle Grond) een uitzondering. Thijs geeft aan dat hij zijn illustratiewerk weer op wil pakken en ondanks dat dat niet zijn reden was voor deelname, heeft hij nu kans hiermee op de tuin iets te kunnen doen:

'Er zijn nog plannen, maar die komen niet echt van de grond want ik ben illustrator geweest, freelancer, en dat ben ik eigenlijk nog. Dat ik ook misschien wat dingen kan doen in de PR: dingen ontwerpen. En ook voor activiteiten vindt Tom (coördinator Volle Grond) het wel leuk als ik een soort standje zou hebben op open dagen of door het jaar heen, dat ik teken met de mensen hier, of iets dergelijks.'

Op die manier zou het voor Thijs mogelijk zijn in ieder geval nog bezig te zijn met het werk dat hij deed voordat hij werkloos raakte, zodat hij het zelfstandig weer makkelijker kan oppakken. Vooral voor Linde sluit het tuinwerk op 'De Volle Grond' aan bij haar opleiding. Het was zowel een motief voor haar om op 'De Volle Grond' te gaan werken als dat ze het als een positief punt ervaart tijdens het werk:

'[...]Ik kan gewoon eigenlijk de hele dag door allemaal dingen vragen als me iets te binnen schiet hoe ze dat hier doen.'

Verder wil ze gewoon zien wat er op haar pad komt en blijft ze nog twee weken op de tuin werken om vervolgens weer naar een ander landbouwproject door te schuiven.

De wensen op arbeidsvlak van de zorgcliënten wordt serieus genomen. Dit is ook van belang voor hun (re-)integratieproces (De Gier, 2010, p. 310). Voor de zorgcliënten verschilt de situatie op 'De Volle Grond' echter iets van die van 'De Amelis'Hof', gezien er een aantal zorgcliënten is dat goed weet wat ze wil en niet specifiek voor het tuinwerk op het project is. Tom is begonnen met zes zorgcliënten waarvan er één al tatoeëerder en één schilder wilde worden. Zij kwamen niet specifiek voor de tuin, maar vooral voor de dagbesteding. Daarbij moesten ze wel enige affiniteit met tuinwerk hebben. Daarnaast loopt er al twee jaar een jongen rond die taxichauffeur of koerier wil worden en het fijn vindt zijn vaardigheden op de tuin te oefenen. Echter, voor het grootste gedeelte zijn de zorgcliënten niet bezig met welke verdere stappen ze willen doen op de arbeidsmarkt. Op beide tuinen heerst dus een zachte permissieve activeringscultuur gericht op het maatschappelijk welzijn van de cliënten en vrijwilligers en niet zozeer op harde activering (De Gier, 2010, p. 309).

Niet alleen de aansluiting op het oude werk en de vooropleiding is van belang voor de totale ervaring met deelname, ook ervaring met persoonlijke verandering speelt daarin mee.

6.2.2 'Ik zie, het begint te gaan'

Oosterbaan, Van Blitterswijk & Niemeijer geven aan dat werk voor deelnemers tot waardering en erkenning leidt, waardoor het zelfvertrouwen toeneemt (Oosterbaan, Van Blitterswijk & Niemeijer, 2006, p. 19). Ook op beide onderzochte projecten is dat het geval. Op 'De Amelis'Hof' wordt expliciete persoonlijke verandering sinds aanvang van het werken op de tuin aangegeven door twee vrijwilligers en één zorgcliënt. Bij 'De Volle Grond' gaat dit om twee zorgcliënten. Deze vooruitgang wordt hieronder uiteen gezet. Daarbij is het van belang in acht te nemen dat niet alle persoonlijke ontwikkelingen volledig aan de tuin zijn ontleend, maar dat ook andere aspecten uit de persoonlijke omgeving hier invloed op uitoefenen.

Het 'leuk vinden' van het werk wordt door drieenzeventig procent van de deelnemers in het onderzoek van Bekkers in 2000 aangegeven (Bekkers, 2002). Annelies geeft ook aan dat haar zelfvertrouwen in de periode dat ze op 'De Amelis'Hof' werkt omhoog is gegaan vanuit het motief dat ze doet wat ze leuk vindt:

'Het helpt wel om te doen wat bij je past en daar heb ik hier ook het lef voor gehad. [Ik dacht dat ik in het najaar weg zou gaan. Dus toen dacht ik: 'Nou, dan maak ik een boekje en dan geef ik mijn teksten aan de tuinder en zijn vrouw', dus dat heb ik zonder aarzeling gedaan terwijl ik normaal dan denk van: 'O, mijn god, wat heb ik gedaan? Wie zit hier nou op te wachten?' [...] En het werd gewaardeerd, en dat is denk ik ook wel heel motiverend geweest.'

De aarzeling van Annelies werd weggenomen, doordat ze vanuit haar eigen perspectief naar haar werk is gaan kijken en zelf blij is met het resultaat.

Een hoofdkenmerk van (re-)integratietrajecten is de mogelijkheid tot ontwikkeling van kennis en vaardigheden, aldus Oosterbaan, Van Blitterswijk & Niemeijer (2006, p. 19). Bram geeft aan dat de tuin hem dit biedt. Hij wordt zich, onder andere door de tuin, heel erg bewust van zijn reacties. Hij is bezig met het zoeken naar redenatiepatronen bij zichzelf en waar de oorsprong ligt van bepaalde frustraties die hij tegenkomt. Bram begint nu te merken dat de begeleiding en de aanwezigheid op de tuin zijn vruchten afwerpt. Ook Marieke geeft dit aan, ze heeft af en toe klussen op de tuin die niet handig zijn gepland, waar ze gefrustreerd van raakt, maar als ze het achteraf bekijkt heeft ze die klussen wel leuk gevonden en is ze bezig geweest:

'Ik was bladeren van de tuin aan het harken in een kruiwagen en naar het bos aan het rijden. En toen dacht ik: 'Jáááá.... Wacht effe, nu ben ik dus gewoon blaadjes naar het bos aan het rijden. Dat vind ik echt bizar!' Maar toen moest ik er ook zo om lachen dat ik dacht: 'Wacht even, dit is precies wat het is'. En ik dacht: 'Vind ik het erg dan?' En ik dacht: 'Nee ik vind het geen erge klus'. [...]Ik ben blijkbaar altijd zo erg gericht op efficiëntie en dan zeg ik: 'Nou... daar is helemaal niet goed over nagedacht!' En misschien was dat ook wel niet zo, maar het heeft zeker zijn nut gehad.'

Daarbij ziet zij in dat haar burnout een lange nasleep heeft met pieken en dalen en dat haar werk op de tuin voor haar gemoed en haar fysieke gezondheid positief werkt, een argument dat ook Saunders geeft (Saunders, 1993). Crouch & Ward geven aan dat hierdoor de stress van het dagelijkse leven weg kan vallen (Crouch & Ward, 1994). Marieke beaamt dit. Door het werk op de tuin leert ze om op een andere manier naar haar werkzaamheden te kijken en te zien dat niet alleen efficiëntie van belang is.

Het oefenen van sociale vaardigheden, dat naar voren komt in 'Health Benefits of Urban Agriculture' (Bellows, Brown & Smith, 2003, p. 7), wordt op 'De Volle Grond' genoemd. Daan (zorgcliënt) geeft aan dat het feit dat hij op de tuin werkt een teken is dat het goed met hem gaat. Hij heeft namelijk een tijd op straat gezworven en was verslaafd. De routine van de tuin geeft hem houvast waardoor het, ook nu nog, steeds beter met hem gaat en het in zijn hoofd steeds rustiger is geworden:

'[...] ik zie, het begint te gaan. Want ik toen ik hier in het begin kwam was ik schandelijk. Rare ideeën in mijn hoofd, negatieve ideeën, en ik zie dat ze nou een beetje slijten. Het komt niet zo vaak meer voor [...] doordat ik hier kom, ja, ja. Dan ben ik weer met andere mensen bezig.'

Het werk op de tuin biedt hem daarnaast een kader voor de manier waarop 'gewone mensen', zoals hij het zelf noemt, in het leven staan. Zo oefent hij zijn sociale vaardigheden, want daar kan hij zijn vragen over kwijt op de tuin.

Ook Jan (zorgcliënt Volle Grond) heeft vooruitgang geboekt op de tuin, aangezien hij de eerste twee dagen dat hij aanwezig was helemaal niet wilde meewerken en niets wilde leren. Door de tijd heen heeft hij echter heel wat opgepikt met betrekking tot de gewassen en de werkzaamheden daaromheen, en daar is hij heel trots op. Zijn zelfvertrouwen, trots, zelfverzekerdheid, persoonlijke voldoening en daadkracht zijn hiermee sterk vooruit gegaan. Deze elementen worden ook beschreven in het eerder genoemde rapport van Bellows, Brown & Smith (2003, p.6).

Uiteindelijk zijn er in totaal dus zagezegd drie vrijwilligers op beide projecten die toch hun werkzaamheden op de tuin aan kunnen laten sluiten op hun opleiding en eerdere werk. Voor de zorgcliënten is dit aspect niet van toepassing, al hebben ook zij verschillende persoonlijke ontwikkelingen doorgemaakt op de tuin, met betrekking tot verandering van de persoonlijke houding. Ook ervaringen met contacten op de tuinen beïnvloeden (re-)integratiemogelijkheden.

6.3 Hoe ervaar ik de contacten op de tuin?

Op beide tuinen zorgen de contacten met andere personen over het algemeen voor een goed gevoel bij de deelnemers, in de literatuur beschreven als een positief aspect voor mogelijkheden tot (re-) integratie (Dankers & Wilken, 2005, p. 11; Oosterbaan, Van Blitterswijk & Niemeijer, 2006, p. 21). Acceptatie van elkaar en respect voor elkaar wordt daarbij over het algemeen aangegeven als een positief punt dat op beide tuinen terug te vinden is. Daarbij speelt vooral een rol dat deelnemers van elkaar weten dat ze vanuit overeenkomstige motieven op de tuin aan het werk zijn en dat ze voorbeeld kunnen nemen aan elkaar en elkaar op zaken aan kunnen spreken. Daarnaast speelt de samenstelling van de groep voor één deelnemer een belangrijke rol in de mate van gezelligheid.

6.3.1 'Niemand gaat aan je trekken'

Volgens de literatuur is het belangrijk dat deelnemers voelen dat ze erbij horen en zich identificeren met de groep (Oosterbaan, Van Blitterswijk & Niemeijer, 2006, p. 21). Op beide tuinen wordt dit genoemd als een belangrijk punt. Deelnemers hebben overeenkomstige motieven voor deelname. Dit beïnvloedt de ervaring met contacten op de tuinen. Een vrijwilliger en een zorgcliënt op 'De Amelis'Hof' en twee zorgcliënten op 'De Volle Grond' noemen deelname van mensen die moeite hebben om mee te draaien in het arbeidsproces als positief punt in de ervaring van sociale contacten. Marieke (vrijwilliger Amelis'Hof) geeft daarbij aan dat dit niet te vinden is op een wandelclub of zwemclub, omdat de samenstelling van de groep daar anders is. Iedereen accepteert op de tuin dat je af en toe anders kan zijn:

'[Het kwam voor dat] ik me in het begin buiten de groep plaatste bij pauzes. En het leek dan net of dat was omdat ik wilde roken en niemand wilde storen. Maar dan hoor je achteraf... ik ben wel maatjes gemaakt op de tuin ook, dat zij dachten van: 'Jééézus wat is dat voor een ijskoningin!', weet je wel! [...] Maar je krijgt er gewoon de ruimte voor. Niemand heeft er iets van gezegd, niemand gaat aan je trekken van 'Wha, kom erbij!' Je krijgt daar gewoon de ruimte om stapje voor stapje weer dichterbij normale interactie met mensen enzo te komen.'

Ook Bram (zorgcliënt Amelis'Hof) geeft aan dat iedereen een beetje in hetzelfde schuitje zit en dat hij zou desocialiseren als hij niet naar de tuin zou komen. Daan zegt daarbij voor 'De Volle Grond' dat het voor hem een hele stap is om weer in een groep en samen met andere mensen te werken, maar dat het mogelijk is om even een stapje terug te doen en dat dat wordt geaccepteerd door de andere deelnemers zonder vragen te stellen. Marloes (zorgcliënt Volle Grond) geeft dit ook aan:

'Nou, je kan mekaar gewoon goed begrijpen en aanvoelen en het is gewoon een veilig gevoel. [...] Dat je allemaal hetzelfde ben en dat je niet op je tenen hoeft te lopen om te bewijzen elke dag wie je bent. Want je bent wie je bent.'

Deze laatste uitspraak zou gedaan kunnen zijn door medewerkers van beide tuinen, omdat over het algemeen veel wordt verwezen naar de veiligheid die de tuin biedt op het gebied van sociale contacten en persoonlijke ontwikkeling. Zo helpen de deelnemers elkaar echter, op een manier die

op andere plekken niet bewerkstelligd zou kunnen worden. Het helpen van anderen is ook een motief dat in het onderzoek van Bekkers vaak wordt genoemd (Bekkers, 2013, pp. 113-114).

6.3.2 'O, dat kan dus ook'

Naast overeenkomstige motieven voor deelname is het zijn van een voorbeeld voor -, en het nemen van een voorbeeld aan andere deelnemers een aspect dat meespeelt in de sociale contacten op de tuinen. Dit wordt echter alleen op 'De Amelis'Hof' aangegeven. Zo heeft Annelies (vrijwilliger) het erover dat ze iemand is die goed kan doorrennen en dat andere deelnemers op het project haar daar dan op aanspreken, omdat het de plek er eigenlijk niet voor is om dat te doen. Ook Truus (zorgcliënt) is zich ervan bewust dat zij een voorbeeld is voor anderen en anderen voor haar:

'Ik zag, vooral als ik wat later op de dag kwam altijd een medewerker heel stilletjes daar op een bankje zitten. En dan dacht ik van: 'O, dat kan dus ook'. [...]Dus dat zijn dan wel voorbeelden [...]. En ik weet dat ik dat ook weer voor anderen ben geweest, dat ik dus gewoon op zo'n bankje moest liggen met mijn benen omhoog en dat ik dat nodig had.'

De acceptatie van de situatie en het aannemen van voorbeelden van anderen kan daarbij ook zorgen voor persoonlijke vooruitgang. Ook hier vormen 'het helpen van anderen' en 'het opdoen van nieuwe (persoonlijke) inzichten een nieuwe ervaring (Bekkers, 2013, pp. 113-114).

6.3.3 'Elke dag heeft een eigen karakter'

De manier van omgang binnen de groep wordt ten slotte opgegeven als een belangrijke graadmeter voor de mate van gezelligheid. De goede sfeer op het project hangt er dus van af (Dankers & Wilken, 2005, p. 11; Oosterbaan, Van Blitterswijk & Niemeijer, 2006, p. 21). Lianne (zorgcliënt Amelis'Hof) gaf hierbij specifiek aan dat deelname op de ene dag gezelliger is dan op de andere dag door de samenstelling van de groep:

'Ik merk ook heel duidelijk verschil tussen de dinsdag, de woensdag en de vrijdag. Dan werken er allemaal verschillende mensen, dus elke dag heeft ook echt een eigen karakter. Ik vind de woensdag zelf het leukste, die is het sociaalst en het meest dynamisch, zeg maar. [En] de mensen die er zijn spreken me ook meer aan. Er is wat... er is wat meer ruimte voor humor. En op de andere dagen zitten er ook wel wat mensen bij die behoorlijk depressief zijn, en dat drukt de stemming ook wel wat.'

Hiermee wordt aangegeven dat een goede sfeer positief werkt voor de ervaringen met deelname, terwijl een andere samenstelling van de groep kan zorgen voor een minder goede sfeer, waardoor motivatie voor deelname kan dalen. Dit komt ook naar voren in Zwinkels (2007, p. 122). Op 'De Volle Grond' wordt gezelligheid ook aangegeven als een belangrijke factor van sociaal contact door Jan (zorgcliënt Volle Grond). Hij maakt echter geen verschil in zijn uitspraken tussen de verschillende dagen dat hij aanwezig is.

Ervaring van contacten op de tuinen zijn al met al op te delen in drie categorieën, gericht op overeenkomstige motieven, het zijn van voorbeelden voor anderen en het overnemen van voorbeelden van anderen en de omgang binnen de groep worden genoemd. Vrijwilligers op 'De Volle Grond' hebben hier niets over gezegd in deze categorieën. Wel werd het contact over het algemeen als 'leuk' ervaren. Zorgcliënten geven op beide tuinen drie keer een contactervaring aan, en voor vrijwilligers op 'De Amelis'Hof' gebeurt dit in totaal twee keer.

6.4 Wat zijn mijn ervaringen met deelname op het stadslandbouwproject?

Over het algemeen worden deelname aan beide projecten en werkzaamheden op de beide projecten als zeer positief ervaren. Er zijn echter op 'De Amelis'Hof' wat kanttekeningen gemaakt met betrekking tot veiligheid en hygiëne. Voor 'De Volle Grond' geldt dit niet, maar dit verschil zit mogelijk in de wat kritischere houding die de hoogopgeleide vrijwilligers en zorgcliënten op 'De Amelis'Hof' hebben ten opzichte van de lage opgeleide zorgcliënten op 'De Volle Grond'. Echter, ook de hoogopgeleide vrijwilligers op 'De Volle Grond' hebben hier geen opmerkingen over gemaakt.

Het is voor ervaringen met deelname met betrekking tot (re-)integratie van belang te kijken naar aspecten van begeleiding en hoe dit in zijn werk gaat, ervaringen op het vlak van persoonlijke vooruitgang en ervaringen met contacten op de tuinen.

De positieve punten gericht op ervaringen met persoonlijke begeleiding hebben betrekking op aanpassingen in werkdruk naar het vermogen van de deelnemers en communicatie tussen de begeleiders en deelnemers op beide tuinen. Daarnaast wordt op 'De Amelis'Hof' ook het krijgen van vertouwen van de coördinatoren drie keer genoemd, waardoor persoonlijke grenzen verlegd kunnen worden (Dankers & Wilken, 2005, p. 11; Oosterbaan, Van Blitterswijk & Niemeijer, 2006, p. 21). Op 'De Volle Grond' komt dit niet voor, maar daar worden de zorgcliënten voorsnog minder vrij gelaten door de coördinatoren, wat weer te maken heeft met de doelgroep waarop beide tuinen zich richten. Tevens worden op 'De Amelis'Hof' nog de manier van de voorbeeldfunctie van de coördinatoren en het geven van opdrachten genoemd, en op 'De Volle Grond' de waardering voor een extra kampeeravondje buiten de tuintijden om.

Opvallend is dat er een paar personen zijn waarbij het vroegere werk en het opleidingsniveau toen zij begonnen niet aansloten bij het werk op de tuinen, maar dat er naar mogelijkheden is gezocht om dit toch deels te bewerkstelligen. Dit is gebeurd om de tuinen te verrijken met woord en beeld en de deelnemers kansen te bieden om het twee kanten op te laten werken.

Ervaringen op het vlak van persoonlijke vooruitgang hebben bij alle deelnemers die daar wat over hebben gezegd betrekking op verandering in de persoonlijke houding. Zo is een aantal deelnemers meer zelfreflectie gaan toepassen en bewuster geworden van zijn eigen gevoel en in sommige gevallen van het gevoel van anderen daarbij. Het vaste denkpatroon en vaste visies waar een aantal van de respondenten in zat, is daardoor doorbroken. Ook contacten op de tuinen en samenwerking op de tuinen hebben daar invloed op gehad.

Ervaringen met contacten op de tuinen zijn gericht op de identificatie met de groep zoals naar voren komt in Oosterbaan, Van Blitterswijk & Niemeijer (2006, p. 21), een voorbeeld nemen aan anderen en de samenstelling van de groep. Ook deze punten waren over het algemeen positief, waarbij de veiligheid en de herkenning van situaties werd benadrukt. Echter, bij de samenstelling van de groep kwam voor 'De Amelis'Hof' naar voren dat er één zorgcliënt was die de sfeer in de groepen op verschillende dagen vond verschillen, en daarom een voorkeur had voor de woensdaggroep.

Al met al zijn de ervaringen van de deelnemers behoorlijk positief, met een aantal kritische kanttekeningen op 'De Amelis'Hof'.

H 7. Mogelijkheden tot (re-)integratie via de twee stadslandbouwprojecten

In de voorgaande drie hoofdstukken zijn de doelstellingen van de projecten, motieven voor deelname en ervaringen met deelname naar voren gekomen. Deze onderwerpen samen beïnvloeden de mogelijkheden tot (re-)integratie op beide stadslandbouwprojecten. In dit hoofdstuk wordt dan ook aan de hand van de drie voorgaande hoofdstukken een conclusie geformuleerd met betrekking tot de (re-)integratiemogelijkheden op specifiek deze twee projecten. Niet alleen de tuin zelf is daarbij van belang, het is ook belangrijk deze aspecten naar een hoger plan te trekken, want ook buiten de tuin zijn er invloedssferen die mogelijkheden tot (re-)integratie bevorderen en afremmen. In het volgende hoofdstuk komt een meer algemene conclusie naar voren.

In dit hoofdstuk wordt de deelvraag ***'In hoeverre bewerkstelligen de stadslandbouwprojecten mogelijkheden tot (re-) integratie voor vrijwilligers en zorgcliënten?'*** beantwoord.

7.1 Begeleiding op de tuin en daarbuiten

In de literatuur komt naar voren dat wederzijdse verwachtingen tussen medewerkers van sociale diensten en werkgevers uiteenlopen (De Gier, 2010, p. 309; Van der Veer, 2007, p. 225). Op beide tuinen wordt door de coördinatoren aangegeven dat het heel belangrijk is om de begeleiding op de tuin aan te laten sluiten op de begeleiding thuis, gezien ook in de situatie daar allerlei dingen

meespelen die van invloed zijn op de situatie van de zorgcliënten. Echter, op 'De Volle Grond' geven de drie coördinatoren aan dat ze over de begeleiding in de huizen waar de zorgcliënten verblijven niet altijd even positief zijn. Dit is de reden dat Daniëlle (coördinator Volle Grond) aangeeft dat Tom en Freek (zorgcoördinatoren Volle Grond) op termijn de wens hebben om ook de zorg voor de zorgcliënten van het project te willen gaan regelen, zodat een totaalpakket kan worden geboden. Dit gaat in tegen de huidige trend van sociale instanties om het werk dat zorgcliënten doen los te laten staan van de woonomgeving, zodat cliënten meer keuzevrijheid hebben in het soort werk dat ze willen doen (Van der Schaar, 2002). Voor de zorgcliënten op 'De Volle Grond' geldt echter wel dat zorgvuldig in de gaten wordt gehouden of ze zich nog goed op hun plek voelen op de tuin. Is dat niet het geval, dan wordt met de persoonlijke begeleiders overlegd over het zoeken naar een andere plek. Ook op 'De Amelis'Hof' wordt dit in de gaten gehouden. De begeleiding op 'De Amelis'Hof' richt zich er, aldus Tineke (coördinator Amelis'Hof), vooral op 'om mensen gewoon bij zichzelf terug te brengen en te laten voelen wat bij hen past en waar hun grenzen liggen'. Mensen kunnen volgens haar een tijdlang dingen doen die niet zo bij ze passen, maar op een gegeven moment houden ze dat niet meer vol. De eigen motivatie is vooral heel belangrijk, want de begeleiding kan trekken en duwen wat hij wil, maar uiteindelijk moet de persoon in kwestie er zelf achter staan wat hij doet.

Volgens Cytrynbaum e.a. een belangrijk middel voor (re-) integratie (Cytrynbaum e.a., 1979). Dit beeld wordt door de deelnemers bevestigd, er wordt door de coördinatoren ruimte gegeven om een stapje terug te doen als dat nodig is, waarbij wel tegen grenzen aan geduwd wordt om de deelnemers te blijven stimuleren. Daarnaast krijgen deelnemers vertrouwen van de coördinatoren in de klussen die ze oppakken, helpt de manier van communicatie mee en is het belangrijk dat de coördinatoren de deelnemers het goede voorbeeld geven, zoals in paragraaf 6.1.4 naar voren komt. Het voorhouden van hoop is daarbij van belang, dit komt naar voren in het onderzoek van Van der Veer: 'Weer aan het Werk: Ervaringsdeskundigen over Herstel en Re-integratie' (Van der Veer, 2007, p. 224). Dit is niet alleen het geval voor de zorgcliënten, maar ook voor de vrijwilligers. Marieke (vrijwilliger Amelis'Hof) geeft specifiek aan dat ze, als ze erom zou vragen, advies van de coördinatoren zou krijgen in bepaalde situaties waar zij alleen niet uitkomt. Echter, zij vraagt er niet om, omdat ze het niet nodig heeft. Hierdoor richt de begeleiding zich echt op de personen die dat nodig hebben en kan aan (re-) integratiedoelen worden gewerkt. Truus (zorgcliënt Amelis'Hof) geeft aan dat deze manier van (therapeutische) begeleiding op haar wel van toepassing is:

'Nou dat is echt wondervol, nee echt waar. Ook in persoonlijke dingen. Ik vind dat Tineke zo'n goede luisteraar is en mij ook echt met lastige dilemma's in mijn persoonlijke leven heeft kunnen helpen. Maar in vrijheid, hè, zonder op te dringen van eh... maar wel vragenderwijs...'

Voor het vragenderwijs oplossen van de problemen, zoals Cytrynbaum e.a. dat aangeven (Cytrynbaum e.a., 1979) sluit aan bij het beeld dat Tineke (coördinator Amelis'Hof) zelf heeft neergezet over de manier van begeleiden op de tuin. Lianne (zorgcliënt Amelis'Hof) geeft echter aan dat voor haar de stappen in het re-integratieproces te groot zijn, waardoor ze het gevoel heeft te blijven steken en zich niet verder te kunnen ontwikkelen. De begeleiding zou hier een rol in moeten spelen, maar omdat er geen tussenstappen worden gecreëerd of kunnen worden gecreëerd is zij met externe begeleiding op zoek naar een ander project waar die tussenstap wel te vinden is:

'Het organiseren van een project dat kan al weer een vrijwilligersbaantje zijn, vooruitlopend op het re-integreren naar werk bij een werkgever. En dan is zeg maar net zo'n fase ertussenin nodig voor mij, waardoor ik iedere keer merk van: 'Ja, ik kom niet verder. Ik blijf hangen op een bepaald niveau.' [...D]aar probeer ik nu uit te komen samen met een trajectbegeleider van Altrecht, om te kijken wat er dan voor alternatief aan vrijwilligerswerk misschien mogelijk is.'

Voor zorgcliënten die de wens hebben om te re-integreren kan dit manco van de tuin heel frustrerend zijn, zoals ook voor Lianne blijkt, als het niet mogelijk is bepaalde stappen te nemen terwijl dat wel gewenst is.

De combinatie van een leer-werktraject, mogelijkheden om ervaring op te doen, een integrale probleemaanpak en aandacht voor- en betrokkenheid bij de cliënten draagt bij aan samenwerkingsmogelijkheden voor de deelnemers, zoals De Gier schrijft (De Gier, 2010, pp. 313-314). Op 'De Volle Grond' proberen de coördinatoren zo weinig mogelijk te praten en zoveel mogelijk

met de zorgcliënten samen te werken. Daar bestaat het grootste deel van de begeleiding uit. Die aanpak werkt volgens Tom en Freek, gezien de uitval bijzonder laag is en de meeste zorgcliënten al in verschillende dagbestedingsbedrijven hebben gewerkt. Ook op deze tuin wordt door de begeleiding tegen de grenzen van de deelnemers aan gedrukt om ze positieve ontwikkelingen te laten doormaken en ook hier is er de mogelijkheid om een stapje terug te doen als het niet gaat. Het is zelfs zo dat cliënten, als ze vertrekken, nog de mogelijkheid hebben om terug te komen:

Tom: *'Ik heb nu een cliënt die nu in twee jaar hier voor de derde keer terug dreigt te komen. Ik ben daar niet echt een voorstander van... Maar hem overkomt het. In het leven, dat het soms niet helemaal lukt om te voldoen aan alle eisen die de maatschappij stelt. En dan wordt hij echt opgenomen of in het gevang gezet. Ja, dan kan het zijn dat hij dan kan terugkomen. Dus daar maken we wel een uitzondering voor.'*

Daarbij geeft Tom ook aan dat de motivatie van de deelnemers het belangrijkste is in het hele proces van (re-)integratie. De coördinatoren organiseren en faciliteren alleen de zorg. Het individu, de groep vrijwilligers eromheen en het systeem van de tuin bieden uiteindelijk de structuur voor de mogelijkheden van de zorgcliënten. Daphne (zorgcliënt Volle Grond) geeft aan dat vooral het systeem van belang is voor haar. De mensen met wie ze werkt zijn leuk en iedereen is gelijk, ook de coördinatoren, en doordat ze nuttig bezig is op de tuin kan ze van de drank afblijven.

De begeleiding heeft dus invloed op de mogelijkheden voor re-integratie, omdat ze degenen zijn die het project faciliteren. Echter, het belangrijkste op beide tuinen is het systeem waarin mensen zich bevinden. Meer over de (re-)integratiemogelijkheden door het systeem zijn terug te vinden in paragraaf 8.3.

7.2 Leren door zelf te doen

In paragraaf 4.6.1 kwam al naar voren dat 'De Amelis'Hof' geen doelstellingen heeft met betrekking tot scholing van de deelnemers, en dat deelnemers dat buiten de tuin om moeten regelen. Op 'De Amelis'Hof' zijn er dan ook geen mogelijkheden tot scholing die (re-)integratie beïnvloeden. Wel kunnen deelnemers lering trekken uit het project. Zo wordt door de deelnemers aan dit onderzoek aangegeven. Vooral door naar andere deelnemers te kijken en er een voorbeeld aan te nemen kunnen deelnemers hun eigen zelfbeeld versterken, net als door heel bewust met zichzelf bezig te zijn, zo geven Tineke (coördinator Amelis'Hof) en Annelies (vrijwilliger Amelis'Hof) aan. Daarnaast geven Tineke en Truus (zorgcliënt Amelis'Hof) aan dat er stagiaires op de tuin werken van agrarische opleidingen, waarvoor scholing wel de doelstelling en het motief voor deelname is. Bram (zorgcliënt Amelis'Hof) geeft daarbij aan dat hij weliswaar geen opleiding volgt op de tuin, maar dat hij er met betrekking tot lassen wel veel leert, door het gewoon zelf te doen. En wat hij leert op het project zal hij altijd meenemen naar een nieuwe werkomgeving, vooral dingen die hij over zichzelf heeft geleerd.

Op 'De Volle Grond' zijn er meer mogelijkheden tot scholing, al bevinden die zich nog in de beginfase. Zo mogen de coördinatoren opleiding geven aan de zorgcliënten op het gebied van groenwerk, al doen ze dat nog niet, geeft Freek aan. Er was één cliënt die daar interesse in had en met hem zijn ze naar een opleiding gaan kijken, maar helaas is hij daar door druk in zijn thuissituatie niet terechtgekomen. Was hij met die opleiding begonnen dan was hij een stage op de tuin komen lopen en was de begeleiding verschoven van Tom en Freek naar Daniëlle (drie coördinatoren Volle Grond). Daarnaast worden de zorgcliënten op het project zoveel mogelijk aangespoord om voor zichzelf uit te zoeken wat ze moeten doen en weten voordat ze aan een bepaalde opleiding kunnen beginnen, zo geven Tineke en Freek aan. Als doelen van cliënten onhaalbaar zijn in de ogen van de coördinatoren dan wordt daar met ze over gesproken, maar over het algemeen worden persoonlijke initiatieven gestimuleerd.

Linde (vrijwilliger Volle Grond) geeft aan dat ze vooral de mogelijkheden voor integratie terug ziet op het project. Volgens haar is de manier van leren anders, maar zorgt de dagstructuur en de goede begeleiding voor mogelijkheden om een ritme te vinden. Bovendien is voor haar juist de combinatie van vragen stellen en daarvan leren naast het werk een fijne ervaring. Thijs (vrijwilliger

Volle Grond) geeft aan dat hij niet zozeer geschoold wordt, maar dat zijn werk op de tuin hem wel meer over de sector leert en iets meer kans op een baan kan bieden:

‘Mijn kansen zijn klein, maar ik kan nou wel in die sector werken. Bij het UWV hebben ze allemaal baanmogelijkheden waar ik niet voor in aanmerking kom, maar ja, je komt aan de praat en die dame kent weer biologen die speciale projecten gaan doen met bepaalde gewassen, en daar ga ik dan op af van: ‘Ja, nou, ik weet wat tuinieren is, ik weet een beetje hoe wetenschappelijke proefopstellingen gaan, vanuit het verleden, dus ik zou een bijdrage kunnen leveren’. Heb ik nog niet gevonden, maar het verbreedt mijn kansen op werk in een gebied waar het misschien niet voor het oprapen is, maar waar wel wat te vinden zou zijn.’

Concrete scholing wordt dus voor zowel de zorgcliënten als de vrijwilligers niet geboden, maar er zijn wel andere aspecten die (re-)integratie bevorderen op de tuin. Dit komt in de volgende paragraaf aan bod.

7.3 Het systeem van de tuin: ‘Hoe ging dat bij jou?’

Zoals hiervoor al naar voren is gekomen zijn er ook andere aspecten naast begeleiding en scholing die invloed hebben op de mogelijkheden voor (re-) integratie van vrijwilligers en zorgcliënten. Zo kan het lokaal produceren van voedsel volgens Wiskerke voor mensen een verbindend, inbeddend en vervlechtend effect hebben (Wiskerke, 2009). Op beide tuinen zijn ook vooral de contacten tussen de deelnemers onderling van belang. Dit wordt door alle deelnemers in dit onderzoek in meerdere of mindere mate aangegeven als een aspect waarvoor zij naar de tuin komen. In paragraaf 6.1 bleek al dat de contacten over het algemeen geen motief waren om deel te gaan nemen, al werd het één keer genoemd, maar dat het in ervaring met het werk op de tuin wel heel erg meespeelde voor de meeste deelnemers hoe de sfeer op de tuin is en hoe de samenwerking verloopt (zie paragraaf 7.4). Soms zorgt dit ook voor contact met andere deelnemers op de tuin buiten de tuintijden om. Marieke (vrijwilliger Amelis’Hof) geeft aan dat ze over andere dingen praat met de mensen van de tuin dan met collega’s of andere vrienden:

‘Zij had een beetje hetzelfde gehad als ik had ik het idee, dat gaf ze ook wel aan. Dus ik kon af en toe wat vragen: ‘Hoe ging dat dan bij jou?’ Want zij was net iets verder. ‘Hoe ging dat dan bij jou? En hoe ging jij daarmee om?’ En, nou, dat is prettig.’

Daan (zorgcliënt Volle Grond) geeft juist aan dat hij niet snel vertrouwen in mensen heeft en daarom juist zoekt naar contacten om dat te veranderen. De tuin en de contacten op de tuin kunnen hem hier bij helpen:

‘[...] Die weg wil ik inslaan. Dat ben ik aan het doen, maar ik moet eerlijk weten wat ik aan iemand heb, ik moet iemand vertrouwen voordat.... En dan gaat het lang duren. Dan gaat het lang duren.’

Bij ‘De Amelis’Hof’ is de meerwaarde van het project voor betere (re-)integratie vooral de creatie van een platform waardoor deelnemers de kans hebben om initiatieven die zij zelf hebben op de tuin te ontwikkelen als dit binnen de mogelijkheden van de tuin zelf ligt, geeft Tineke (coördinator Amelis’Hof) aan. Marieke (vrijwilliger Amelis’Hof) zegt dat dit zorgt voor meer zelfverzekerdheid en het krijgen van vertrouwen onder de deelnemers die hier iets mee doen. Bovendien geeft zij ook aan dat je niet meteen aan alle verwachtingen kunt voldoen, dat heeft tijd nodig en door middel van de tuin leer je dat. De tuin zelf heeft daar ook zijn invloed op want ook de gewassen op de tuin hebben de tijd nodig om te volgroeien. Ook Truus (zorgcliënt Amelis’Hof), Bram (zorgcliënt Amelis’Hof) en Lianne (zorgcliënt Amelis’Hof) vinden dat de werkzaamheid van de tuin ervoor zorgt dat mensen verder komen. De doelstelling met betrekking tot rust en regelmaat is daar belangrijk voor. Het verder komen is daarbij niet per se werkgericht, maar kan ook maatschappelijk zijn.

Bram: *‘Ik denk dat dit zeker een bijdrage levert. Dit is een hele fijne omgeving om gewoon te zijn met veel rust. En dat dat averechts werkt dat kan ik me niet voorstellen!’*

Wel wordt in paragraaf 7.1 door Lianne naar voren gebracht dat ze het opvoeren van de verantwoordelijkheid op de tuin niet zo ziet, bovendien is het lastig om re-integratiekansen te bieden in een andere sector dan de tuin, op het arbeidsritme en de algemene vaardigheden die een persoon heeft opgedaan na.

Op 'De Volle Grond' liggen de mogelijkheden voor snellere (re-)integratie vooral op het vlak van scholing en begeleiding. Ook het systeem van de tuin is, zoals aangegeven in paragraaf 7.1, van belang voor snellere (re-)integratie. Zo zegt Daniëlle (coördinator Volle Grond):

'[...]vorig jaar hadden we nog een leraar, die had ook een burnout gehad, die heeft in de laatste periode van zijn burnout, toen hij alweer deeltijd werkte, bij ons meegewerkt. En die gaf wel aan dat hij er heel erg van opgeknapt was. Die vond het heel prettig hier.'

Ook zorgcliënten geven aan dat ze komen voor het systeem. Aangezien Daphne (zorgcliënt Volle Grond) zegt dat ze door de hele dag bezig te zijn van de alcohol af kan blijven, zodat ze niet aan alcohol gaat denken en in de maatschappij beter mee kan draaien. Dit, naast de gezelligheid, zorgt ervoor dat zij graag op het project terugkomt. Ook Daan geeft aan dat hij afleiding vindt op het project. Henk (zorgcliënt Volle Grond) geeft juist aan dat hij het tuinwerk zelf heel leuk vindt om te doen:

'En ik moet ook nog een heleboel leren, maar ook een heleboel ken ik al, hoor. Ik ken de kippen eten geven, en de kleintjes voeren ken ik al. Ik kan schoppen, alleen ik wil graag een keer met die maaimachine rijden, maar dat moet je ook leren.'

Ook dat kan ervoor zorgen dat personen beter in hun vel zitten en makkelijker kunnen (re-)integreren.

Meer mogelijkheden en kansen voor de één kunnen echter zorgen voor vermindering in mogelijkheden voor de ander, zoals De Zeeuw, Guendel & Waibel aangeven (2000, p. 164). Marieke maakt hier voor 'De Amelis'Hof' een kritische kanttekening bij. Zij ziet de commercialisering op de tuin toenemen. Zelf werkt ze in de cultuurbranche en geeft aan dat er plannen zijn om het de nieuw gebouwde buitenkeuken commercieel uit te baten door het aanbieden van arrangementen voor groepen. Ze benadrukt dat het voor de tuin heel goed is, maar dat ze er persoonlijk moeite mee heeft:

'[...] ik wil ze wel advies geven ofzo, mocht dat een keer ter sprake komen, maar ik ga daar verder niks mee doen. Ik wil juist gewoon in mijn vieze tuinkloffie daar gewoon niks doen met verkopen of stylen. [...] Als daar die groepen aanwezig zijn, denk ik dat ik probeer een klus in de andere hoek van de tuin te vinden. Ik heb gewoon niet zo'n zin in klantvriendelijkheid, zeg maar, als ik op de tuin zit. Ik vind het heel prettig dat ik dat dan even niet hoeft te zijn. Ik ben gewoon bij wijze van spreken een boer en een bouwvakker en dat vind ik heerlijk!'

De veiligheid, die zo van belang wordt geacht, door zowel deelnemers als coördinatoren, komt op dat moment in het gedrang voor Marieke. De overwegingen van de coördinatoren spelen zo mee in de mogelijkheden en kansen die aan bepaalde deelnemers van de projecten wordt geboden.

7.4 In hoeverre bewerkstelligt het stadslandbouwproject mogelijkheden tot (re-)integratie voor mij?

De doelstellingen vanuit de stichting hebben niet veel van doen met (re-)integratie, maar zijn gericht op instandhouding van de cultuurhistorische moestuinen, bijdragen aan gecertificeerde biologische tuinbouw en het scheppen van mogelijkheden voor vrijwilligerswerk. Daarbij is het bieden van mogelijkheden voor vrijwilligerswerk de doelstelling die het meest in de buurt komt voor het bieden van (re-)integratiemogelijkheden. De beide projecten hebben echter ook nog eigen doelen met betrekking tot gezondheid en welzijn, educatie en werkgelegenheid. Bij beiden staat het bieden en bereiken van gezondheid en welzijn voorop. 'De Amelis'Hof' richt zich hierbij vooral op tot jezelf komen, dicht bij jezelf blijven, vanuit jezelf keuzes maken, het afleggen van stress en de creatie van rust vanwege de aanwezigheid met mensen met sociale angsten en burnout. Bij 'De Volle Grond' is het doel het opbouwen van je leven in een veilige (geborgene) omgeving en het bieden van volwaardige deelneming voor alle deelnemers, omdat de doelgroep van zorgcliënten bestaat uit mensen met verslavingsproblematiek en verstandelijke beperkingen. Beide projecten proberen daarbij een spiegel voor te houden aan hun deelnemers en rolmodel te zijn om gewenst gedrag te bewerkstelligen. Op beide projecten vindt daarnaast doorstroom plaats van deelnemers, zodat ook nieuwe deelnemers op het project mee kunnen gaan werken. Daarbij is er op beide projecten een

vaste kern deelnemers waarvan de verwachting is dat die niet zo snel zullen doorstromen. Marieke (vrijwilliger) zegt hierover voor 'De Amelis'Hof':

'Zoals ik het zie werkt er een gedeelte mensen die al lang weten dat ze nooit meer aan een baan gaan komen en er al heel lang werken. Dat zijn meer mensen die in de psychiatrie lopen bijvoorbeeld. Dit is hun baan, eigenlijk. Zij vinden dat prima, iedereen vindt dat prima. En logisch, want dat is zo ongeveer de beste baan die ze in hun situatie kunnen hebben. En ze worden daar in ieder geval zo gelukkig mogelijk van. En dan heb je natuurlijk een gedeelte draaideur...tuiniers, die hebben gebouwd aan hun ego en hun zelfverzekerdheid en daardoor weer óf terug konden in hun oude baan, óf zelf iets opgezet hebben, óf zijn gaan solliciteren op functies die eigenlijk hoger zijn dan waar ze vandaan kwamen..... Er zijn niet alleen maar succesverhalen natuurlijk... Er zijn ook mensen die het allemaal toch niet aankunnen. Kijk, de tuin is niet een wondermiddel voor iedereen. Er zijn gewoon mensen die nog teveel problemen hebben om met een paar dagen in de tuin werken op te lossen. En die dus ook nog niet aan een baan kunnen beginnen.'

Uiteindelijk is er dus een aantal vrijwilligers en zorgcliënten dat kan re-integreren naar betaald werk, maar dit is niet voor iedereen mogelijk. Dit is op beide tuinen het geval. Lianne (zorgcliënt) geeft aan:

'[Mensen die re-integreren] zijn mensen die niet met een PGB komen, maar mensen die vanuit een vrijwilligerssituatie komen en inderdaad weer werk vinden. Vaak via een opleiding die ze hebben gedaan. [...] Dus wat dat betreft ben ik wel een beetje sip met zo'n vraag. Want ik heb nog nooit iemand met een PGB naar een baan toe zien ontwikkelen. Nee, en dat is wel een wens van mij...'

Blijkbaar blijft het dus lastig om de zorgcliënten aan de slag te krijgen in reguliere banen. Ook op 'De Volle Grond' is dit nog niet gelukt. Tom (coördinator Volle Grond) geeft aan dat ze er te kort voor bestaan om al re-integratie bewerkstelligd te hebben, al is er wel een jongen geweest waarmee daartoe pogingen zijn gedaan. Deze hebben uiteindelijk niets opgeleverd vanwege zijn thuissituatie: *'Kijk, onze doelgroep is natuurlijk... Bij 'De Amelis'Hof' komen ze allemaal vaak uit een baansituatie. Ik heb een aantal jongens die in het verleden wel een baan hebben gehad maar de samenleving is zo complex geworden, waardoor een steeds grotere groep mensen zal uitvallen omdat hun vaardigheidsniveau niet past bij de vraag van het bedrijfsleven.'*

Dit maakt dat het lastig is ze in een baansituatie onder te brengen, maar Tom en Freek (coördinatoren Volle Grond) zijn ervan overtuigd dat het voor een aantal cliënten mogelijk is om zich door te ontwikkelen naar regulier werk. Voor de vrijwilligers en zorgcliënten die al wat ouder zijn is het extra moeilijk om betaald werk te vinden gezien hun leeftijd. Door Bram (zorgcliënt Amelis'Hof), Thijs (vrijwilliger Volle Grond) en Daan (zorgcliënt Volle Grond) wordt aangegeven dat hun leeftijd het voor hen moeilijk maakt weer in een betaalde baan terecht te kunnen komen.

Educatie is een doelstelling die op 'De Volle Grond' meer naar voren komt dan op 'De Amelis'Hof', waar initiatieven deels vanuit de deelnemers komen. Het bieden van werkgelegenheid komt niet zo expliciet naar voren, al geven de coördinatoren op beide tuinen aan dat ze mee willen werken om deelnemers richting werkzaamheden in het reguliere arbeidsproces te helpen. Daarbij wordt in samenspraak met een aantal vrijwilligers op beide projecten gezorgd dat hun werk deels aansluit bij het opleidingsniveau of het eerdere werk dat ze hebben gedaan, zodat de tuinen met woord en beeld verreikt kunnen worden en de deelnemers mogelijk kansen krijgen op meer werkervaring in de richting die zij op willen. Andere deelnemers, zoals Bram proberen dat ook zelf:

'Via via gisteren een balletje uitgegoid bij de belastingdienst, daar hebben ze speciaal voor mensen die langdurig ziek zijn een soort beschermde omgeving om weer aan de slag te kunnen. [...] Dus wie weet... Ik weet ook: bij ASML hebben ze een afdeling speciaal voor autisten, nou misschien is het best eens een keer het proberen waard om te bellen en te vragen van: 'Goh, wat zijn de mogelijkheden?'

Niet alle mogelijkheden tot (re-)integratie voor deelnemers komen dus op initiatief van de tuinen. Het toevoegen van een zorgtraject aan de tuin door Tom en Daniëlle (coördinator Volle Grond) zorgt echter voor werkgelegenheidscreatie, gezien Freek speciaal voor het zorgtraject is aangenomen.

Over het algemeen geldt dat deelnemers aan de twee stadslandbouwprojecten niet komen vanwege mogelijkheden tot (re-)integratie en dat de gewenste sector voor betaald werk ook niet de

landbouwsector is. Toch komen de deelnemers wel vanwege een aantal aspecten dat te maken heeft met (re-)integratie zoals afwisseling tussen de woon- en werkomgeving en het vinden van een dagelijkse structuur. Ook de manier van begeleiding werd genoemd en er is een aantal vrijwilligers en zorgcliënten dat op aanraden van anderen is gaan deelnemen. Al met al worden deze aspecten overwegend door zorgcliënten aangehaald. Waarschijnlijk is (re-) integratie een doel dat wel geldt voor de tuinen zelf, maar te breed, en niet concreet genoeg is voor de deelnemers om het als motief voor hun deelname te noemen.

Vrijwilligers komen aan met andere redenen voor deelname, zoals bekendheid met het gebied en het leveren van een bijdrage aan de samenleving. Vooral de zorgcliënten op 'De Volle Grond' hebben deze eerste reden niet, gezien zij minder mobiel zijn en grotendeels dagelijks worden gehaald en gebracht vanaf hun woonomgeving. De begeleiding bij 'De Volle Grond' gaat dus verder dan bij 'De Amelis'Hof', waar dit niet gebeurt. Dit heeft echter ook met de doelgroep te maken.

De werkzaamheden zijn echter wel één van de belangrijkste redenen om op de tuin te blijven werken, net als de sfeer, het contact op de tuin en het vinden van een dagritme. Deelname wordt over het algemeen als zeer positief ervaren, al werden er op 'De Amelis'Hof' enkele kanttekeningen geplaatst bij de manier van werken met betrekking tot veiligheid, hygiëne en stappen binnen het re-integratieproces, terwijl deze kritische noot er voor 'De Volle Grond' niet was. Dit kan te maken hebben met de doelgroep, gezien de deelnemers op 'De Amelis'Hof' hoger opgeleid en kritischer zijn dan de groep zorgcliënten op 'De Volle Grond'.

De persoonlijke doelen die de deelnemers op 'De Amelis'Hof' hebben, zijn gerelateerd aan sociale versterking en hebben betrekking op sociale omgang en zelfverzekerdheid. Dit zijn wel aspecten die integratie kunnen bewerkstelligen, omdat deelnemers door zich daarin te oefenen ook zekerder kunnen worden op sociaal vlak in de maatschappij. Ook het vermijden van ongewenste contacten buiten het project kan een drijfveer zijn en een mogelijkheid bieden tot snellere integratie.

Al met al wordt de begeleiding op beide projecten als prettig ervaren. Daarbij zijn de aanpassing in werkdruk als het niet gaat en de manier van communiceren punten die worden aangegeven als positief door zowel vrijwilligers als zorgcliënten, op 'De Amelis'Hof' wordt ook het krijgen van vertrouwen van de coördinatoren drie keer genoemd. Ervaring met contacten op de tuinen zijn gericht op overeenkomstige motieven van deelnemers en het een voorbeeld nemen aan anderen en de samenstelling van de groep. Ook deze aspecten van de tuin hebben invloed op de mogelijkheden om te (re-)integreren, gezien vertrouwen in mensen op de tuin uiteindelijk kan leiden tot vertrouwen in mensen in het algemeen. Daarnaast hebben ervaringen op het vlak van persoonlijke vooruitgang vanwege meer reflectie op zichzelf, en bewustwording van het eigen gevoel en veranderingen daarin invloed op het (re-)integratieproces. Dit kan ervoor zorgen dat deelnemers weer het lef hebben om te solliciteren, zoals Marieke aangeeft, of meer vertrouwen hebben in de maatschappij en daardoor weer met minder moeite kunnen meedraaien.

8. Conclusie

In dit onderzoek komt re-integratie via stadslandbouwprojecten naar voren. Daarbij is gekeken naar mogelijkheden voor (re-) integratie van vrijwilligers en zorgcliënten bij twee stadslandbouwprojecten aan de rand van de stad Utrecht, 'De Amelis'Hof' en 'De Volle Grond'. Ten eerste is gekeken wat de doelstellingen van de projecten zijn in de ogen van de coördinatoren, vervolgens is gekeken naar motieven voor deelname van vrijwilligers en zorgcliënten, daarna zijn ervaringen met het werken op de projecten toegelicht en ten slotte is ingegaan op mogelijkheden voor (re-)integratie door de combinatie van deze drie factoren.

Over het algemeen zijn er veel overeenkomsten tussen de twee stadslandbouwprojecten. Zo zijn beide projecten een hectare groot en hebben ze een eigen tuinwinkel. Ook bieden beide projecten groentepakketten aan op meerdere locaties in de stad Utrecht en zijn ze allebei gericht op instandhouding van de moestuinen als cultuurhistorisch erfgoed, bijdragen aan gecertificeerde biologische tuinbouw en het scheppen van mogelijkheden voor vrijwilligerswerk. Deze

overeenkomsten worden veroorzaakt doordat de projecten onder één stichting vallen. Daarbij is 'De Volle Grond' pas in 2010 overgenomen door de huidige eigenaren van de eigenaren van 'De Amelis'Hof', waarbij ook het teeltplan is overgenomen. Dat beide projecten werken met zowel vrijwilligers als zorgcliënten heeft ook met deze doelen te maken, omdat het werken met zorgcliënten extra geld in het laatje brengt om de tuinen in stand te houden.

Het grootste verschil tussen de twee tuinen zit hem in de aanpak van begeleiding. Dit heeft voornamelijk te maken met de doelgroep waarop de tuinen zijn gericht. Beide hebben vrijwilligers en zorgcliënten in dienst, maar de groep zorgcliënten op 'De Amelis'Hof' bestaat vooral uit mensen die herstellende zijn van een burnout, weer in het werkritme willen komen, al enige tijd in de ziektewet zitten, een psychiatrische achtergrond hebben of structuur zoeken in hun week. Deze groep is over het algemeen hoog opgeleid en wil werkzaamheden doen waarbij ze niet na hoeven te denken en alleen de aanwijzingen van de coördinatoren op hoeven te volgen. Er zit dan ook een zekere hiërarchie in de organisatie, waarbij de coördinatoren de deelnemers van bovenaf aansturen.

De groep zorgcliënten op 'De Volle Grond' bestaat uit mensen die uitval vertoonden bij andere dagbestedingsprojecten en is over het algemeen laag opgeleid. De organisatie is daardoor veel platter, omdat het juist van belang is op deze tuin dat coördinatoren, vrijwilligers en zorgcliënten als gelijken naast elkaar werken op de tuin. Dit heeft met name te maken met het opbouwen van vertrouwen en respect tonen naar elkaar.

Vooropgesteld dient te worden dat er op beide projecten vele mogelijkheden zijn om te werken aan (re-)integratiemogelijkheden voor zowel vrijwilligers als zorgcliënten. Het systeem van de tuin is voor de mogelijkheden van beide groepen van belang doordat de combinatie van de wat afgelegen tuin, de begeleiding, de sociale contacten en de veilige sfeer sociale angsten verminderen en zelfvertrouwen stimuleren. Meerdere deelnemers geven aan dat mensen allemaal met een probleemachtergrond binnenkomen, waardoor er respect voor elkaars situatie bestaat en mensen tolerant tegen elkaar zijn. Werken aan het zelfbeeld en zelfvertrouwen staat daarbij in beide projecten voorop. Deze aspecten samengenomen zorgen ervoor dat deelnemers zich over het algemeen op hun plek voelen en durven te werken aan hun persoonlijke doelen, die integratie en (re)integratie kunnen bevorderen.

De begeleiding is voornamelijk gericht op de groep zorgcliënten op de tuinen. Deze heeft over het algemeen minder kansen tot (re-)integratie dan vrijwilligers, voor wie op beide tuinen een doorstroom naar regulier werk te zien is. Dit is niet het geval voor zorgcliënten, voor hen is dagbesteding in enkele gevallen zelfs het hoogst haalbare. Mogelijkheden tot integratie zijn er echter volop op beide projecten. Deze bestaan op 'De Volle Grond' voornamelijk uit aanpassingen in het werk zodat ze naar vermogen mee kunnen werken en het bieden van een veilige (gesloten) omgeving en veilige communicatie die gebaseerd is op vertrouwen. Dit geldt ook voor zorgcliënten op 'De Amelis'Hof', die daarnaast ook het krijgen van vertrouwen van de begeleiding en het hebben van een rolmodel aangeven. Van hen wordt verwacht dat ze zelf initiatief nemen op het gebied van scholing, terwijl dit bij 'De Volle Grond' ook deels wordt meegenomen in het begeleidingsproces.

De begeleiding richt zich zogezegd niet op vrijwilligers, maar zij krijgen in sommige gevallen wel de kans om hun werkzaamheden op de tuin aan te laten sluiten bij hun oude werk en opleidingsniveau, zodat ze zich hier verder in kunnen ontwikkelen. Op deze manier worden zowel mogelijkheden voor de ontwikkeling (en re-integratiemogelijkheden) van vrijwilligers als ontwikkelingen van de tuin zelf zoveel mogelijk benut. Ook eigen initiatieven van vrijwilligers worden, vooral op 'De Amelis'Hof', gestimuleerd zolang ze aansluiten bij de mogelijkheden van de tuin.

In de literatuur worden motieven en ervaringen en mogelijkheden van deze twee groepen vaak uit elkaar getrokken en voor zorgcliënten met name beschreven vanuit het oogpunt van sociale instanties en begeleiders. Uit dit onderzoek komt echter naar voren dat veel motieven voor deelname en ervaringen met deelname overeenkomen tussen de twee groepen, al worden ze binnen de ene groep vaker genoemd dan binnen de ander.

Ondanks de mogelijkheden tot (re-)integratie op beide projecten blijken doelstellingen van de projecten, motieven voor deelname en ervaringen met deelname niet altijd overeen te komen,

waardoor optimale (re-)integratiemogelijkheden in de weg worden gestaan. Dit speelt vooral voor zorgcliënten, die meerdere begeleiders hebben. Zij moeten allemaal op één lijn zitten wat betreft de begeleiding, omdat anders de mogelijkheden tot (re-)integratie aanzienlijk dalen. Gerichtte doelen en gerichte manieren om die doelen te bereiken geven namelijk steun en zekerheid, waar zorgcliënten profijt van hebben. Toch is dit niet altijd het geval omdat begeleiders op de tuin zorg moeten afstemmen op verschillende andere partijen, zoals een aantal grote zorginstellingen, gemeentes en sociale instanties.

Ook komt naar voren dat instellingen zeggen de wensen van de cliënt voorop te stellen, terwijl eigenlijk niet dat, maar geld en inkomsten voorop staan. Op 'De Volle Grond' wordt heel expliciet aangegeven dat geld op plek twee of drie komt, en dat de begeleiding van de cliënten het belangrijkste is. Beide zorgcoördinatoren geven aan voldoening uit het werk te halen en daar hun werk voor te doen. Al zijn de inkomsten uit de zorg van belang voor het voortbestaan van de tuin, toch wordt hier niet de meeste nadruk op gelegd. Voor 'De Amelis'Hof' is dit anders, gezien daar door de coördinator aangegeven wordt dat de tuin de hoofdprioriteit is en de zorg daar bij komt. Op die tuin zijn ze bovendien bezig met het opzetten van allerlei projecten, zoals het bieden van kookcursussen. Deze commercialisering kan voor de ene deelnemer mogelijkheden bieden, terwijl het voor de andere deelnemer kan zorgen voor minder motivatie om op de tuin te komen werken, zoals Marieke (vrijwilliger Amelis'Hof) aangeeft in hoofdstuk 7.3. Nu is dit nog kleinschalig, maar de initiatieven zijn goed voor de ontwikkeling van de tuin, dus de mate waarin dit doorzet heeft invloed op de (re-)integratiemogelijkheden die worden geboden op de tuin.

De cliënt zelf heeft vaak nog weer andere dingen voor ogen op verschillende vlakken van ontwikkeling dan begeleiders, waardoor ook tussen deze verwachtingspatronen fricties kunnen ontstaan. Hier wordt echter zo adequaat mogelijk op ingespeeld. Zo gaven zorgcliënten van 'De Volle Grond' die uitval vertoonden bij andere begeleidingstrajecten over het algemeen aan dat ze zich er niet op hun plek voelden omdat ze onderaan in de hiërarchie stonden en niet als volwaardig werden gezien, terwijl dat op 'De Volle Grond' wel het geval is. Daarnaast is een zorgcliënt van 'De Amelis'Hof' met haar begeleidster van buiten het project op zoek naar een tussenstap in haar re-integratieproces, die zij op de tuin niet kan vinden, terwijl die mogelijkheid mogelijk wel bestaat in andere zorgtrajecten. Beide tuinen laten de cliënten vrij in die keuze om dit ontwikkelingsproces te bevorderen, omdat dat uiteindelijk beider doel is.

Al met al zijn er heel wat mogelijkheden voor betere (re-)integratie voor zowel vrijwilligers als zorgcliënten op de tuinen terug te vinden. Ook zijn er nog een aantal punten die verbeterd kunnen worden, vooral bij de overeenstemming in de begeleiding tussen de tuinen en de externe begeleiding. Op beide projecten wordt er wel hard aan gewerkt om een zo sluitend mogelijke zorg te bieden per zorgcliënt, en om vrijwilligers bij te staan als ze dat nodig hebben.

Literatuurlijst

- AD** (2014). Klijnsma: 'Vul je Pensioen Aan met een Moestuin'. <http://www.ad.nl/ad/nl/1012/Nederland/article/detail/3676637/2014/06/21/Klijnsma-Vul-je-pensioen-aan-met-een-moestuin.dhtml>. Geraadpleegd: 21-7-2014.
- Amelis'Hof** (2014). Amelis'Hof: Biodynamische Groenten, Fruit, Kruiden en Bloemen. <http://www.amelishof.nl/>. Geraadpleegd: 30-7-2014.
- Bannink, D.** (2012). *Duiden en Verbinden: Management van Activering in een Veranderende Context*. Amsterdam: Vrije Universiteit.
- Baumgartner, B., & H. Belevi** (2001). *A Systematic Overview of Urban Agriculture in Developing Countries*. Dübendorf: EAWAG/SANDEC.
- Bekkers, R.** (2002). Geïnspireerd Blijven in Vrijwilligerswerk. vrijwilligersatwork.wdfiles.com. Geraadpleegd: 30-6-2014.
- Bekkers, R. & N.D. de Graaf** (2002). Verschuivende Achtergronden van Verenigingsparticipatie. *Mens & Maatschappij*, 77(4), pp. 338-360.
- Bekkers, R., B. Völker, H. Flap & M. van der Gaag** (2002). Social Networks and Associations: The Relation of Cohesive and Instrumental Social Capital to Participation in Voluntary Associations in the Netherlands. Paper gepresenteerd op de Sociaal Wetenschappelijke Studiedagen, mei 2002, Amsterdam.
- Bekkers** (2013). Geven van Tijd: Vrijwilligerswerk. In: *Geven in Nederland 2013: Giften, Nalatenschappen, Sponsoring en Vrijwilligerswerk*. Vrije Universiteit Amsterdam, Faculteit der Sociale Wetenschappen.
- Bellows, A.C., K. Brown & J. Smit** (2003), Health Benefits of Urban Agriculture. *Community Food*. [http://www.co.fresno.ca.us/uploadedFiles/Departments/Behavioral_Health/MHSA/Health%20Benefits%20of%20Urban%20Agriculture%20\(1-8\).pdf](http://www.co.fresno.ca.us/uploadedFiles/Departments/Behavioral_Health/MHSA/Health%20Benefits%20of%20Urban%20Agriculture%20(1-8).pdf). Geraadpleegd: 4-6-2014.
- Berg, L. van den, J. Bruggink, M. Schoutsen, M. van der Schilden & W. Houwers** (2000). *Boeren Met Meer Zicht op de Stad? Een Verkenning met een Negental Boeren en Tuinders in het Gebied 'Zoetermeer- Zuidplas' van hun Mogelijkheden met Stadslandbouw*. Wageningen: Alterra, Research instituut voor de Groene Ruimte, Alterra rapport 056.
- Boeije, H.** (2012). *Analyseren in Kwalitatief Onderzoek*. Den Haag: Boom.
- Boer, W. de & Houwaart, E. (red.)** (2006). *Geschiktheid Gewogen. Claimbeoordeling en Arbeidsongeschiktheid 1901-2005*. Rijswijk: TNO.
- Bommel, S., M.N.C. Aarts & E. Turnhout** (2006). *Over Betrokkenheid van Burgers, en hun Perspectieven op Natuur*. Wageningen: Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu.
- Bon, H. de, Parrot, L., & Moustier, P.** (2009). Sustainable Urban Agriculture in Developing Countries. *A Review. Agronomy for Sustainable Development*, 30(1), pp. 21-32.
- Bont, K. de, M. van Leeuwen, V. Linderhof, G. Venema & T. Vogelzang** (2011). *Landbouwverkenning Provincie Utrecht tot 2025*. Den Haag: LEI.
- Bronsveld, C.** (2011). *Evaluatie Gemeenschapstuinen Rotterdam: Resultaten van een Vooronderzoek*. Rotterdam: Dienst Sociale Zaken en Werkgelegenheid (SoZaWe), Sociaal Wetenschappelijke Afdeling.
- Brouwer, P., W. Zwinkels & J. van Genabeek** (2006). *Maatschappelijke Kosten en Baten van Gesubsidieerde Arbeid en Sociale Activering*. Hoofddorp: TNO.
- Brown, K. & A. Jameton** (2000). Public Health Implications of Urban Agriculture. *Journal of Public Health Policy* 21 (1), pp. 20-39.
- Bryld, E.** (2003). Potentials, Problems, and Policy Implications for Urban Agriculture in Developing Countries. *Agriculture and Human Values*, 20(1), pp. 79-86.
- Bryman, A.** (2012). *Social Research Methods*. Oxford: Oxford University Press.
- Collewet, M.J., Gravesteijn & J. de Koning** (2009). *Diagnose-Instrumenten bij Re-integratie: Best Practices in Andere Landen*. SEOR, Raad voor werk en inkomen, pp. i-89.
- Crouch, D. & W. Ward** (1994). *The Allotment: Its Landscape and Culture*. Mushroom Bookshop.

- Cytrynbaum, S., Y. Ginath, J. Birdwell & L. Brandt (1997).** Goal Attainment Scaling: a Critical Review. *Eval Q* 1997 (3), pp. 5-40.
- Dag van de stadslandbouw (2014).** Dag van de Stadslandbouw: een Begrip in Nederland. <http://www.dagvandestadslandbouw.nl/>. Geraadpleegd: 10-3-2014.
- Danckaert, S., G. Cazaux, L. Bas & D. van Gijsegem (2010).** Landbouw in een Groen en Dynamisch Stedengewest. Vlaamse overheid, departement Landbouw en Visserij.
- Dankers, T. & J.P. Wilken (2005).** 'Aan het Werk' Mogelijkheden voor Arbeidsintegratie van Mensen met een Verstandelijke Handicap. Utrecht: Expertisecentrum maatschappelijke zorg en sociaal beleid.
- Deelstra, T. & H. Girardet (2000).** In: *Growing Cities, Growing Food: Urban Agriculture on the Policy Agenda. A Reader on Urban Agriculture.* Leusden, ETC international, pp. 43-65.
- Diepen, A. van & K. Raats (2011).** 'Stadslandbouw moet Mainstream Zijn!'. *Rooilijn* 44(5), pp. 376-379.
- Edzes, A.E.J., L. Broersma & J. van Dijk (2009).** Arbeidsmarktstrategieën van Gemeenten. Nicis Institute: Rijksuniversiteit Groningen, Faculteit Ruimtelijke Wetenschappen.
- Ellis, R. & C. Waterton (2005).** Caught between the Cartographic and the Ethnographic Imagination: the Whereabouts of Amateurs, Professionals, and Nature in Knowing Biodiversity. *Environment and Planning* (23), pp. 673-693.
- Farkas, M. & W. Anthony (2001).** Overview of Psychiatric Rehabilitation Education: Concepts of Training and Skill Development. *Rehabilitation Education* 15 (2), pp. 119-132.
- Gier, E. de (2010).** Activering van Langdurig Werklozen in de Bijstand. *Tijdschrift voor Arbeidsvraagstukken* 26 (3), pp. 306-315.
- Happyland collective (2012).** Hoveniers van Utrecht. happylandcollective.com/assets/HC-posterreeks-klein.pdf. Geraadpleegd: 25-3-2014.
- Hart, H. 't, H. Boeije & J. Hox (2009).** Onderzoeksmethoden. Den Haag, Boom Lemma uitgevers.
- Hutjes, J.M., & J.A. van Buuren (1992).** De Gevalsstudie: Strategie van Kwalitatief Onderzoek. Meppel: Boom Uitgevers.
- Jansma, J., A. Dekking, G. Migchels, A. de Buck, M. Ruijs, P. Galama & A. Visser (2010).** Stadslandbouw in Almere, van Toekomstbeeld naar Ontwerp. Lelystad: Praktijkonderzoek Plant & Omgeving.
- Jehoel-Gijsberts, G. (2007).** Beter aan het werk: Trendrapportage Ziekteverzuim, Arbeidsongeschiktheid en Werkhervatting. Den Haag: Sociaal Cultureel Planbureau.
- Jonkhof, J., M. Phillippa & P. Visschedijk (2012).** Buurtuin..! Leren van de Jardins Partagés in Frankrijk. Wageningen: Alterra.
- Kaiser, M., 1976.** Alternative to Therapy: Garden Program. *Journal of Clinical Child Psychology*, pp. 21-24.
- Kaplan, R., 1973.** Some Psychological Benefits of Gardening. *Environment and Behavior*, 5 (2), pp. 145-162.
- KNHM (2014).** Koninklijke Nederlandsche Heidemaatschappij. <http://www.knhm.nl/default.aspx>. Geraadpleegd: 15-1-2014.
- Kok, L., D. Hollanders & J.P. Hop (2006).** Kosten en Baten van Reïntegratie. Amsterdam: SEO.
- Koning, P. (2012).** Leren Re-integreren. Tpe digitaal.
- Laarhoven, J.P.R.M. van (2013).** Duurzame Stadslandbouw in de Benelux: Enkele Goede Praktijken. Brussel: Benelux Werkgroep Educatie.
- Lawson, L., (2005).** *City Bountiful: a Century of Community Gardening.* Berkeley: University of California Press.
- Lems, E. & W. Van der Veen (2011).** Buurtmoestuinen: Kansen voor Sociale Cohesie en Leefbaarheid in Amsterdam Nieuw-West. Gemeente Amsterdam: Stadsdeel Nieuw-West.
- Levack, W., K. Taylor, R. Siegert, S. Dean, K. McPherson & M. Weatherall (2006).** Is Goal Planning in Rehabilitation Effective? A Systematic Review. *Clinical Rehabilitation* 2006 (20), pp. 739-755.
- Lewis, C.A., 1979.** Healing in the Urban Environment: a Person/Plant Viewpoint. *American Planning Association Journal* (45), pp.330-338.

- Lyson, T.** (2004). *Civic Agriculture: Reconnecting Farm, Food and Community*. Medford, Tufts University Press.
- Mallee, L., J. Mevissen & W. Tap** (2008). *Ontwikkelingen op de Re-integratiemarkt*. Raad voor Werk en Inkomen.
- Martin, J.** (2002). *Organizational Culture: Mapping the Terrain*. Los Angeles, Sage Publications.
- Mind** (2007) *Ecotherapy: The Green Agenda for Mental Health*. Mindweek report. http://www.mind.org.uk/media/211252/Ecotherapy_The_green_agenda_for_mental_health_Executive_summary.pdf. Geraadpleegd: 4-6-2014.
- Ministerie van Veiligheid en Justitie** (2014). *Justitiële Verkenningen: de Levenslange Vrijheidsstraf*. Justitiële Verkenningen 39 (3), Den Haag: Boom Lemma uitgevers.
- Mougeot, L.J.** (2000). *Urban Agriculture: Definition, Presence, Potentials and Risks*. In: Bakker, N., M. Dubbeling, S. Guendel, U. Sabel Koschella, H. de Zeeuw (eds.). *Growing Cities, Growing Food: Urban Agriculture on the Policy Agenda*, German Foundation for International Development, pp. 1-42.
- Muynck, A. de** (2011). *'Stadslandbouw en Duurzame Gebiedsontwikkeling: Een Onderzoek naar de Bijdrage van Stadslandbouw aan Duurzame Gebiedsontwikkeling'*. Erasmus Universiteit Amsterdam, Technische Universiteit Delft.
- Oosterbaan, A., H. van Blitterswijk & C.M. Niemeijer** (2006). *Onderzoek naar de Inzet van Cliënten uit de Zorg in het Groen bij Gemeenten*. Wageningen: Alterra-rapport 1396.
- Oosterbaan, T.** (2013). *'De Zorg' als Extended Enterprise? De Rol van Architectuur bij het Vergroten van de Collectieve Intelligentie van Patiënten en Zorgverleners*. Universiteit Utrecht: Journal of chain computerisation.
- Overbeek, M.M.M., B.N. Somers & J. Vader** (2008). *Landschap en Burgerparticipatie*. Wageningen, Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu, WOt-rapport 65.
- Owen, N., Leslie, E., Salmon & M.J. Fotheringham**, 2000. *Environmental Determinants of Physical Activity and Sedentary Behavior*. *Exercise and Sport Sciences Reviews*, 28 (4), 153-158.
- Pearson, L.J., L. Pearson & C.J. Pearson** (2010). *Sustainable Urban Agriculture: Stocktake and Opportunities*. *International Journal of Agricultural Sustainability*, 8(1-2), pp. 7-19.
- Quayle** (2008). *'The True Value of Community Farms and Gardens: Social, Environmental, Health and Economics'*, Federation of City Farms & Community Gardens, Bristol, U.K.
- Rijksoverheid** (2014). *Wet Maatschappelijke Ondersteuning: Veranderingen in de WMO*. <http://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/wet-maatschappelijke-ondersteuning-wmo/veranderingen-in-de-wmo>. Geraadpleegd: 3-6-2014.
- Saunders, P.** (1993). *Towards Allotments 2000: National Survey of Allotment Gardeners' Views in England and Wales*. National Society of Allotment and Leisure Gardeners.
- Schans, J.W. van der & H. Wiskerke** (2011). *Stadslandbouw, Hype of Trend? Stedenbouw & Architectuur* (4), Thema Renovatie & Herstructurering.
- Schaar, J. van der** (2002). *Zorgvernieuwing Vast Goed: over Facilitair Vastgoedbeheer en Zorg*. Amsterdam: RIGO Research en Advies.
- Sempik, J., J. Aldridge & S. Becker**, 2003. *Social and Therapeutic Horticulture: Evidence and Messages from Research*. Reading: Thrive with the Centre for Child and Family Research, Loughborough University.
- Smit, J., Nasr, J., & Ratta**, (1996). *Urban agriculture food, jobs and sustainable cities*. UNDP Press. <http://www.knhm.nl/Over+ons/Blogs/209237.aspx?t=Pauzeplekken%20en%20ander%20tijdelijk%20groen>. Geraadpleegd 6-2-2014.
- Smith, V.D. & D.E. Aldous** (1994). *Effect of Therapeutic Horticulture on the Self Concept of the Mildly Intellectually Disabled Student*. In: Francis, M., Lindsey, P. and Rice, J.C. eds. *The Healing Dimensions of People-Plant relations*. Center for Design Research, UC Davis.
- Sohl, C., G. van Widdershoven & J. van der Made**. (1997). *Autonomie van Mensen met een Verstandelijke Handicap op Zoek naar een Breder Perspectief*. *Geestelijke Volksgezondheid, MGv [sine loco]*, pp. 858-865.

- Sol, C., A. Glebbeek, A. Edzes, H. de Bok, I. Busschers, J. Engelsman & C. Nysten (2011).** Fit or Unfit: naar Expliciete Re-integratietheorieën. Amsterdam: Universiteit Amsterdam.
- Sonnino, R. (2009).** Feeding the City: Towards a New Research and Planning Agenda. *International Planning Studies*, 14(4), pp. 425-435.
- Steel, C., 2011.** De Hongerige Stad. Hoe Voedsel ons Leven Vormt. Rotterdam: NAI Uitgevers.
- Sumner, J., H. Mair & E. Nelson (2010).** Putting the Culture Back into Agriculture: Civic Engagement, Community and the Celebration of Local Food. *International Journal of Agricultural Sustainability*, 8 (1-2), pp. 54-61.
- Tuinderij De Volle Grond (2014).** Welkom bij Tuinderij De Volle Grond. <http://www.tuinderijdevolleggrond.nl/>. Geraadpleegd 30-7-2014.
- Tweede Kamer der Staten-Generaal (2008-2009).** Vaststelling van de Begrotingsstaten van het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid (XV) voor het Jaar 2009. Memorie van Toelichting, TK 31700 XV, nr. 2
- UWV (2014).** De organisatie. http://www.uwv.nl/OverUWV/wat_is_uwv/organisatie/index.aspx. Geraadpleegd: 30-6-2014.
- Veenhuizen, R. van (2006).** Cities Farming for the Future, Urban Agriculture for Green en Productive Cities, RUAF Foundation, IDRC en IIRR. Geraadpleegd via www.idrc.ca/openebooks/216-3, 16-3-2014.
- Veenhuizen, R. van & G. Danso (2007).** Profitability and Sustainability of Urban and Peri-urban Agriculture. Food and Agriculture Organization of the United Nations: Agricultural Management, Marketing and Finance: occasional paper.
- Veer, van der (2007).** Weer aan het Werk: Ervaringsdeskundigen over Herstel en Re-integratie. *Psychopraxis*, (9), pp. 223-226.
- Verbraak, M.J.P.M. (red.) (2003).** Preventie van Verzuim als Gevolg van Werkstress, Burnout en Overige Psychische Klachten. Nijmegen: Cure & Care Publishers.
- Verschelling-Hartog, M. (2009).** Maatschappelijke Participatie: Individuele Activeringsmethoden, Groepsgerichte Activeringsmethoden, Kwartiermaken. Utrecht: Movisie.
- Wanberg, C., R. Kanfer & M. Rotundo (1999).** Unemployed Individuals: Motives, Job-search Competencies, and Job-search Constraints and Predictors of Job-seeking and Unemployment. *Journal of Applied Psychology* 84 (4), pp. 897-910.
- Wilson, J. & Musick, M.A. (2000).** The Effects of Volunteering on the Volunteer. *Law & Contemporary Problems*, (62), pp. 141-168.
- Wiskerke, J.S.C. (2009).** On Places lost and Places regained: Reflections on the Alternative Food Geography and Sustainable Regional Development. *International Planning Studies* 14 (4), pp. 369-387.
- Zeeuw, H. de, S. Guendel & H. Waibel (2000).** The Integration of Agriculture in Urban Policies. Bakker e.a., *Growing Cities, Growing Food* RUAF online. <http://www.ruaf.org/book/export/html/54>. Geraadpleegd 14-01-2014.
- Zeza, A., & L. Tasciotti (2010).** Urban Agriculture, Poverty, and Food Security: Empirical Evidence from a Sample of Developing Countries.
- Zwinkels, W. (2007).** Effectiviteit van Re-integratie: Onbenutte Potenties van Privatisering. *Tijdschrift voor Arbeidsvraagstukken* 23 (2), pp. 121-131.

Bijlagen

Bijlage 1: Interviewvragen

Bijlage 2: Onderzoekspiramide en codeboom

Bijlage 3: interviewfragmenten gekoppeld aan de vragen

Bijlage 4: Kenmerken participanten onderzoek

Bijlage 1: Topic- en vragenlijst

Inleiding op het onderzoek:

- Dank voor het vrijmaken van tijd.
- Permissie vragen het gesprek op te nemen met een voice-recorder om de uitwerking te vergemakkelijken. Aangeven dat er daarnaast aantekeningen worden gemaakt.
- Aangeven dat de anonimiteit gegarandeerd is doordat er fictieve namen worden gebruikt.
- Inleiding op het onderwerp re-integratie via stadslandbouwprojecten:
  - Aandacht voor doelstellingen, functies van projecten, motieven voor deelname en ervaringen met deelname
  - Focus op (re-)integratie.
- Gespreksduur ongeveer een uur.

Vragen:

Vorbereidend:

- Leeftijd
- Functie en werkzaamheden?
- Duur werk bedrijf?
- Woongemeente?
- Opleiding en werkervaring deze en andere sectoren?
- Waarom deze sector en dit bedrijf speciaal?
- Verloop werkzaamheden dag/week?
- Iets te vertellen over de stichting waarbij het bedrijf is aangesloten?

A) Doelstellingen en functies van de projecten:

- Opzet bedrijf? Doel?
- Expliciete doelstellingen?
- Waar ligt in dit bedrijf het meest de focus op?
- Op welke manier doelstellingen bereiken?
- Ruimte voor de gestelde doelen in de alledaagse praktijk?
- Hoe is dit in de dagelijkse werkzaamheden terug te zien?
- Hoe wordt dit door de werknemers volgens u beleefd?
- Overlap in de doelen die gesteld worden met het andere bedrijf?
- Biedt het project mogelijkheden voor verbetering van:... en hoe?
  - * Gezondheid
  - * Sociale contacten
  - * (Re-)integratie
  - * Milieu en de ruimtelijke kwaliteit
  - * Educatie
  - * Baankansen
- Veel bezoekers? Hoofdredenen komst voor bezoekers?
- Opleiding- en scholingsmogelijkheden bedrijf?
- Gebruik opleidings- en scholingsmogelijkheden bedrijf? Begeleiding?
- Algemene begeleiding werknemers bedrijf?
- Overeen met wensen deelnemers?
- Deelnemers zonder (re-)integratiemotief, intussen wel mogelijkheden re-integratie?
- Voorbeelden van medewerkers die door deelname uiteindelijk een baan vonden?
- Andere functies die het project heeft die (re-)integratie stimuleren?
- Welke functies bedrijf meeste nadruk?
- Nadruk doelstellingen op de belangrijkste functies?

- Zijn er extra functies die niet in de doelstellingen zijn meegenomen?
- Zijn er doelstellingen die minder uit de verf komen dan oorspronkelijk de bedoeling was?

B) Motieven voor deelname en ervaringen tijdens deelname aan de projecten:

- Waarom vooraf bedacht hier mee te werken?
- Wat moest het bedrijf voor u bieden? En hoe belangrijk vond u dat? Waarom?
- Waren uit te voeren werkzaamheden van belang? georganiseerde evenementen?
- Hoe belangrijk zijn mogelijkheden verbetering ....
  - * Gezondheid en eigen welzijn?
  - * In contact komen met anderen?
  - * In stand houden van de moestuin?
  - * Scholingsmogelijkheden?
  - * Het vinden van een baan?
- Biedt het project u waar u in eerste instantie voor kwam?
- Genereren van inkomen of een arbeidsplaats hoofdmotief? Andere zaken die meespeelden?
- Bevalt deelname?
- Wat maakt het dat het wel of niet bevalt?
- Waren uw verwachtingen vooraf in overeenstemming met uw ervaring?
- Op welke manier wordt u persoonlijk begeleid?
- Hoe bevalt begeleiding?
- Zijn er dingen die u bij de begeleiding anders zou willen zien? Wat?
- Bevallen de werkzaamheden die u doet en waarom wel/niet?
- Aanvullingen mogelijk om het werk meer aan te sluiten bij uw eigen opleidingsniveau?
- Is dit gewenst?
- Andere motieven dan de oorspronkelijke waarom u wel of niet deel wilt blijven nemen?
- Zijn er voor zover u weet werkzaamheden of doelen bij begeleiding, die niet aansluiten bij uw redenen voor deelname vooraf en ervaringen tijdens deelname?
- Had u voor medewerking verwachtingen van de werkzaamheden of de begeleiding die niet aansloten bij wat er daadwerkelijk op de tuin gebeurt?
- Op welke manier kan medewerking in dit project ervoor zorgen dat medewerkers weer makkelijker op de arbeidsmarkt kunnen meedoen?
- Hebt u er vertrouwen in dat het gaat lukken voor werknemers die op zoek zijn naar een baan om in een ander bedrijf weer aan het werk te komen?

C) (Re-)integratiemogelijkheden:

- Soort werk dat de deelnemers/ u willen doen? Welke sector voornamelijk?
- Kan het werk u/ de deelnemers voordelen opleveren, voor (re-)integratie en hoe?
- Hulp begeleiding gezorgd dat u/ deelnemers meer kans heeft/hebben aan het werk te komen, of te blijven op het project?
- Denkt/Vindt u dat begeleiding en leermogelijkheden aansluiten bij redenen om mee te komen werken?
- Hoe vaak komt het voor dat deelnemers stoppen, zodat er weer een plekje vrij komt?
- Waarom gaan zij weg?
- Hoe groot is de kans op werk of dagritme via dit bedrijf?
- Waar hangen volgens u de mogelijkheden om een baan of een ritme te vinden vanaf?

Coördinatoren:

- In hoeverre heeft (re-)integratie te maken met begeleiding en geboden opleidings- en scholingskansen?
- In hoeverre hebben deze kansen te maken met andere functies van het bedrijf?

Bijlage 2: Onderzoekspiramide en codeboom

Onderzoekspiramide

In hoeverre komen doelstellingen van stadslandbouwprojecten met betrekking tot (re-)integratie overeen met motieven voor- en ervaringen met deelname van vrijwilligers en zorgcliënten bij twee stadslandbouwprojecten in Utrecht: 'De Volle Grond' en 'De Amelis'Hof' en wat is de impact hiervan op de (re-)integratie van deelnemers aan stadslandbouwprojecten?

Wat zijn de overeenkomsten en verschillen tussen de twee gekozen stadslandbouwproject en in Utrecht op het gebied van doelstellingen?

Wat zijn de motieven voor deelname van vrijwilligers en zorgcliënten die participeren in de stadslandbouwprojecten?

Wat zijn de ervaringen met deelname van vrijwilligers en zorgcliënten die participeren in de stadslandbouwprojecten?

In hoeverre bewerkstelligen de stadslandbouwprojecten mogelijkheden tot (re-)integratie voor vrijwilligers en zorgcliënten?

Hoofdthema:
Doelstellingen projecten.

Subthema's:
7. Opzet project
8. Doelen project en stichting
-Educatie
- Werkgelegenheid
- Gezondheid en welzijn
9. Focus project
10. Alledaagse praktijk/werkverdeling
11. Begeleiding deelnemers op het project
12. Mogelijkheden tot scholing op het project

Hoofdthema's:
Motieven voor deelname.

Subthema's:
13. Redenen deelname vooraf
- Werkzaamheden
-Persoonlijke begeleiding
-Sociale redenen
-Regelmaat en rust
-Mogelijkheden tot (re-) integratie
-Andere redenen
14. Persoonlijke doelen
15. Aansluiting opleidingsniveau en oude werk
16. Andere redenen dan beginredenen om te blijven.

Hoofdthema's:
Ervaringen met deelname

Subthema's:
17. Aansluiting opleidingsniveau en oude werk
18. Ervaring persoonlijke begeleiding en aansturing/
19. Persoonlijke vooruitgang
20. Contacten op de tuin
20. Tevredenheid deelname en werkzaamheden
- positief
-Negatief

Hoofdthema's:
Mogelijkheden tot (re-) integratie.

Subthema's:
22. Gewenste sector betaald werk
23. Mogelijkheden begeleiding voor betere (re-)integratie
24. Mogelijkheden scholing voor betere (re-) integratie
25. Mogelijkheden andere factoren voor betere (re-) integratie
26. Doorstroming en wachtlijsten
27. Mogelijkheden zorgcliënten
28. Mogelijkheden vrijwilligers

Codeboom

Persoon

1. Leeftijd
2. Woongemeente
3. Functie
4. Duur participatie bedrijf
5. Opleiding en werkervaring
6. Aanwezigheid

Doelstellingen projecten

7. Opzet projecten
8. Doelen afzonderlijke projecten
  - Educatie
  - Werkgelegenheid
  - Gezondheid en welzijn
9. Focus projecten
10. Doelen in de alledaagse praktijk
11. Begeleiding deelnemers op de projecten
12. Mogelijkheden tot scholing op de projecten

Motieven voor deelname

13. Redenen deelname vooraf
  - Vinden van een dagelijkse structuur
  - Afwisseling tussen woon- en werkomgeving
  - Gevoel erbij te horen door identificatie met het stadslandbouwproject
  - Gevoel een bijdrage aan de samenleving te leveren
  - Mogelijkheden tot (re-) integratie
  - Op aanraden van anderen
  - Bekendheid met het gebied
  - Werkzaamheden
  - Open instelling
  - Andere redenen
14. Persoonlijke doelen
15. Aansluiting opleidingsniveau en oude werk
16. Andere redenen dan beginredenen om te blijven
  - Werkzaamheden
  - Sfeer en contacten op de tuinen
  - Schoonheid van de omgeving

Ervaringen met deelname

17. Aansluiting opleidingsniveau en oude werk
18. Ervaring persoonlijke begeleiding en aansturing
19. Persoonlijke vooruitgang
20. Contacten op de tuin
21. Tevredenheid deelname en werkzaamheden
  - positief
  - negatief

Mogelijkheden tot (re-)integratie

22. Gewenste sector betaald werk

- 23. Mogelijkheden begeleiding voor betere (re-)integratie
- 24. Mogelijkheden scholing en contacten voor betere (re-)integratie
- 25. Mogelijkheden andere factoren voor betere (re-)integratie
- 26. Doorstroming en wachtlijsten
- 27. Mogelijkheden zorgcliënten
- 28. Mogelijkheden vrijwilligers

Bijlage 3: De interviews

Opvraagbaar bij de onderzoeker.

Bijlage 4: Kenmerken deelnemers algemeen

Woongemeente deelnemers:

Beide tuinderijen hebben een regionale werkwijze. Mede daarom wordt door de tuinders gestimuleerd dat de meeste deelnemers uit Utrecht zelf en de dichtbij gelegen randgemeenten zoals Zeist, Nieuwegein, de Bilt en Houten komen. Er zijn op beide tuinen een aantal vrijwilligers die uitzondering op de regel zijn omdat ze er zelf bewust voor kiezen van verder weg te komen. De zorgcliënten op de 'Amelis'Hof' komen daarnaast allemaal op eigen gelegenheid en kunnen vaak niet te ver reizen, de zorgcliënten op 'De Volle Grond' worden deels opgehaald, dus daarvoor is ver reizen niet gewenst.

Persoonskenmerken participanten 'De Amelis'Hof':

Tineke

Leeftijd: 50
Woongemeente: Utrecht
Functie: Eigenaar tuinder van de VOF 'De Amelis'Hof', gefocust op zorg/re-integratie en herstel, de bloementuin, de winkel en de kruiden. Begonnen als vrijwilligster.
Duur participatie bedrijf: vanaf 1998, dus zestien jaar.
Opleiding en werkervaring: Van oorsprong docente middelbare school.
Aanwezigheid: Maandag tot en met zaterdag, donderdag en vrijdag geen cliënten aanwezig.

Annelies

Leeftijd: 34, bijna 35.
Woongemeente: Utrecht oost.
Functie: Vrijwilliger. 's ochtends controle spullen voor in de winkel, inrichten winkel. 's Middags thee maken, wieden, planten, wat nodig is, vooral in de zomer. Teksten voor de website in elkaar zetten, organisatie culturele zondagen.
Duur participatie bedrijf: Sinds juli 2012, dus twee jaar.
Opleiding en werkervaring: Meester in de rechten, doctorandus in de Milieumaatschappij wetenschappen, post-hoc opleiding journalistiek, Gewerkt als freelance journalist, beleidsmedewerker bij het ministerie van VROM, secretaresse. Daarnaast gewerkt bij een kleine studentenmilieuvereniging en stage gelopen bij de bureaucratische sectie van het Europees Parlement in Luxemburg.
Aanwezigheid: Woensdagen vanaf tien uur.

Marieke

Leeftijd: 39.
Woongemeente: Utrecht.
Functie: Eerst zorgcliënt, later vrijwilliger. Voornamelijk grote, zware klussen zoals het graven van de vijver, fundering leemoven. Een beetje de klusassistent van de tuinder. Daarnaast meewerken oogst.
Duur participatie bedrijf: In juli twee jaar.
Opleiding en werkervaring: Grafisch vormgeving gestudeerd, camera, regie en montageopleiding

gedaan, secretaressewerk gedaan bij gemeenten en verzekeringsmaatschappijen en uiteindelijk opgeklommen tot projectassistent, en later projectmanager. Huidig werk: marketing en communicatie bij een filmhuis in Utrecht.

Aanwezigheid: Één dag in de week naast reguliere baan van vier dagen.

Truus

Leeftijd: 64.

Woongemeente: Utrecht.

Functie: ...Zorgcliënt. Klusjes rondom het tuinieren zelf zoals stutten en op kleur en bloeiperiode labelen van bloemen, handvaten van gereedschap en bankjes en tafeltjes oliën.

Duur participatie bedrijf: Drie jaar.

Opleiding en werkervaring: Gedragwetenschapper/orthopedagoog op een zorgboerderij. Jeugdhulpverlening.

Aanwezigheid: Twee keer per week een middag, waaronder de woensdag.

Bram

Leeftijd: 52.

Woongemeente: In Houten, tegen het oudere gedeelte van Houten aan.

Functie: Eerst vrijwilliger, nu zorgcliënt. Laswerk dat op de tuin moet gebeuren en bijhouden gereedschappen met apparatuur van thuis.

Duur participatie bedrijf: Bijna twee jaar.

Opleiding en werkervaring: Opleiding Electro, 20-25 jaar lang in de IT gezeten.

Aanwezigheid: Maandag en woensdag vanaf tien uur.

Lianne

Leeftijd: 39.

Woongemeente: Zeist.

Functie: Zorgcliënt. Tuinwerk.

Duur participatie bedrijf: Vanaf januari 2011, drie jaar en vier maanden.

Opleiding en werkervaring: Bedrijfskunde gestudeerd met als afstudeerrichting organisatieverandering. Lesgegeven op de universiteit onder andere in methodologie, daarna in een organisatievormveranderingstraject in de confectie-industrie bij C&A terechtgekomen daarna nog gewerkt voor een woningbouwcorporatie in Deventer.

Aanwezigheid: Drie ochtenden in de week op dinsdag, woensdag en vrijdag.

Persoonskenmerken participanten 'De Volle Grond'.

Tom

Leeftijd:	54.
Woongemeente:	Vinkeveen.
Functie:	Mede-eigenaar. Eindverantwoordelijk voor de zorg en de zorgtaken.
Duur participatie bedrijf:	2,5 jaar.
Opleiding en werkervaring:	Op vijftienjarige leeftijd begonnen op een biologische tuinderij, daarna het bedrijfsleven ingegaan en vanaf 40 jarige leeftijd de zorg in gegaan. SPH opleiding gedaan, jeugdhulpzorgverlening ingegaan en na 5/6 jaar voor zichzelf begonnen en trainingen voor docenten, klassenmanagement en training van langdurig werklozen gegeven. Daarna een plan geschreven voor een intervisiegroep in de polder voor ontwikkeling van goede zorg. En uiteindelijk met één van de ondernemers in de buurt van Utrecht op zoek gegaan naar een plek om een zorgtuin op te zetten.
Aanwezigheid:	vijf dagen per week.

Freek

Leeftijd:	37.
Woongemeente:	Soesterberg.
Functie:	Bedrijfsleider van de zorg. Met taken zoals meewerken op de tuin, gesprekken met cliënten, onderhouden van contacten met instellingen, gesprekken voeren met begeleiders daar, rapportage bijhouden, doelstellingen opzetten.
Duur participatie bedrijf:	sinds 1 januari 2014. Dus vijf maanden.
Opleiding en werkervaring:	Komt uit de dierenwereld, daarna gewerkt voor Abrona, specialistisch uitzendbureau 'Inzetbaar', zeven jaar jobcoach bij Aampoort.
Aanwezigheid:	5 dagen per week.

Daniëlle

Leeftijd:	43.
Woongemeente:	Houten Noord-Oost.
Functie:	Mede-eigenaar en tuinder. Zorgen dat het hele productieproces goed verloopt, van plantgoed en zaden bestellen in de winter tot planten, zaaien, oogsten van het gewas en afzet. Daarbij aansturing van de vrijwilligers.
Duur participatie bedrijf:	4,5 jaar.
Opleiding en werkervaring:	Culturele antropologie gestudeerd in Utrecht, met afstudeeronderzoek naar duurzaam landgebruik op de Filippijnen. Daarna in de horeca en in een hotel gewerkt. Opleiding Biologisch Dynamische landbouw gedaan. Stage op een BD bedrijf in de polder, daar 1,5 jaar betaald blijven werken. half jaar stage bij 'De Aardvlo' en altijd de marktkraam blijven doen. Baan op een zorgboerderij als werkbegeleider in het vee en de boerderijwinkel. Daarna gestopt en een kleine tuin begonnen achter werkhoven. Daarna gevraagd deze tuin over te nemen.
Aanwezigheid:	vijf dagen per week.

Thijs

Leeftijd: 63 jaar.
Woongemeente: Utrecht.
Functie: Vrijwilliger. Tuinwerk. En vorig jaar ook iets meer begeleiding van zorgcliënten.
Duur participatie bedrijf: 1,5 jaar.
Opleiding en werkervaring: Opgeleid als bioloog. Daarna altijd illustratiewerk gedaan, onder andere voor de Apenheul en Teleac. Daarnaast altijd een baantje zoals receptiewerk of portierswerk gehad.
Aanwezigheid: In principe twee dagen per week: Dinsdag en donderdag. In de winter soms vijf als het nodig is, momenteel één dag in de week op dinsdag.

Linde

Leeftijd: 24.
Woongemeente: Utrecht, Lunetten.
Functie: Vrijwilliger. Tuinwerk.
Duur participatie bedrijf: Drie weken.
Opleiding en werkervaring: Bachelor biologie in Wageningen gedaan, tijdje op een biologische markt in Wageningen gewerkt bij een groentekraam en kort bij een geitenboerderij.
Aanwezigheid: tussen de twee en vier dagen per week, dat verschilt.

Jan

Leeftijd: 36.
Woongemeente: Utrecht.
Functie: Zorgcliënt. Tuinwerk.
Duur participatie bedrijf: Twee jaar.
Opleiding en werkervaring: Op vijftienjarige leeftijd van school gegaan. Gewerkt bij SOLO. Nu werkzaam op 'De Volle Grond' en bij een paprikakweker voor één dag in de week.
Aanwezigheid: Twee dagen per week.

Daphne

Leeftijd: 28.
Woongemeente: Utrecht, Lunetten.
Functie: Zorgcliënt. Tuinwerk en soep maken. Groentepakketten rondbrengen.
Duur participatie bedrijf: Een paar weken.
Opleiding en werkervaring: In een bejaardentehuis en in de catering gewerkt. Lang gezorgd voor terminaal zieke vader.
Aanwezigheid: Eerder twee keer, maar vanaf nu drie keer per week op dinsdag, woensdag en donderdag.

Henk

Leeftijd: 64.
Woongemeente: Utrecht.
Functie: Zorgcliënt. Tuinwerk en afbreken van een oude muur.
Duur participatie bedrijf: Drie maanden.
Opleiding en werkervaring: Geen opleiding afgerond. Vanaf veertienjarige leeftijd gewerkt in de bouw, betonijzer vlechten. Daarna twaalf jaar bij de dakdekkers gewerkt. Boerderijwerk in Apeldoorn, en als laatste boerderijwerk in Werkhoven gedaan.
Aanwezigheid: Drie middagen.

Daan

Leeftijd: 60.
Woongemeente: Utrecht.
Functie: Zorgcliënt. Tuinwerk.
Duur participatie bedrijf: Zes maanden.
Opleiding en werkervaring: Lasser geweest, in de asbest gewerkt, in de chemie gewerkt en uitzendwerk gedaan. Laatste 25 jaar niet gewerkt.
Aanwezigheid: Drie middagen per week op dinsdag, woensdag en donderdag van één tot drie uur.

Marloes

Leeftijd: 38.
Woongemeente: Utrecht, Vleuten.
Functie: Zorgcliënt. Tuinwerk: planten, oogsten, pakketten klaarmaken en wegbrengen.
Duur participatie bedrijf: Een paar maanden.
Opleiding en werkervaring: In andere dagbestedingen. Bij een bejaardenhuis, Engelenlande. Deed daar zorg en welzijn: activiteiten met oude mensen.
Aanwezigheid: Twee dagen in de week en de andere week drie dagen. De ene week op dinsdag en donderdag, de andere week op dinsdag, woensdag en donderdag.